

Krajobraz rijeke Save u Zagrebu iz perspektive stanovnika i stručne javnosti

Šenhold, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Agriculture / Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:204:914230>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Agriculture University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Agronomski fakultet

University of Zagreb
Faculty of Agriculture

KRAJOBRAZ RIJEKE SAVE U ZAGREBU IZ PERSPEKTIVE STANOVNIKA I STRUČNE JAVNOSTI

DIPLOMSKI RAD

Ana Šenhold

Zagreb, rujan, 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Agronomski fakultet

University of Zagreb
Faculty of Agriculture

Diplomski studij:

Krajobrazna arhitektura

KRAJOBRAZ RIJEKE SAVE U ZAGREBU IZ PERSPEKTIVE STANOVNIKA I STRUČNE JAVNOSTI

DIPLOMSKI RAD

Ana Šenhold

Mentorica:

doc.dr.sc. Nataša Bokan

Neposredna voditeljica:

mr. sc. Vesnica Koščak Miočić Stošić

Zagreb, rujan, 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Agronomski fakultet

University of Zagreb
Faculty of Agriculture

IZJAVA STUDENTA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Ana Šenhold

JMBAG 0152201688, rođen/a 12.10.1994. u Virovitici, izjavljujem da sam samostalno izradila/izradio diplomski rad pod naslovom:

KRAJOBRAZ RIJEKE SAVE U ZAGREBU IZ PERSPEKTIVE STANOVNIKA I STRUČNE JAVNOSTI

Svojim potpisom jamčim:

- da sam jedina autorica/jedini autor ovoga diplomskog rada;
- da su svi korišteni izvori literature, kako objavljeni tako i neobjavljeni, adekvatno citirani ili parafrazirani, te popisani u literaturi na kraju rada;
- da ovaj diplomski rad ne sadrži dijelove radova predanih na Agronomskom fakultetu ili drugim ustanovama visokog obrazovanja radi završetka sveučilišnog ili stručnog studija;
- da je elektronička verzija ovoga diplomskog rada identična tiskanoj koju je odobrio mentor;
- da sam upoznata/upoznat s odredbama Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu (Čl. 19).

U Zagrebu, dana _____

Potpis studenta / studentice

Sveučilište u Zagrebu
Agronomski fakultet

University of Zagreb
Faculty of Agriculture

IZVJEŠĆE

O OCJENI I OBRANI DIPLOMSKOG RADA

Diplomski rad studenta/ice **Ana Šenhold**, JMBAG 0152201688, naslova

KRAJOBRAZ RIJEKE SAVE U ZAGREBU IZ PERSPEKTIVE STANOVNIKA I STRUČNE JAVNOSTI

obranjen je i ocijenjen ocjenom _____, dana _____.

Povjerenstvo:

potpisi:

1. doc.dr.sc. Nataša Bokan, mentorica _____
2. Komentorica dr. sc. Irena Đokić, dipl. eec. _____
3. mr.sc. Vesnica Koščak Miočić Stošić, neposredna voditeljica _____
4. doc.dr. Ines Hrdalo član _____
5. doc.dr. Goran Andlar član _____

Zahvala

Hvala seki Suzani što mi je 2013. dala „bubu u uho“ i prosljedila informacije o Studiju krajobrazne arhitekture na Agronomskom fakultetu u Zagrebu. Ono što me je prvo privuklo jest interdisciplinarnost ovoga zanimanja s obzirom da mi je pri odabiru fakulteta bilo teško odlučiti što bih voljela raditi i gdje se zaista želim usmjeriti. Isto tako, neizmjereno hvala seki što mi je sa znanjem srodne struke, vrijednim savjetima, suosjećanjem i razumijevanjem pomogla da lakše „izguram“ sve izazove studiranja.

Od srca hvala roditeljima koji su uvijek pružali veliku podršku, bez obzira na ishod bilo kakvih rezultata tijekom studija. Hvala što ste me naučili kako da budem ponizna, poštujem druge, ali ipak prije svega da poštujem sebe.

Neizmjereno hvala Ivanu na konstantnoj podršci, razumijevanju i vrijednim riječima koje me guraju naprijed, rame uz rame sve je lakše.

Hvala baki Oronki na svim pozivima i pošalicama u kojima se kriju mudrosti.

Hvala Kruni na razgovoru prije godinu dana u autu na putu prema Zagrebu o traženju posla u budućnosti.

Hvala Hrvoju i Plesnom studiju Fever što su mi pomogli da se oslobodim u komunikaciji te naučili timskom radu i odgovornosti u radnom okruženju.

Hvala prijateljicama i prijateljima na šaljivim komentarima zbog kojih sam shvaćala da faks i nije tako strašan.

Hvala Emi, Enei i Maji što su spavale uz upaljeno noćno svjetlo.

Hvala profesorima Studija krajobrazne arhitekture čija predavanja i „usputne“ lekcije sjedaju na mjesto pri samom kraju i završetku studija.

Iznimno hvala mentorici Nataši Bokan i neposrednoj voditeljici Vesni Koščak Miočić Stošić na svim vrijednim komentarima, uputama, angažmanu i poticanju.

Izrazito zahvaljujem svima koje ovdje ipak nisam spomenula jer kada bih nabrajala svaku osobu za koju smatram da mi je prisustvom na ovom putu pomogla da dođem do onoga što jesam, zahvala bi se pretvorila u još jedan diplomski rad.

Hvala!

Sadržaj

Sažetak	1
1. Uvod.....	5
1.1. Cilj istraživanja.....	7
1.2. Metodologija istraživanja	7
2. Krajobraz	9
2.1. Kulturni i prirodni krajobrazi	10
2.2. Upravljanje krajobrazom	11
2.2. Građani, krajobraz i javni prostori.....	12
3. Sudjelovanje javnosti u donošenju odluka o krajobrazu	15
3.2. Metode za istraživanje sudjelovanja javnosti u donošenju odluka o razvoju u krajobrazima	19
3.3. Primjeri građanskih inicijativa u Zagrebu	21
4. Rijeka Sava	24
4.1. Projekti i udruženja vezani za rijeku Savu	27
4.1.1. Savska komisija.....	28
4.1.2. Savska TIES.....	29
4.1.3. Projekt Zajedno za Rijeku Savu.....	29
4.1.4. Projekt Zagreb na Savi	30
4.1.5. Zeleni prsten.....	30
4.1.6. Projekt Sava Parks II – Sloboda za Savu	31
5. Rijeka Sava i grad Zagreb	33
5.1. Povijesna uloga Save u Zagrebu	33
5.2. Zagreb 2000-ih, statistički podaci.....	35
5.3. Doživljaj Zagreba i Save od strane građana	39
6. Upravljanje prostorom rijeke Save u 20. i 21. stoljeću	42
6.1. Generalna regulatorna osnova (1865.).....	43
6.2. Druga generalna regulatorna osnova (1887./1889.)	44

6.3. „Nacrt područja i okolice slob. kr. glavnoga grada Zagreba“ (Regulacija iz 1907. prema Milanu Lenuciju)	44
6.4. Regulatorna osnova (1923.)	45
6.5. Generalni regulacijski plan za grad Zagreb (1932./37.)	45
6.6. Direktivna regulatorna osnova (1953.).....	46
6.7. Generalni urbanistički plan grada Zagreba (1971.).....	47
6.8. Prostorni plan zagrebačke regije (1972./1978.).....	48
6.9. Prostorni plan grada Zagreba (1986.).....	49
6.10. Prostorni plan grada Zagreba (2001.).....	52
6.11. Pregled prijedloga uređenja obale Save na području Zagreba od 20. stoljeća do početka 21. stoljeća	54
7. Zone grada Zagreba i okolice	57
7.1. Zona rijeke Save.....	59
8. Primjeri uređenja obala rijeka u Europi	62
8.1. Krajobrazni park Neckar	62
8.2. Bratislava na rijeci Dunav	66
8.3. Krajobrazni park Emscher	67
8.3. Beograd na vodi	68
9. Empirijsko istraživanje	70
9.1. Online anketno istraživanje	72
9.1.1. Sociodemografski podaci o ispitanicima.....	72
9.1.2. Prva tematska cjelina: zadovoljstvo ispitanika količinom javnih zelenih površina i sadržaja; doživljaj riječnog krajobraza te željeni sadržaji i aktivnosti u pojasu Save u Zagrebu	77
9.1.3. Druga tematska cjelina: uređenje pojasa rijeke Save koje je optimalno i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu.....	84
9.1.4. Treća tematska cjelina: sudjelovanje javnosti u donošenju odluka o pojasu rijeke Save.....	91
9.1.5. Zaključak online anketnog istraživanja	96
9.2. Intervju s predstavnicima stručne javnosti	98

9.2.1. Trenutna uređenost pojasa rijeke Save u Zagrebu te njezine prednosti i nedostaci	98
9.2.2. Uređenje pojasa rijeke Save u Zagrebu koje je optimalno i osiguralo bi kvalitetu življenja u Zagrebu	100
9.2.3. Pozadina kratkotrajnih i neuspješnih pokušaja rješavanja problema uređenja pojasa Save u 21. stoljeću, ali i ranijih pokušaja.....	102
9.2.4. Struke koje bi trebale sudjelovati u donošenju optimalnog rješenja uređenja pojasa	104
9.2.5. Uvažavanje stava stručnjaka pri donošenju prostorno planskih odluka.	106
9.2.6. Sudjelovanje građana u donošenju prostorno planskih odluka.....	108
9.2.7. Dovoljno uključivanje građana i stručne javnosti u donošenje prostorno planskih odluka u Zagrebu	110
9.2.8. Zaključak intervjua s predstavnicima stručne javnosti	111
10. Zaključak	112
11. Prilozi	114
11.1. Anketni upitnik	114
11.2. Intervju s predstavnicima stručne javnosti	130
12. Popis literature.....	131
13. Životopis	135

Sažetak

Diplomskog rada studenta/ice **Ane Šenhold**, naslova

KRAJOBRAZ RIJEKE SAVE U ZAGREBU IZ PERSPEKTIVE STANOVNIKA I STRUČNE JAVNOSTI

U slivu rijeke Save povezane su Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina te Srbija. Sava je u Zagrebu izrazito važan krajobrazni element koji grad dijeli na sjeverni i južni dio. U 20. stoljeću na obali Save bili su prisutni razni društveni sadržaji sve do poplave 1964. Društveni život na obali iščeznuo je kasnije kada se uredio sustav za obranu od poplava, a 2000-ih godina tema uređenja Save i dalje se vrti u krug, otvaraju se natječaji, a realizacija je mjestimična i kratkoročna.

Krajobrazna slika Zagreba i urbanistička matrica grada pokazatelji su nepoštivanja prostornih planova. Takva slika grada rezultat je podlijeganja privatnim interesima i neuključivanja građana i stručne javnosti u donošenje odluka na vrijeme ili pak netransparentnih javnih rasprava i izlaganja. Zbog toga u gradu često izbijaju prosvjedi civilnih inicijativa uz podršku građana i stručne javnosti. Hrvatska je 2002. potpisala Europsku konvenciju o krajobrazima koja nalaže izradu politika u skladu s Arhuškom konvencijom iz 1998. o pristupu informacijama i sudjelovanju javnosti u odlučivanju o pitanjima zaštite okoliša. Sudjelovanje javnosti u Hrvatskoj je uređeno Zakonom o prostornom uređenju koji nalaže provedbu javnih rasprava tek nakon izrade prijedloga prostornog plana. Kasno uključivanje javnosti u planerske procese uzrokuje nezadovoljstvo građana i pojavu građanskih inicijativa koje se suprotstavljaju vlastima i njihovim odlukama.

Rijeka Sava u Zagrebu proteže se kao snažan linearni element koji blagom krivuljom teče kroz grad. Izgled rijeke 2000-ih rezultat je kanaliziranja rijeke i izgradnje sustava za obranu od poplava. Takvo tehničko rješenje izostavilo je društvenu funkciju rijeke i do 2020. takva funkcija još nije zaživjela. Neki od projekata i udruženja za rijeku Savu u Zagrebu, Hrvatskoj i na razini cijelog sliva su Savska komisija, projekt Zajedno za rijeku Savu, Javna ustanova Zeleni prsten i ostali.

Iako se Zagreb povijesno razvijao podno Medvednice, Sava je imala nekada važnu prometnu ulogu, a bila je u planu izgradnja i riječne luke. Iako se izgradio Novi Zagreb južno od Save, društveni život se i dalje nije orijentirao obali Save.

Istraživanjem iz 2004. koje su proveli Mišetić i sur., došlo se do saznanja da većina ispitanika ne želi živjeti blizu Save u Zagrebu, ali rijeke smatraju važnom stambenom aspiracijom. Prema tome, strah od poplava među stanovnicima i dalje je postojao.

Sava se u prostorno planskoj dokumentaciji 20. i 21. stoljeća uvijek spominjala kao važan element „zelenog prstena“ Zagreba zajedno s Medvednicom s kojom je važno osigurati povezanost do Save putem zelenih gradskih koridora. Usprkos tome, višegodišnja praksa pokazuje nemar prema zelenoj infrastrukturi grada koja je 2020-e ostala točkasta i nasumična.

Sava je ostala bitna zelena poveznica sjevernog i južnog dijela grada koja može postati važan element odraza kvalitete življenja u Zagrebu.

Analiza primjera uređenja obala rijeka u Europi daje uvid u provođenje dobrih i loših praksi uređenja riječnih krajobrazu i služi kao polazište empirijskom istraživanju.

Online anketno istraživanje proveli smo u listopadu 2020. u razdoblju od osam dana, a ciljana skupina bili su stanovnici Grada Zagreba. Pitanja su većinom bila zatvorenog, ali i otvorenog tipa, a ispitanici su izrazili mišljenje o krajobrazu rijeke Save, mogućim načinima uređenja pojasa Save te o sudjelovanju građana u prostorno planskim odlukama. Ispitanici smatraju da je Sava važan element identiteta Zagreba čije trenutno uređenje nije optimalno. Smatraju da je uređenje s naglaskom na prirodni karakter najprikladnije kao i uređenje pojasa rijeke kao krajobraznog parka te smatraju da u takav oblik uređenja treba uložiti javni novac. Ispitanici dalje smatraju da građani nisu dovoljno informirani i ne uključuju se u donošenje prostorno planskih odluka no isto tako tvrde da ne idu na javne rasprave i izlaganja planova, ali bi voljeli sudjelovati u donošenju odluka kada bi znali da imaju utjecaj.

Nakon online anketnog istraživanja proveli smo intervju s pet predstavnika stručne javnosti koji smatraju da je Sava tehnički adekvatno uređena, ali nema društvenu svrhu. Smatraju da za optimalno rješenje treba riješiti problem regulacije Save i okupiti širok spektar stručnjaka. Prije svega smatraju da prostorni planeri pri izradi planova podliježu političkim interesima pa se pravila struke ne poštuju, a građani se ne uključuju na vrijeme u planerski proces i javne rasprave su laicima nejasne te nisu transparentne.

Ključne riječi: riječni krajobraz, obala Save, pojas Save u Zagrebu, participacija građana i stručne javnosti, anketno istraživanje

Summary

Of the master's thesis – student **Ana Šenhold**, entitled

LANDSCAPE OF THE SAVA RIVER IN ZAGREB FROM THE PERSPECTIVE OF RESIDENTS AND THE PROFESSIONAL PUBLIC

Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina and Serbia are connected with the Sava River Basin. In Zagreb, the Sava is an extremely important landscape element that divides the city into northern and southern parts. In the 20th century, various social facilities were present on the bank of the Sava until the flood of 1964. Social life on the bank disappeared later when the flood defense system was regulated, and in the 2000s the topic of the Sava regulation continued to revolve. Landscaping tenders have been launched a lot of times, and the realization is always sporadic and short-term.

The landscape image of Zagreb and the urban matrix of the city are indicators of non-compliance with spatial plans. Such a picture of the city is the result of succumbing to private interests and not involving citizens and the professional public in timely decision-making or non-transparent public debates and presentations. As a result, protests by civic initiatives with the support of citizens and the professional public often erupt in the city. In 2002, Croatia signed the European Landscape Convention, which requires policy-making in line with the 1998 Aarhus Convention on Access to Information and Public Participation in Decision-Making on Environmental Issues. Public participation in Croatia is regulated by the Law on Physical Planning, which requires the implementation of public hearings only after the drafting of a spatial plan. Late public involvement in planning processes causes citizen dissatisfaction and the emergence of civic initiatives that oppose the authorities and their decisions.

The Sava River in Zagreb stretches as a strong linear element that flows through the city with a slight curve. The appearance of the river in the 2000s is the result of canalization of the river and construction of a flood defense system. Such a technical solution left out the social function of the river and by 2020 such a function had not yet come to life. Some of the projects and associations for the Sava River in Zagreb, Croatia and at the level of the entire basin are the Sava Commission, the project *Zajedno za rijeku Savu*, the Public Institution Green Ring and others.

Although Zagreb has historically developed at the foot of Medvednica, the Sava once had an important transport role, and the construction of a river port was also planned. Although New Zagreb was built south of the Sava, social life was still not oriented to the banks of the Sava.

A 2004 study by Mišetić et al found that most respondents did not want to live near the Sava River in Zagreb, but considered rivers an important housing aspiration. Therefore, the fear of floods among the residents still existed.

The Sava has always been mentioned in the spatial planning documentation of the 20th and 21st centuries as an important element of the "green ring" of Zagreb together with Medvednica, with which it is important to ensure connections to the Sava through green city corridors. Nevertheless, years of practice show negligence towards the city's green infrastructure, which in 2020 remained spotty and random. The Sava has remained an important green link between the northern and southern parts of the city, which can become an important element of the reflection of the quality of life in Zagreb.

The analysis of examples of river bank management in Europe provides insight into the implementation of good and bad practices of river landscape management and serves as a starting point for empirical research.

We conducted an online survey in October 2020 over a period of eight days, and the target group was residents of the City of Zagreb. The questions were mostly closed, but also open, and the respondents expressed their opinion on the landscape of the Sava River, possible ways of arranging the Sava belt and the participation of citizens in spatial planning decisions. Respondents believe that the Sava is an important element of the identity of Zagreb, whose current arrangement is not optimal. They believe that landscaping with an emphasis on the natural character is the most appropriate, as well as landscaping of the river belt as a landscape park, and they believe that public money should be invested in such a form of landscaping. Respondents further believe that citizens are not sufficiently informed and not involved in spatial planning decisions but also claim that they do not go to public hearings and presentation of spatial plans, but would like to participate in decision making if they knew they had an impact.

After the online survey, we conducted interviews with five representatives of the professional public who believe that the Sava is technically adequately regulated, but has no social purpose. They believe that the problem of river regulation should be solved first, so that an optimal solution can be reached, for which a wide range of different experts should be gathered. But first of all, they believe that spatial planners are subject to political interests when making plans, so the rules of the profession are not respected, citizens are not involved in the planning process in time and public hearings are unclear to the layman and not transparent.

Keywords: river landscape, Sava bank, Sava belt in Zagreb, participation of citizens and interested public, survey research

1. Uvod

Rijeke, u širem smislu, imaju raznolike i mnogobrojne prirodne i društveno-gospodarske funkcije. One su važna biogeografska staništa raznim vrstama biljaka i životinja, regulatori otjecanja i svekoliki modifikator fizičko geografskog prostora. Također, rijeke imaju izrazitu društveno-gospodarsku ulogu, posebno prometnu, energetska, vodoopskrbnu i sportsko-rekreacijsku. Drugim riječima, rijeke, kao fizičko-geografski element i čimbenik, jedan su od temelja čovjekova opstanka i razvoja (Jukić, 2008).

Sava je rijeka koja svojim tokom povezuje četiri države; Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu te Srbiju. 2000-ih godina tema odnosa rijeke Save i Zagreba postala je sve aktualnija. Većina europskih gradova povijesno se razvijala uz samu rijeku pa je uloga rijeka kao neizostavnog krajobraznog elementa u prostoru vidljiva upravo i u načinu njihova korištenja. U Zagrebu se još od srednjeg vijeka razvoj grada (Gradec i Kaptol) odvijao sjeverno od rijeke, a Sava je uglavnom bila prostorna prepreka. Prije poplave 1964. godine odnos stanovnika Zagreba i Save bio je živ. Na obali rijeke bilo je kupalište i drugi sadržaji za rekreaciju i odmor. Nakon poplave i izgradnje nasipa za obranu od budućih poplava Zagreb se fizički u potpunosti odvojio od rijeke. Od 1980-ih pokušava se raznim projektima predložiti povratak 'na' rijeku i povezivanje Zagreba sa Savom. Godine 2019. u Zagrebu je goruća tema bio Zagrebački velesajam i hipodrom koji bi prema projektu „Grad u gradu“, tzv. zagrebački Manhattan, izgubili paviljone izrazite kulturne vrijednosti, a ostvareni projekt imao bi obilježja guste izgrađenosti. Zbog negiranja postojećih vrijednosti prostora te neuključivanja zainteresiranih aktera projekt je izazvao žestoku reakciju građana i stručne javnosti. Budući da je navedeno područje smješteno uz rijeku Savu želi se ispitati mišljenje građana i stručne javnosti što misle o takvim oblicima uređenosti, odnosno o visoko urbaniziranim krajobrazima uz rijeku. Osim toga želi se ispitati što misle o drugim mogućim načinima uređenja pojasa Save, kao krajobraznog parka sa sportskim, rekreacijskim i boravišnim sadržajima te što misle o uređenju koje daje naglasak na prirodna obilježja prostora. Prema tome, želi se istražiti percepcija građana i stručne javnosti u Zagrebu o uređenosti pojasa rijeke Save. Kao uvod istraživanju potrebno je dobiti uvid u trenutno stanje obale rijeke Save u Zagrebu, povijesnu ulogu Save, doživljaj rijeke od strane građana te se osvrnuti se na dosadašnje projekte i udruženja koja već djeluju u aktivnostima vezanima za rijeku Savu. Ispituje se uloga građana i njihovo uključivanje u donošenje prostorno planskih odluka. Upoznavanje s prostorom Save na području Zagreba i okolice temelj je za donošenje zaključka o postojećim vrijednostima krajobraza i negativnim aspektima današnje situacije odnosa Zagreba i rijeke Save. Anketnim istraživanjem istražuje se stav i doživljaj stanovništva i stručne javnosti prema različitim stupnjevima uređenosti pojasa rijeke Save. Pri sastavljanju ankete koriste se primjeri različitih stupnjeva uređenja pojasa rijeka u Europi, od visoko urbaniziranih do prirodnih krajobraza. Intervjuima s otvorenim pitanjima predstavnici stručne javnosti daju vlastiti osvrt, doživljaj i

percepciju problematike pojasa rijeke Save te utjecaj građana, zainteresirane i stručne javnosti na donošenje prostorno planskih odluka u Zagrebu.

Problematika odnosa Zagreba i rijeke Save može se promatrati kroz više aspekata. Povijesni aspekt važan je za razumijevanje kako građani doživljavaju rijeku Savu koja je, nakon poplave 1964. godine, izgradnjom nasipa (u svrhu sprječavanja budućih poplava) fizički i vizualno odvojena od grada. U 21. stoljeću dolazi do izražaja regionalni značaj rijeke kada je Slovenija cijelom dužinom toka rijeke Save izgradila hidroelektrane. Posljedično u Hrvatskoj i u Zagrebu dolazi do potkopavanja korita rijeke Save zbog nedovoljnog nanosa sedimenta iz Slovenije. Pojavljuju se tada i problemi u snižavanju razine podzemnih voda zbog kojih će se bunari morati kopati dublje. Izgradnjom hidroelektrana smiruje se tok rijeke Save i uspostavlja stalno vodno lice, gubi se prirodni tok i moguće je narušavanje ekosistema rijeke. Izgradnjom hidroelektrana takav se problem prebacuje iz države u državu, a Zagreb 2020-ih ima veliki zadatak pred sobom da na adekvatan način pristupi problemu toka Save. Do 2020. godine stručna javnost na raznim natječajima donosi brojna rješenja od kojih gotovo svi imaju cilj konačno ostvariti „kontakt“ grada Zagreba i rijeke Save. 2019. dolazi do izražaja činjenica da zainteresirana i stručna javnost nije dovoljno uključena u donošenje prostorno planskih odluka.

Ističe se nekoliko građanskih inicijativa u Zagrebu kojima javnost izražava nezadovoljstvo načinom donošenja odluka u prostornom planiranju. „Čuvajmo naš park“ je građanska inicijativa naselja Savica u Zagrebu gdje u pitanje dolazi nekoliko aspekata korištenja dijelova stambenog naselja. Javna površina bi se privatizirala, ugroženo je demokratsko pravo stanara na korištenje do tada javnog prostora i provedbom projekta izgradnje crkve narušio bi se ekološki aspekt planskog naselja gubitkom zelenih površina. U Zagrebu se 2019. godine na noge digla stručna javnost i građani zbog svojevrijednog donošenja odluka Gradske vlasti i gradonačelnika Milana Bandića koji je potpisao Memorandum o razumijevanju s tvrkom Eagle Hills za realizaciju projekta „Grad u gradu“. Projektom visokotehnološko rješenje tvrtke negira povijesnu i kulturnu važnost Zagrebačkog Velesajma i Hipodroma te ekološki aspekt pojasa rijeke Save što je rezultiralo žestokim otporima stručne javnosti. U srpnju 2019. godine pokrenuta je inicijativa „Knežija brani park“ koja se protivi izgradnji privatne građevine na nekada javnom prostoru. Inicijativa propituje postupke Gradske vlasti i razloge prodaje javnog prostora privatnim interesnim stranama nauštrb cijelog društva i negirajući demokratska prava građana. Pri donošenju prostorno planskih odluka važno je transparentno pristupati problemu i donošenju odluka kako bi javnost na vrijeme mogla reagirati kao krajnji korisnik prostora. Takav pristup osigurava donošenje demokratski i društveno prihvatljivih rješenja uvažavajući povijesne, tehnološke i ekološke aspekte nekog prostora.

Izgled rijeke Save 2000-ih godina rezultat je tehničkog načina uređenja korita rijeke nakon poplave 1964. godine. Pojas Save u Zagrebu cijelom dužinom toka sadrži linearni potez visokog zelenila uz samu obalu koji obogaćuje ekološku vrijednost toka; korito je kanalizirano i rijeka Zagrebom protječe pravilnom, blagom zakrivljenom organskom linijom. Pristupi rijeci su nasumični i rijetki, inondacijski pojas prekriva samo travnata površina, a drugih sadržaja

nema. Obala rijeke je od grada odvojena tehničkim rješenjem nasipa za zaštitu od poplava na kojem se nalaze pješačke i biciklističke staze uz mjestimične sadržaje za boravak i rekreaciju. Je li takvo stanje nužno problem ili prednost Zagreba jer se čuva zeleni pojas uz Savu? Postavlja se pitanje ima li takav pojas uz Savu neku vrijednost te kako građani i stručna javnost doživljavaju različite moguće stupnjeve uređenosti pojasa rijeke Save u Zagrebu iz aspekta doprinosa kvaliteti života.

1.1. Cilj istraživanja

Cilj rada bilo je istražiti kako se tijekom 20. stoljeća upravljalo i uređivalo pojas rijeke Save, kakva je bila uloga Save u odnosu na druga prirodna područja u gradu Zagrebu, kako su planovi provođeni u praksi i što je uzrokovalo prostorne probleme Zagreba i rijeke Save u 21. stoljeću. Anketnim istraživanjem istražilo se mišljenje i stavovi stanovnika te stručne javnosti o uređenju i načinu korištenja pojasa rijeke Save u Zagrebu. Ispitalo se poželjne vizije razvoja Save u Zagrebu tako što se predložilo nekoliko vizualnih primjera uređenja pojasa rijeka u Europi. Uzelo se u obzir visoko urbanizirani krajobraz s gustom izgrađenosti, ispitalo se mišljenje građana o uređenju pojasa rijeke Save kao krajobraznog parka sa sportskim, rekreacijskim, boravišnim, turističkim i ugostiteljskim sadržajima te uređenje rijeke kao prirodnog krajobraza s velikim naglaskom na udio vegetacije i prirodna obilježja prostora. Ispitalo se mišljenje građana o uređenju i korištenju prostora obale rijeke Save u Zagrebu i njihova zainteresiranost za sudjelovanje u procesima donošenja odluka o uređenju obale Save. Intervjuom kroz nekoliko otvorenih pitanja ispitalo se mišljenje predstavnika stručne javnosti o problemu uređenja pojasa Save u Zagrebu te o sudjelovanju građana, zainteresirane javnosti i stručnjaka u donošenju prostorno planskih odluka. Važno je bilo istražiti i kakvu ulogu građani imaju u prostorno planskim procesima 2000-ih i da li je način uključivanja javnosti koji je prisutan u praksi učinkovit.

1.2. Metodologija istraživanja

Metode rada uključuju kabinetsko istraživanje i anketno istraživanje. Pregledom relevantne literature analizirali smo značenje krajobraza, kulturni i prirodni krajobraz, načine upravljanja krajobrazom te smo se osvrnuli na općenito poimanje krajobraza i javnog prostora. Istražili smo ulogu i način sudjelovanja javnosti te metode za istraživanje sudjelovanja javnosti u donošenju odluka o krajobrazima što je ukazalo na važne probleme i nedostatke u načinu uključivanja javnosti u donošenje odluka u Zagrebu i Hrvatskoj. Istražili smo građanske inicijative u Zagrebu koje su rezultat negodovanja javnosti na donošenje odluka kojima su javne površine trebali preuzeti privatni akteri, kao i na odluke o načinu uređenja koji je neprimjeren za određene lokacije u Zagrebu. Osvrnuli smo se na rijeku Savu u cjelini te projekte i udruženja za očuvanje i razvitak rijeke. Istražili smo odnos Save i Zagreba,

statističke podatke o stanovništvu i krajobrazu u Zagrebu te način na koji građani doživljavaju Zagreb i Savu prema anketnom istraživanju iz 2004. godine. Pregledom prostornih planova 20. i 21. stoljeća dobili smo uvid u način upravljanja rijekom Savom što nam je pomoglo za usporedbu odredbi planova sa stvarnom praksom provođenja. Podjelom Zagreba na zone zaključili smo da pojas Save 2000-ih djeluje kao zasebna zona odvojena od ostatka grada. Analizom primjera uređenja obala rijeka u Europi dobili smo uvid u dobre prakse za planiranje i realizaciju projekata u uređenju krajobraza rijeka te loše prakse planiranja u kojima vlasti samostalno donose odluke o krajobrazima.

Na temelju analize drugih suvremenih primjera europskih gradova i stručne literature, osmislili smo i predložili četiri scenarija ili vizija razvoja obale Save u Zagrebu. Prvi scenarij podrazumijeva uređenje pojasa rijeke Save s naglaskom na prirodnih karakter i ekološke vrijednosti (primjer Dunav u Bratislavi, Slovačka, na području gdje je naglasak na prirodno uređenje). Drugi scenarij predlaže očuvanje pojasa rijeke Save kakav je danas; treći scenarij predlaže uređenje pojasa Save kao krajobraznog parka (primjer rijeke Neckar u regiji Stuttgart, Njemačka). Četvrti primjer podrazumijeva uređenje pojasa rijeke Save kao visoko tehnološkog krajobraza (primjer rijeke Save u Beogradu – „Beograd na vodi“). Anketnim istraživanjem istražili smo mišljenje i stav građana o uređenosti krajobraza rijeke Save s aspekta doprinosa kvaliteti života prema ponuđenim scenarijima razvoja Save u Zagrebu. Istražili smo također i mišljenje građana o sudjelovanju javnosti u donošenju odluka o uređenju pojasa rijeke Save. Anketno istraživanje provodili smo putem interneta, a ciljane populacija su bili stanovnici Grada Zagreba. Druga ciljane skupina su stručnjaci, odnosno pet predstavnika stručne javnosti (dva krajobrazna arhitekta, arhitekt urbanist, sociolog i ekonomist), čija smo mišljenja i stavove o krajobrazu rijeke Save u Zagrebu ispitali putem intervjua za koji smo pripremili sedam pitanja otvorenog tipa. Nakon provedenog istraživanja analizirali smo prikupljene podatke i stavove te donijeli zaključak o mišljenju i doživljaju krajobraza rijeke Save iz perspektive stanovnika i stručne javnosti koji je zaokružen vlastitim osvrtom na rezultate istraživanja.

2. Krajobraz

U svim povijesnim gradovima, urbani i ruralni krajobrazi upisuju trajni trag u identitet kulture nekog mjesta i tvore trajne uspomene prenošene usmenom predajom. Van der Heide i sur. (2013) prema Antrop (2005) navode da je 'krajobraz' oblik zemlje odnosno kraja koji reflektira socijalne i ekonomske potrebe nekog društva u dato vrijeme. Pojam krajobraza bio je poznat još u Nizozemskoj u 13. stoljeću kao *lantschap*. Van der Heide i sur. (2013) prema Tress i Tress (2001) navode da se pojam *lantschap* koristio kao sinonim za zemljište i zemlju pojedinca, a u drugim germanskim jezicima krajobraz je bio sinonim za regiju ili teritorij. Krajem 16. st. krajobraz je poprimao sve više percepcijsko značenje zahvaljujući nizozemskim slikarima. Pristizanjem njihovih umjetničkih djela u Englesku, krajobraz se kao pojam počeo koristiti pri opisu slikarskih umjetničkih djela. U razdoblju 17. i 18. st., pojam svoju upotrebu nalazi i među geografima, pa njemački geograf i naturalist, Alexander von Humboldt (17. – 18.st.), krajobraz definira kao sveobuhvatni karakter regije ili područja. Forman i Godron su 1986. (prema van der Heide i sur., 2013) krajobraz smatrali heterogenim zemljišnim područjem koje se sastoji od klastera (grupacija) interaktivnih ekosustava, koji se ponavljaju u sličnom obliku.

U 20. i 21. st. krajobraz dobiva suvremena tumačenja koja važnim smatraju utjecaj vremena, kulture, povijesti kao i percepciju promatrača te međudjelovanje čovjeka i prirode. Prema članku 1. Zakona o potvrđivanju Konvencije o europskim krajobrazima, krajobraz se definira kao „određeno područje, viđeno ljudskim okom, čija je narav rezultat međusobnog djelovanja prirodnih i/ili ljudskih čimbenika“ (Tomčić, 2002).

„Suvremena interpretacija krajolika shvaćena je kao izraz i rezultat prostornoga i vremenskoga međudjelovanja ljudi i njihova okruženja, kao poseban oblik topografije, vegetacijskog pokrova, načina korištenja zemlje, uzorka naselja, a koji su uvjetovani djelovanjem prirode, raznih socijalnih, gospodarskih, vlasničkih, povijesnih i kulturnih procesa, kao i posebnih aktivnosti.“ (Bilušić Dumbović i Šćitaroci, 2007).

Neka tumačenja krajobraz dovode u korelaciju s društvom i zaposlenosti ljudi. Prema Déjeant-Pons (2017) aspekti dobrobiti društva, zaposlenosti i krajobraza usko su povezani. Kada ljudi nemaju posao ili aktivnost kojom stvaraju osjećaj djelovanja dolazi do neostvarenja dobrobiti, odnosno, nezadovoljstva društva i krajobrazi stagniraju. Kada pripadnici društva imaju posao odnosno svojevrsnu svrhu djelovanja i osjećaj korisnosti tada dolazi do oblikovanja i stvaranja krajobraza koji zauzvrat stvara nove mogućnosti rada. Krajobraz je dio svačije svakodnevice i ima ulogu u stvaranju osjećaja pripadnosti ljudi nekom mjestu i zajednici. Svjesno ili podsvjesno krajobraz doprinosi mentalnom blagostanju ljudi. Oni koji posjećuju ili istražuju neko područje, turistički ili poslovno, stvaraju dojam o identitetu nekog mjesta što dovodi do procjene pozitivnog ili negativnog iskustva s tog područja. Lokalno stanovništvo kao i posjetitelji krajobraz će promatrati kao faktor kvalitete života ili njezin nedostatak (Déjeant-Pons, 2017).

Pojam krajobraza se tumači i definira već stoljećima, a većini tumačenja je zajednički sveobuhvatni karakter krajobraza koji podrazumijeva prostornu cjelinu s različitim aspektima

koji su u međudjelovanju i utječu jedni na druge. To je važno razumjeti i kada se analizira krajobraz rijeke Save u Zagrebu gdje je potrebno uzeti u obzir regionalni značaj rijeke Save. Važno je razumjeti mogući utjecaj svake promjene u pojasa Save koja je obuhvatom primjerice na razini grada, ali može imati utjecaj na gradove, naselja i prirodna obilježja duž cijelog toka rijeke.

2.1. Kulturni i prirodni krajobrazi

Krajobraz je moguće definirati i iz različitih perspektiva. U prethodnom poglavlju spomenuta je definicija prema Formanu i Godronu koja krajobraz opisuje iz ekocentrične perspektive. Druge su definicije uglavnom antropocentričkog stajališta što može značiti da se odnose na korisnost prostorne cjeline za čovjeka. Tako je i ideja ekonomske vrijednosti krajobraza antropocentrične prirode jer se ističu koristi za čovjeka (van der Heide i sur., 2013).

U osnovnoj podjeli krajobraz se većinom dijeli na kulturne i prirodne krajobraze koje razni autori i različito tumače. Neki autori prirodni krajobraz opisuju kao tzv. divljinu odnosno kao prirodu u primitivnom stanju bez utjecaja čovjeka (Cifrić i Trako, 2008). Prirodni krajobraz slično opisuju van der Heide i sur. (2013), definiraju ga kao područje koje nije obuhvaćeno ljudskim utjecajem. Neki teoretičari navode da su svi krajobrazi na koje je čovjek utjecao kulturni. Svojom definicijom, Taylor (2002) većinu krajobraza smatra kulturnim jer su oblikovani kroz vrijeme uz različit stupanj utjecaja (van der Heide i sur., 2013). Kulturni krajobraz može se definirati i kao „cjelina s jedinstvenim ekološkim, prostornim, povijesnim, arheološkim, arhitektonskim, urbanističkim, etnološkim, umjetničkim, kulturnim, socijalnim, tehnološkim vrijednostima“ (Andlar i sur., 2010).

Pri definiranju krajobraza iz različitih perspektiva važno je spomenuti percepciju kao doživljaj krajobraza putem svih osjetila gdje veliku ulogu ima vizualna percepcija krajobraza. Ona se opisuje kao objektivna i subjektivna. Objektivno vrednovanje koriste stručnjaci poput krajobraznih arhitekata, geografa, prostornih planera i drugih srodnih stručnjaka pomoću stručnih alata i metoda. Subjektivno vrednovanje pripisuje se svakome pojedincu, odnosno ovdje ulogu ima 'oko promatrača'. Uz subjektivnu percepciju krajobraza veže se pojam asocijativnosti što znači da na subjektivno vrednovanje pojedinca utječu asocijacije odnosno kulturni i društveni aspekt kao i odrednice identiteta čovjeka. Uz asocijativnost krajobraza važan je i njegov multidimenzionalni karakter koji obuhvaća estetiku, stabilnost, aktivnost i religioznost. Treba se uzeti u obzir krajobraz u kojemu pojedinac živi jer su istraživanja pokazala da ispitanici više vrednuju takve krajobraze (Cifrić i Trako, 2008).

Osnovna karakteristika svih krajobraza su kontinuirane promjene. Krajobrazi nemaju stalnu pojavu i nikada nisu dovršeni. Prema Antropu (2005) oni se kontinuirano mijenjaju i razvijaju putem prirodnih i čovjekom uvjetovanih procesa i aktivnosti. Promjene u krajobrazu postaju prijetnje jer dolazi do gubitka diverziteta, a postojeći krajobrazi gube identitet jer svi poprimaju jednake karakteristike. Antrop (2005) dinamiku promjena krajobraza prema brzini i obujmu smatra prevelikom. Krajobrazi se sve brže mijenjaju zbog povećanja stanovništva,

promjena u stilu življenja i sve veće potražnje za zemljom zbog proizvodnje hrane na lokalnoj i globalnoj razini te opskrbljenosti gorivom. Takve brze promjene dovode do potrebe za hitnim očuvanjem krajobraznih vrijednosti ili za upravljanjem i razvijanjem održivih krajobraza (van der Heide i sur., 2013).

Pojas rijeke Save se tako može opisati kao kulturni krajobraz s tehničkim rješenjem kanaliziranog korita i nasipa, a koja Zagrebom protječe u smjeru zapad – istok kao blago organski linijski element s minimalnim prirodnim obilježjima rubnog visokog zelenila i travnjaka. Za razliku od većine europskih gradova koji su se „na“ rijekama razvijali, Zagreb u 2000-ima ima priliku učiti iz takvih primjera aktivnog i kvalitetnog suživota grada i rijeke. Zagreb tako može preuzeti dobre prakse sinergije prirodnog i kulturnog krajobraza s ciljem održivog razvitka pojasa Save.

2.2. Upravljanje krajobrazom

Zbog izrazite raznolikosti krajobraza, jednake mjere i politike ne mogu se primjenjivati na različite tipove krajobraza. Mjere i politike trebaju biti podložne promjeni i prilagođavanju svim tipovima krajobraza. Europskom konvencijom o krajobrazima zahtijeva se da vlasti donose opća načela, strategije i smjernice kako bi se provodio niz mjera zaštite, upravljanja, planiranja u različitim krajobrazima, odnosno, traži provođenje tih triju krajobraznih politika. Ona je međunarodni pravni instrument kojim se zahtijeva da svaka država zasebno oblikuje krajobrazne politike primjerene određenom području i potrebama zajednice. Europska konvencija o krajobrazima (2002.) (dalje: Konvencija) ima dva cilja; blagostanje pojedinca i zajednice te održivi razvoj s ciljem ostvarenja skladnog odnosa između potreba zajednice, ekonomskih aktivnosti i okoliša. Upravljanje krajobrazom treba biti djelovanje u svrhu održivog razvoja kako bi se osiguralo upravljanje i usklađivanje promjena koje nastaju socijalnim, ekonomskim i okolišnim procesima. U brojnim dokumentima na krajobraz se gleda kao na imovinu i na takav se način smatra fizičkim dijelom prostora. Konvencijom se želi potaknuti sveobuhvatan pristup krajobrazu tako da se pažnja daje i kvaliteti okruženja u kojem ljudi žive. Takav pristup je i preduvjet za blagostanje pojedinca i društva, održivi razvoj i pridonošenje ekonomskim aktivnostima. Prema Konvenciji krajobrazi su neizostavna komponenta čovjekovog okruženja, oni sadrže raznolikost kulturnog i prirodnog naslijeđa i važan su temelj identiteta nekog mjesta. Konvencija naglašava da su kulturne i prirodne vrijednosti europskih krajobraza dio zajedničke europske baštine (Déjeant-Pons i Moller, 2017), stoga stranke (države) provedbu Konvencije trebaju uskladiti s vlastitim politikama; stranke trebaju jedne drugima pružati tehničku i znanstvenu pomoć, poticati razmjenu stručnjaka za krajobrazna pitanja i razmjenjivati informacije (Tomčić, 2002).

Ulaskom u Europsku uniju Republika Hrvatska se obvezala uspostaviti učinkovite mjere zaštite krajobraza i provedbu krajobraznih politika. Druge europske zemlje u usporedbi s Hrvatskom imaju puno razvijenije sustave zaštite kulturnih krajobraza, ali i krajobraza općenito. U prostornim planovima i razvojnim strategijama u Hrvatskoj vrlo je slaba

zastupljenost problematike i modela zaštite krajobraza. Prema tome i razina svijesti o vrijednostima krajobraza još nije dovoljno razvijena. Hrvatska je potpisala sve konvencije i strategije za promicanje zaštite kulturnih krajobraza na međunarodnoj razini, a do 2010-ih nije donesen ni jedan dokument posvećen nacionalnim krajobrazima. Sve teme koje se bave krajobrazom su „raspršene u raznim nacionalnim strategijama s raznih područja: prostornog uređenja, zaštite okoliša, zaštite prirode, zaštite kulturne baštine, održivog razvitka i ruralnoga razvoja“. NEAP ili Nacionalni plan djelovanja za okoliš iz 2002. je dokument kojim se naglašava važnost krajobraza kao sastavnice okoliša. Neki od prioriteta NEAP-a su zaštita biološke i krajobrazne raznolikosti i tim je dokumentom učinjen važan korak u poimanju krajobraza i za njegovo upravljanje (Andlar i sur., 2010).

Na području Zagreba još se u prostorno planskim dokumentima 20. stoljeća prepoznala važnost pojasa Save i područja Medvednice kao zelenog pojasa grada. Naglašavala se važnost povezivanja dvaju cjelina putem zelenih gradskih koridora no intenzivna gradnja i ubrzani rast grada „gurnuli“ su prostorno planske odredbe u drugi plan (više u 6. poglavlju: Upravljanje prostorom rijeke Save u 20. i 21. stoljeću). 2000-ih godina osnovana je internacionalna Savska komisija između Slovenije, Hrvatske, BiH i Srbije koja se bavi uspostavljanjem međunarodnog režima za plovidbu Savom. Osim plana upravljanja slivom rijeke Save koji provodi Savska komisija, bilo bi dobro, pa i nužno u njega ugraditi metode i alate za provođenje krajobraznih politika na području cijelog sliva rijeke Save. Više o Savskoj komisiji u 4.1. potpoglavlju: Projekti i udruženja vezani za rijeku Savu.

2.2. Građani, krajobraz i javni prostori

Za istraživanje krajobraza rijeke Save u Zagrebu iz perspektive stanovnika važno je osvrnuti se i na općenito poimanje krajobraza i javnih prostora od strane građana te na poimanje građana kao takvih.

Prema Hrvatskoj enciklopediji građanin je „državljanin koji uživa određena prava neovisno o socijalnom statusu, nacionalnoj ili rasnoj pripadnosti, spolu i drugim posebnim obilježjima. O opsegu tih prava i mogućnosti njihova ostvarivanja ovisi i stvarni položaj građanina u državi“ (www.enciklopedija.hr).

Žiljak (2002) opisuje da je za Walzera (2000) svaki građanin sudionik u političkim i drugim zbivanjima koji može pružiti otpor kada su narušena njegova prava u bilo kojem području, a takav otpor znači prakticiranje vlasti (Žiljak, 2002). Opis suvremenog građanstva Žiljak (2002) je dao prema W. Kymlicki. Suvremeni građanin je legalni građanin koji ima svoja prava (građanska, politička i socijalna) i dužnosti (poštivanje zakona, porez i služenje vojske). Građanina određuje i njegov identitet odnosno pripadnost određenim zajednicama. Građanin ima svoje građanske vrline kao i vrline za djelovanje. Jedna od vrlina je sudjelovanje u javnim raspravama. Građanin je određen idealom socijalne kohezije koja obuhvaća „brigu za socijalnu stabilnost, političko jedinstvo i građanski mir“ (Žiljak, 2002).

Zlata (2008) javne prostore opisuje kao prostore funkcijom za javno korištenje pristupačne svima (Svirčić Gotovac, 2011). Ljudi imaju naviku vezati se uz prostore i pamtiti slike koje su „prošle“ zbog čega se svaka inovacija u prostorima prihvaća s vremenom, sporije, jer se adaptira. Slike prostora koje su „sadašnje“ s vremenom će imati epitet „starog“ kada se pojavi u prostoru nešto novo. Tako dolazi do sukoba „novog“ i „starog“ temporaliteta (Čaldarović, 1996) prema Svirčić Gotovac, 2011. Javni prostori imaju svojstvo atraktivnosti, na njima se uvijek nešto novo, nešto drugo događa zbog čega ljudi žele „vidjeti“ i biti „viđeni“. Svirčić Gotovac (2011) kao primjer atraktivnog javnog prostora navodi prostor između dva gradska trga u Zagrebu (Trg bana Josipa Jelačića i Cvjetni trg). Ljudi na takva atraktivna mjesta dolaze sastati se s društvom, šetati ili jednostavno biti u središtu zbivanja (Svirčić, 2002 prema Svirčić Gotovac, 2011).

Drugi autori definiranje javnog prostora dijelom preklapaju s javnim dobrom koje ima kolektivno obilježje kojim korištenje ili potrošnja prostora od strane pojedinca ne smije ugroziti korištenje od strane drugog pojedinca. U takvom slučaju dolazi do povrede javnog dobra zbog prisvajanja većeg prostora od strane pojedinca. Svirčić Gotovac (2011) kao primjere povrede javnog dobra navodi slučajeve u Zagrebu koji su svojom izgradnjom prekinuli dosljednu urbanu matricu postojećeg ambijenta; Cvjetni trg – Centar Cvjetni, Importanne galerija, Kaptol centar, Ban centar i Prebendarski vrtovi (Svirčić Gotovac, 2011). Autorica dalje navodi neke od aspekata ugroženosti javnih prostora. Kao prvi i važan aspekt navodi nedovoljno sudjelovanje građana u procesu oblikovanja javnih prostora. „Praksa sociološkoga ispitivanja javnoga mnijenja koja je postojala kao dio interdisciplinarnoga planiranja u prošlom sustavu, isključena je iz procesa planiranja početkom 1990-ih godina“. Takva situacija je, prema autorici, dovela do isključenja građana iz grada u kojemu žive. Ti postupci dovode do demonstracija građana u javnom prostoru kako bi se na njihov glas i apel napokon obratila pažnja. Kao idući aspekt ugroženosti javnih prostora autorica navodi klasnu segregiranost kojom se siromašne, manjine i razne društvene pokrete nastoji ukloniti kako bi se osigurali sigurni prostori. Takva selekcija dovodi u pitanje pripadnost javnog prostora odnosno je li javni prostor uopće dostupan svima. Za posljednji aspekt ugroženosti javnih prostora autorica navodi ne-mjesta (*non-places*) kao prostore koji nisu dovoljno javni. Među takvima ističu se trgovački centri koji postaju nova mjesta susreta, mjesta u kojima je moguć sav javni život. Takva mjesta postala su „ikone suvremenog konzumerizma“, tamo se može kupovati, okupljati, možemo biti dio događanja, „vidjeti“ i biti „viđeni“. Uz takvu ulogu ne-mjesta dolazi do privatizacije javnih prostora u „urbanom okruženju“ kao i do stvaranja „konzumerističkog građanstva“ koje postaje novi društveni sloj u „postmodernom i potrošačkom društvu“ (Svirčić Gotovac, 2011).

Rusan (2002) novije javne prostore opisuje kao pokretljive i interaktivne. Pokretljivost tumači kao svojstvo javnih prostora da ih koristi više različitih ljudi tijekom cijelog dana, a interaktivnim javnim prostorima naziva one koji svojim oblikovanjem potiču ljude na aktivno i dinamično korištenje. Prema tome, način oblikovanja prostora i njegova funkcionalnost uvelike utječu na doživljaj korisnika koji će s obzirom na iskustva, doživljaje, socijalne kontakte i slično, stvoriti svoju osobnu sliku o prostoru koja postaje dio osobnog doživljaja identiteta

mjesta u kojemu osoba živi. Rusan (2002) dalje objašnjava da je grad u sjećanju u obliku statičnih slika, obrisa, arhitekture. Percepcija grada ovisi u kojemu dijelu grada živimo, na koji način ga koristimo i gdje se najviše krećemo. Za opis različitih načina korištenja prostora Rusan (2002) koristi usporedbu s filmom i fotografijom. Kako je fotografija statična tako su i slike sjećanja statičnih aktivnosti na otvorenom često kao slike na kojima uočavamo i pamtimo više detalja. Iz očiju primjerice trkača slike grada su uvijek promjenjive i mutne. Arhitektura postaje dinamičan dio slike odnosno dojma grada i gubi svojstvo tektoničnosti, a ambijenti se nasumično mijenjaju (Rusan, 2002). Može se primjerice pretpostaviti da puno ljudi 'ne stigne' doživjeti rijeku Savu u Zagrebu. Uz nasipe na rijeci Savi svega mjestimično ima sadržaja koji pozivaju na kratko zaustavljanje no i tada je rijeka tek daleko u pozadini i gubi se iz doživljaja. Kako su na nasipima glavni element šljunčane staze, na njima prevladavaju trkači i biciklisti koji su uvijek 'u prolazu'.

Kada govorimo o provođenju slobodnog vremena na javnim otvorenim površinama, pojas rijeke Save u Zagrebu ima značajnu ulogu za sportske i rekreativne aktivnosti. Radnici i službenici u gradovima imaju drukčiji način poimanja slobodnog vremena od seljaka i obrtnika jer im je radno vrijeme odvojeno od slobodnog (Mišetić i sur., 2004) pa tako slobodno vrijeme mogu češće koristiti u javnim otvorenim prostorima. Javni prostori mladim su ljudima prostori kojima oblikuju vlastiti socijalni identitet i mjesnu pripadnost (Mišetić i sur., 2004). Cifrić i Trako su u znanstvenom radu *Usporedba percepcije prirodnog i kulturnog krajobraza u Hrvatskoj* prikazali „rezultate istraživanja subjektivne vizualne percepcije šest tipova prirodnog i kulturnog krajobraza u Hrvatskoj: netaknuta priroda, ruralni krajobraz, urbani krajobraz, kultivirani poljoprivredni krajobraz, tehnički krajobraz, te industrijski zagađeni krajobraz“. Istraživanje su proveli 2008. godine među studentima na četiri sveučilišta u Hrvatskoj. Istraživanjem su uočili da većina ispitanika najpozitivnije ocjene daje netaknutom tipu krajobraza, a druga istraživanja su isto tako pokazala da će prirodni krajobraz „uvijek biti pozitivno vrednovan“ (Cifrić i Trako, 2008). Takva saznanja pomažu nam u pristupanju istraživanju i shvaćanju krajobraza od strane građana.

U Zagrebu godinama svjedočimo upitnom ostvarenju koncepta održivosti, očuvanja i planiranja javnih prostora u korist građana (Svirčić Gotovac i Zlatar Gamberožić, 2020) pa se tako postavlja i pitanje imaju li i kakav utjecaj građani na donošenje odluka vezanih za krajobraz i javne prostore.

3. Sudjelovanje javnosti u donošenju odluka o krajobrazu

Postsocijalističke zemlje, među kojima je i Hrvatska, nakon ostvarene samostalnosti 1990-ih uključuju se u tranzicijske procese prelaska iz planskog socijalističkog gospodarstva, ekonomije i politike u tržišno te iz totalitarističke nedemokracije (socijalizma) u parlamentarnu demokraciju. Prelaskom na tržišnu ekonomiju privatizacija dolazi do izražaja i preuzima značajnu ulogu. Uloga javnih interesa je smanjena, centraliziran je sustav prostornog planiranja, a sudjelovanje građana postalo je „deklarativno, formalno i bez većeg utjecaja“. Uloga države je smanjena kao i njezina odgovornost, a povećana je uloga „privatnih aktera (investitora, developera i sl.)“ (Svirčić Gotovac i Zlatar Gamberožić, 2020). Urbanistička i krajobrazna slika Zagreba ukazuje na niz problema koji su rezultat nesuradnje s građanima pri izradi prostornih planova; primjerice „gušenje“ u količini automobilskeg prometa, nedostatak adekvatnih pješačkih zona i biciklističkih staza, nedostatak i nepovezanost zelenih površina, preizgrađenost itd. Autorice navode „novi“ tip planiranja koji podrazumijeva uključenost građana u proces planiranja. Nazivaju ga „Projekti u zajednici (engl. *community-led projects*)“ koji služe kao oblik suradnje s građanima za njihovo uključivanje u procese urbanog i prostornog planiranja. Javne rasprave ili uvidi u prostorne planove održavaju se kao posljednja faza u planiranju, a takvi uvidi ne uključuju rješenja izrađena u dogovoru s građanima. Autorice navode da je pasivnost građana odnosno prejaka „institucionalna formalizacija participativnog procesa“ uzrok njihovog nesudjelovanja u javnoj politici. Građane predstavljaju mjesni odbori (nekada mjesne zajednice) gdje ih predstavlja jedan političar „na razini gradske četvrti“. Kao rezultat toga dolazi do pojave civilnih inicijativa i nevladinih organizacija kao znak otpora i namjere postizanja kontakta građana s gradskom politikom (Svirčić Gotovac i Zlatar Gamberožić, 2020).

Ako se javnost podupire i potiče na aktivno sudjelovanje u planiranju i upravljanju krajobrazom tada javnost počinje odgovorno shvaćati događanja u prostoru, stvara senzibilitet za prostor (Jones, 2007, prema Rajič, 2018).

Jason Scorza (2001) je predložio kategorije građana prema njihovoj političkoj aktivnosti. „Apatični neaktivci“ su građani koji nisu uključeni u političke aktivnosti i ne obavljaju dužnost glasanja. „Pasivni pristaše“ obavljaju dužnost glasanja, plaćanja poreza i podržavaju političke procese kakve jesu. „Kontakt-specijalisti“ katkada kontaktiraju službenike za neke javne probleme. „Komunikatori“ se redovito informiraju o političkim aktualnostima, aktivni su u diskusijama i kontaktiranju političkih vođa u slučaju potpore ili protesta. „Stranački aktivisti“ su orijentirani na rad stranke i sudjeluju u kampanjama; *aktivisti u lokalnoj zajednici* se fokusiraju na probleme lokalne zajednice, a *protestni aktivisti* sudjeluju u protestima protiv loših vladinih poteza (Scorza, 2001 prema Žiljak, 2002).

Neki autori informirane i aktivno uključene građane nazivaju građanima ekspertima koji razumijevanjem problema okoliša i društva mogu dati doprinos donošenju boljih odluka i tako pozitivno djelovati na okoliš i društvo (Irvin i Stansbury, 2004 prema Rajič, 2018).

Konvencijom o europskim krajobrazima (2000.) se potiče države da utvrde precizne okvire za informiranje i sudjelovanje javnosti koji moraju biti u skladu s Arhuškom konvencijom

(25. lipnja 1998.) o pristupu informacijama i sudjelovanju javnosti u odlučivanju o pitanjima zaštite okoliša, koja je stupila na snagu 30. listopada 2001. Tri se pitanja mogu razmotriti vezano za sudjelovanje javnosti. Opseg sudjelovanja i faza u kojoj se odvija, mehanizmi sudjelovanja i njegovi učinci. Opseg sudjelovanja je izrazito širok i traje u različitim fazama donošenja odluka. Sudjelovanje se u prvoj fazi odnosi na izradu krajobraznih politika. Organizacija i faza sudjelovanja ovisi o tome radi li se o pitanjima nacionalnog ili lokalnog karaktera. Sudjelovanje u ovoj fazi bavi se planovima, programima i politikama koje se odnose na okoliš. Druga faza sudjelovanja javnosti odnosi se na provedbu politika, planova i programa. Sudjelovanje javnosti potrebno je osigurati kada se donose odluke o zaštiti, upravljanju i razvoju; ovdje sudjelovanje uključuje i reakciju na određeni projekt. Javnost za sudjelovanje mora biti obaviještena na početku postupka javnom obavijesti ili individualno. Mora se navesti o kakvom se projektu radi, koje je odgovorno tijelo vlasti te datumi, mjesto i metode provođenja postupka. Datum početka i duljina trajanja postupka moraju dati javnosti dovoljno vremena za pripremu i učinkovito sudjelovanje. Za pojedine faze postupka sudjelovanja javnosti moraju se postaviti razumni vremenski okviri. Po ljestvici participacije u planiranju, prema Arnsteinu (1969) razlikuje se nekoliko stupnjeva participacije javnosti. Smjer smanjenja stupnja utjecaja putem nadzora javnosti, delegiranom moći. Stupnjevi stvarne participacije javnosti ili moći javnosti: partnerstvo, usuglašavanje, savjetovanje. Stupnjevi simbolične participacije: obavješćivanje, uvjeravanje, a potpuna odsutnost participacije je manipulacija (Arnstein, 1969 prema Prieur, 2006). Događa se da javnost vrlo često nije dovoljno i pravovremeno upućena u vlastite mogućnosti utjecaja na donošenje odluka zbog čega se povjerenje javnosti i gubi (Rajič, 2018). Planiranje se definira svjesnim utjecajem društva na promjene u prostoru zbog čega je vrlo važno javnosti omogućiti uvid u cijeli proces izrade prostornih planova na svim razinama da se na vrijeme izbjegnu pogreške i nezakonitosti (Staničić, 2017 prema Rajič, 2018).

Može se razlikovati više vrsta javnosti. Prema horizontalnoj stratifikaciji javnost se dijeli na lokalnu zajednicu i širu društvenu zajednicu. Prema vertikalnoj stratifikaciji razlikujemo interesne skupine, stručnjake, laike, društveni položaj javnosti, profesionalne skupine, starosne skupine i skupine koje su organizirane oko pojedinog interesa. Razlikuje se zatim i organizirana javnost, političke stranke, državni odbori, nevladine organizacije i skupine za pritisak. Benefiti komuniciranja s javnosti i uključivanja iste u odlučivanje su mogućnost popravljivanja kvalitete odlučivanja, smanjenje troškova realizacije planova, omogućavanje stvaranja suglasja, olakšavanje izvedljivosti plana, izbjegavanje nerazrješivih konflikata, pojačavanje vjerodostojnosti i legitimnosti plana, predviđanje očekivanja i stajališta ljudi te doprinos 'obrazovanju' i kreativnosti ljudi. Sudjelovanje javnosti zamišljeno je kao pomoć u odlučivanju. Arhuška konvencija postavlja zahtjev da se javnost mora obavijestiti o donesenoj odluci i razlozima koji ju potkrjepljuju. Obvezno je stavove javnosti uzeti u obzir u najvećoj mogućoj mjeri odnosno ne ih zanemarivati. To se čini tako da više upravno tijelo pregleda primjedbe u žalbenom postupku. Europska konvencija o krajobrazima se zalaže za participativni pristup u donošenju odluka vezanih uz krajobraz kako bi se pravno priznale

posebnosti nekog krajobraza odnosno kako bi se izbjegla privatizacija i svojevrijedno uređivanje i planiranje bez uzimanja u obzir šireg područja i utjecaj na isto (Prieur, 2006).

Postupak participacije pri donošenju odluka o promjeni krajobraza u Hrvatskoj se provodi putem planerskog postupka te Strateškom procjenom utjecaja na okoliš i Procjenom utjecaja na okoliš. Sudjelovanje javnosti je time standardizirano i često se zadovoljavaju samo minimalni uvjeti provođenja (Rajič, 2018). Osnovni participativni alati u planerskom postupku su javna rasprava, postupak javnog uvida i postupak javnog izlaganja (Rajič, 2018).

Javne rasprave u Hrvatskoj su određene Zakonom o prostornom uređenju, a provode se nakon izrade prijedloga prostornog plana. U objavi javne rasprave navodi se mjesto, datum početka i trajanje javnog uvida u prijedlog prostornog plana. Navodi se mjesto i datumi javnih izlaganja te poziv zainteresiranima za sudjelovanje i rok za dostavu mišljenja, prijedloga i primjedbi u pisanom obliku (Zakon o prostornom uređenju, Članak 96 (NN 39/19)). Nositelj izrade dostavlja i pisanu obavijest o javnoj raspravi „1. javnopravnim tijelima određenim posebnim propisima koja su dala ili trebala dati zahtjeve za izradu prostornog plana i 2. mjesnim odborima, odnosno gradskim četvrtima za područje obuhvata prijedloga urbanističkog plana uređenja (Zakon o prostornom uređenju, Članak 97 (NN 65/17)).

Prostorni plan se prema objavi javne rasprave stavlja na oglasnu ploču i mrežne stranice nositelja izrade prostornog plana i u informacijskom sustavu (Zakon o prostornom uređenju, Članak 98 (NN 65/17)). Dok traje javni uvid nositelj izrade organizira javna izlaganja za obrazloženje rješenja te smjernica i mjera. Tijekom javnog izlaganja vodi se zapisnik koji potpisuje odgovorna osoba (Zakon o prostornom uređenju, Članak 99.). Sudionici u javnoj raspravi sudjeluju tako da imaju uvid u prijedlog prostornog plana, mogu postavljati pitanja o predloženim rješenjima na javnom izlaganju; mogu dati prijedloge i primjedbe te uputiti pisane prijedloge i primjedbe u roku koji je određen objavom o javnoj raspravi (Zakon o prostornom uređenju, Članak 100.). Nakon što se obrade mišljenja, prijedlozi i primjedbe objavljuje se Izvješće o javnoj raspravi na oglasnoj ploči i mrežnim stranicama nositelja izrade prostornog plana i u informacijskom sustavu (Zakon o prostornom uređenju, Članak 102. (NN 39/19)). Ukoliko se zbog prihvaćenih mišljenja, prijedloga i primjedbi na javnoj raspravi prostorni plan promijeni toliko da nova rješenja nisu u skladu s programskim polazištima iz odluke o izradi prostornog plana itd. tada se provodi ponovna javna rasprava u kojoj javni uvid traje osam do petnaest dana. Mišljenja, prijedlozi i primjedbe tada se mogu dati samo za dijelove prostornog plana koji su u odnosu na prvi dio izmijenjeni. Ponovna javna rasprava provodi se najviše tri puta i tada se donosi nova odluka o izradi prostornog plana te provodi postupak izrade. Nacrt konačnog prijedloga prostornog plana dostavlja se s Izvješćem o javnoj raspravi tijelu koje utvrđuje konačni prijedlog prostornog plana (Zakon o prostornom uređenju, Članak 105. (NN 65/17)). Jedan od većih problema sudjelovanja u donošenju prostorno planskih odluka u Hrvatskoj je kasno uključivanje javnosti u proces donošenja odluka o planovima i projektima. Umjesto uključivanja javnosti na samom početku izrade planova i projekata, javnost se obavijesti tek o gotovim prijedlozima planova i projekata zbog čega je teže predlagati rješenja problema koji bi se uočili na početku planerskog procesa. Uključivanjem javnosti na vrijeme steklo bi se povjerenje građana i stručne javnosti i vjerojatno

potaklo njihovo aktivno sudjelovanje u budućim izradama planova, a osigurala bi se kvalitetna i optimalna prostorno planska rješenja. Sljedeći problem leži u važećim planovima koji se često mijenjaju u korist interesa pojedinaca pa se javne površine prenamjenjuju u privatne nepoštivajući odredbe prostornih planova. Prostorno planska dokumentacija podložna je utjecaju privatnih interesa zbog čega se ugrožava i demokratizacija javnih prostora.

Kasno uključenje i često ignoriranje javnosti u planerskom procesu uzrokuje nezadovoljstvo javnosti zbog čega dolazi i do organiziranja javnosti izvan planerskog procesa putem građanskih inicijativa i nevladinih udruga ili organizacija. Na taj način sudjelovanje javnosti se odvija putem edukacije, širenja informacija, savjetodavnih vijeća, javnih savjetovanja i saslušanja, a nekada i putem sudskih sporova (Richardson i Razzaque, 2006 prema Rajič, 2018). Civilna društva i nevladine udruge mogu sudjelovati u planerskom procesu kao zainteresirana javnost, ali izvan planerskog procesa djeluju i izvan zakonom propisanih postupaka (Pavlović i sur., 2013 prema Rajič, 2018). Jedne od rijetkih udruga koje uspijevaju uočiti stvarne probleme, na njih konstruktivno odgovoriti, transparentno predstaviti djelovanje javnosti i steći povjerenje građana su udruge za zaštitu okoliša (Gudelj i Pavić, 2013 prema Rajič, 2018).

Dobar primjer planerskog postupka opisuje Steinitz (1990) koji razlikuje šest razina pitanja i modela odnosno faza u planerskom postupku. Proces planiranja počinje s modelom reprezentacije kojim se radi opis okoliša, nastavlja se modelom procesa za opis strukturnih veza i funkcija u krajobrazu (poželjno uključiti javnost). Modelom evaluacije vrednuje se trenutno funkcioniranje krajobrazu i u ovoj fazi je potreban doprinos korisnika prostora. Modelom promjene istražuje se kako se može mijenjati trenutno stanje u krajobrazu. Taj se model dijeli na model projekcije i model intervencije, a utjecaj na krajobraz se želi predvidjeti modelom utjecaja pa se kreiraju alternativna rješenja. U modelu odlučivanja radi se komparativna analiza alternativnih rješenja kada javnost može sudjelovati u odlučivanju. Modelom implementacije vraća se na početak procesa i izrađuje reprezentacijski model promijenjenog krajobrazu (Steinitz, 1990 prema Rajič, 2018). Oblikovanje alternativnih rješenja je važno kako bi se mogle donositi odluke koje su optimalne uz sudjelovanje različitih interesa i osiguranu transparentnost. Predlagatelji alternativa mogu biti stručnjaci, političari, investitori, zainteresirana javnost i službe koje se bave okolišnim pitanjima. Svi akteri trebaju imati pravo na jednako sudjelovanje (Mlakar, 1999 prema Rajič, 2018).

U modelu ekološkog planiranja (Steiner, 1999) sudjelovanje javnosti nalazi se u centru planerskog postupka, a svaki od stadija planiranja s njim je povezan i takav proces planiranja je temelj participativnog planiranja (Steiner, 1999 prema Rajič, 2018). Problemi pak u krajobraznom planiranju nikada nisu samo „biofizički“ ili socioekonomski“ i zbog takvog opsega problema neupitna je važnost uključivanja različitih struka, zainteresirane javnosti i lokalne zajednice u postupak planiranja (Bohnet, 2002 prema Rajič, 2018).

Prema Razvojnoj strategiji grada Zagreba za razdoblje do 2020. godine (dalje: Razvojna strategija) navode se problemi u sudjelovanju javnosti o razvoju u prostoru. Govori se o nedostatku normativnog okvira kojim će se osigurati savjetovanje sa zainteresiranom javnošću kada se donose gradske odluke i strateški dokumenti. Ističe se i manjak interesa mladih za

društvena zbivanja i njihovo slabo sudjelovanje u društveno-političkim pitanjima. Stoga, kao neka od razvojnih potreba ističe se važnost izrade normativnog okvira za sudjelovanje zainteresirane javnosti i jačanje mehanizama za uključenje predstavnika civilnih društava u donošenje gradskih odluka te strateških dokumenata. Važno je ne zaboraviti na uključivanje mladih u procese odlučivanja pa je potrebno ostvariti učestaliju i kvalitetniju komunikaciju s mladima (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2017).

Pri izradi prostorno planskih dokumenata na razini Zagreba te pri izradi rješenja uređenja pojasa Save poželjno je ne samo uključiti javnost u donošenje odluka već ju aktivno informirati i uključivati u planerski proces. U tijeku takvog procesa potrebno je temu približiti i nestručnoj javnosti kako bi ju zainteresirali za određeni problem (primjerice način uređenja pojasa rijeke Save) čime bi se pokazala volja za saslušanjem mišljenja svih građana. To se može činiti putem informativnih emisija, vizualnih priloga, korištenjem aktualnih digitalnih mreža, izradom plakata, dijeljenjem letaka, organizacijom prezentacija i slično. Što bi se više pokazivao interes za mišljenje građana to bi se i oni vjerojatno više uključivali u rad civilnih društava, prisustvovali javnim tribinama, pratili rad raznih inicijativa i udruga te sudjelovali u procesu donošenja odluka o razvoju.

3.2. Metode za istraživanje sudjelovanja javnosti u donošenju odluka o razvoju u krajobrazima

Dio metoda sudjelovanja javnosti uključuje samo neke dionike zbog čega se sami građani ne uključuju uvijek direktno već njihove interese predstavljaju određeni zastupnici (Cornwall, 2008 prema Rajič, 2018). Time se pokazuje da je vrlo važno poznavati dionike i njihove odnose. U tome pomaže SA – *stakeholder analysis*, odnosno analiza dionika koja prethodi participaciji. Nakon identifikacije dionika i utvrđivanja njihovih interesa određuje se strategija za prikupljanje podataka, a metode koje će se koristiti ovise o dionicima koji će biti uključeni u proces odlučivanja (Grimble i sur., 1995 prema Rajič, 2018).

Marušić (2002) navodi tri kategorije participativnih postupaka u postupku planiranja: „anketna istraživanja u analitičkoj fazi; neposredno sudjelovanje javnosti u pripremi prostornih planova i javne rasprave namijenjene raspravi oko predloženih rješenja (Butula, 2004 prema Rajič, 2018). U radu ćemo se više osvrnuti na anketna istraživanja u analitičkoj fazi planerskog procesa za potrebe ovog istraživačkog rada.

U analitičkoj fazi planiranja koriste se metode samoiskaza kojima se skuplja znanje te istražuju preferencije i neke vrijednosti. Podaci se mogu skupljati metodom anketnog istraživanja, intervjuom i opservacijom (Steiner, 1999 prema Rajič, 2018). Metoda ankete kao osnovni izvor podataka koristi osobni iskaz o mišljenjima, uvjerenjima, stavovima, pribavljen odgovarajućim standardiziranim nizom pitanja (Milas, 2005 prema Rajič, 2018). U procesu oblikovanja ankete važno je definirati problem istraživanja, odrediti ciljanu populaciju i odabrati način prikupljanja podataka. Butula (2004) objašnjava da pri odabiru ciljane populacije sudionici proizlaze iz „prirode istraživačkog problema, kao i zemljopisnog

određenja samog istraživanja“. Proizašli sudionici imaju različite interese prema krajobrazu koji je predmet istraživanja, može se raditi o lokalnom stanovništvu, stručnjacima, posjetiteljima i korisnicima određenog prostora (Butula, 2004 prema Rajič, 2018). Upitnik se mora slagati u skladu s pravilima i prije njegovog provođenja treba se testirati na manjem uzorku kako bi se ispravili propusti. Prije istraživanja postavlja se hipoteza i definiraju se zavisne varijable kako bi se testirala hipoteza (Alkan i sur, 2009 prema Rajič, 2018). Pitanja koja se postavljaju anketom moraju biti jednoznačna i usmjerena, ne smiju biti sugestivna, trebaju biti jasna i pisana jednostavnim jezikom (Rajič, 2018).

Metoda ankete popularna je među istraživačima jer se jednostavnije provodi, može se provesti putem interneta, telefona, „licem u lice“ i podrazumijeva provođenje statističke analize rezultata. U proces je važno uključiti stručnjake iz društvenih znanosti jer imaju stručna znanja o takvim istraživanjima (Steiner, 1999 prema Rajič, 2018). Ankete imaju i svoje nedostatke kao što su nedovoljna kompetencija nekih sudionika o nekom problemu (epistemološka teškoća), promjenjive preferencije ispitanika i njihova površnost. Jedan od problema koji se pojavljuje jest loša konstrukcija anketa koje budu dosta općenite o nekim važnim problemima (Dillman, 1977 prema Steiner, 1999 prema Rajič, 2018). Metodom intervjua ispitivač ispituje sudionike uz pitanja otvorenog i/ili zatvorenog tipa. Intervju treba pružati informacije o vodstvu zajednice, percepciji problema u predmetnom području te korištenju prirodnih resursa (Steiner, 1999 prema Rajič, 2018).

Neposredno sudjelovanje javnosti slijedi kada javnost sudjeluje u planerskim radionicama pri izradi prostornih planova. U nastavku će se ukratko spomenuti tehnike neposrednog sudjelovanja javnosti (Rajič, 2018). Jedna od tehnika su *Task Force* skupine ili privremeni općinski odbori za rješavanje specifičnog problema, zatim *Savjetodavni odbori* građana čija je ideja zastupanje ideja i stavova lokalne zajednice (Steiner, 1999 prema Rajič, 2018). Iduća su *planerska vijeća* susjedstva i pružanje pravne pomoći. *Fokus/ciljne skupine* organiziraju se ako se želi procijeniti mišljenje javnosti o problemima i ciljevima (Krueger, 1988; Leach, 1992; Steiner, 1999 prema Rajič, 2018). Tehnike za rješavanje problema i ciljeva, stimulaciju sudjelovanja, interakciju raznih skupina rješavanja njihovih konflikata su tehnike skupne dinamike. Charlette je tehnika prosuđivanja za dostizanje sporazuma u kratkom vremenu (Schoot Uiterkamp, 2014 prema Rajič, 2018). *Consensus conference* ili konsenzus konferencija je metoda kojom sudionici (10 – 30 ljudi) raspravljaju o spornom društvenom problemu (Rajič, 2018). Delphi metodom se provodi nekoliko uzastopnih rasprava na kojima svatko daje vlastito mišljenje pri čemu rasprava završava kada se postigne konsenzus (Steiner, 1999 prema Rajič, 2018).

3.3. Primjeri građanskih inicijativa u Zagrebu

Izgradnjom predimenzioniranih građevina i oblikovno neusklađenih s cjelinom (primjerice Ban Centar na Europskom trgu i Centar Cvjetni na Trgu Petra Preradovića) u Zagrebu se gubi harmoničnost i kvaliteta postojećih urbanih krajobraza te se uzrokuje nestanak brojnih zelenih površina grada. Isto tako je, na perifernim lokacijama grada uz intenzivnu gradnju vidljiv nedostatak sadržaja i njihove kvalitete. Dolazi do pojave nedostatka javnih prostora, vrtića, škola, igrališta i ostale prateće infrastrukture. Takve pojave rezultat su smanjenog utjecaja građana na prostorno planiranje što dovodi i do njihovog nezadovoljstva kao krajnjih korisnika (Svirčić Gotovac i Zlatar Gamberožić, 2020).

Autorice Svirčić Gotovac i Zlatar Gamberožić (2020) su se osvrnule na nekoliko civilnih inicijativa u Zagrebu. Jednu od njih, Čuvajmo naš park, organizirali su stanari u naselju Savica. Stanari su se suprotstavili Gradu Zagrebu i izrazili negodovanje zbog lokacije za izgradnju crkve u javnom parku naselja. Tražili su novo rješenje; pronalaženje druge lokacije za crkvu. Kod ovog projekta zabrinjavao je odabir lokacije za izgradnju na javnoj zelenoj površini u preizgrađenom dijelu grada s malo otvorenih, zelenih površina i dovela se u pitanje mogućnost korištenja prostora kao javnog za dječju igru i druženja. Otpor građana trajao je 6 godina i „postao sinonim za tzv. borbu za park“. Iako je prema GUP-u površina parka određena kao samo parkovna namjena (Z1) pokazalo se da je GUP podložan promjenama i volji privatnih investitora i drugih aktera.

Drugi primjer odnosi se na projekt „Grad u Gradu“. Grad Zagreb je u veljači 2019. objavio Javni poziv investitorima za iskazivanje interesa za sudjelovanje u razvoju i realizaciji projekta „Grad u Gradu“ u Zagrebu. Projekt je široj javnosti poznat pod nazivom „zagrebački Manhattan“. Predmet javnog poziva je bilo „iskazivanje interesa potencijalnih investitora dostavom pisma namjere o sudjelovanju u razvoju i realizaciji projekta „Grad u Gradu“ na prostoru omeđenom rijekom Savom, Avenijom V. Holjevca, Avenijom Dubrovnik i Ulicom Radoslava Cimermana u Zagrebu, površine od oko 1,1 milijun kvadratnih metara“. Projektom se obuhvaća i prostor Zagrebačkog Velesajma, Hipodrom Zagreb i nogometno igralište. Kao svrha projekta u Javnom pozivu se navela „preobrazba prostora u novo inovativno gradsko područje, mješovitih i raznovrsnih komplementarnih namjena koje bi svojom raznolikom ponudom i novim konceptom unaprijedilo opću kvalitetu života stanovnika, postalo nezaobilazna turistička atrakcija, odnosno koje bi svojim raznolikim funkcijama formiralo središte Novog Zagreba“ (Bandić, 2019). 5. ožujka 2019. sastalo se Povjerenstvo za razmatranje pisama namjere zainteresiranih strana za sudjelovanje i realizaciju projekta „Grad u Gradu“. Od tri zainteresirane tvrtke Povjerenstvo je zaključilo da tvrtka Eagle Hills najviše zadovoljava sve zadane kriterije i odlučilo je prihvatiti njihovo pismo namjere. 12. ožujka 2019. potpisan je Memorandum o razumijevanju između tvrtke Eagle Hills i Grada Zagreba (Grad Zagreb službene stranice, 2019). Nakon objavljenih planova realizacije projekta „Grad u gradu“ stručna javnost se oštro protivila planovima i poslali su Otvoreno pismo gradonačelniku Zagreba, Milanu Bandiću. Potpisnici pisma predstavljali su sedam udruženja, društava i obrazovnu instituciju od strane stručne javnosti; Udruženje hrvatskih arhitekata, Hrvatska

komora arhitekata, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Udruga hrvatskih urbanista, Udruženja arhitekata Hrvatske gospodarske komore, Hrvatsko društvo krajobraznih arhitekata i Društvo povjesničara umjetnosti. U otvorenom pismu se očituje negodovanje zbog nepoštivanja zakonski predviđenih procedura; Grad Zagreb je najavljivao da će odabrati partnera za razvoj projekta bez da su se prije toga prezentirali koncept i procedure realizacije projekta. Takav postupak nije bio u skladu s Prostornim planom uređenja Grada Zagreba kao ni s Generalnim urbanističkim planom Grada Zagreba. Takvo postupanje provodilo se i protiv demokratske i zakonom propisane participacije građana i struke. Stručnjaci su dalje u pismu naveli da se za realizaciju projekta „Grad u Gradu“ moraju uvažiti pretpostavke da je Hipodrom dio Savskog parka i da GUP-om treba zadržati namjenu ozelenjenog prostora sporta i rekreacije. Isto tako, vrijedni objekti kulturne baštine kao i aleja zaštićenog kompleksa Velesajma trebaju se sačuvati, a sve aktivnosti se moraju provoditi u skladu s prostorno - planskim procedurama i bez prilagodbi pojedincima (Jurcan i sur., 2019). Grad Zagreb je pod pritiskom javnosti 3. rujna 2019. javno objavio Memorandum o razumijevanju koji je potpisan u ožujku 2019. u ime gradonačelnika Zagreba, Milana Bandića i partnera Eagle Hills Properties L.L.C. Prema potpisanom Memorandumu „svaka ugovorna strana može prekinuti pregovore u vezi s projektom bez potrebe da navede bilo koji od razloga za takav postupak ili bez ikakve obveze prema drugoj ugovornoj strani. U članku 20. je navedeno da Memorandum ne predstavlja zakonsku obvezu niti stvara zakonska prava ili obveze između ugovornih strana (Grad Zagreb službene stranice, 2019). U svibnju 2020. na mrežnim stranicama Zagreb.info propituje se hoće li se otkazati projekt „Grad u Gradu“ jer tvrtka Eagle Hills ima pravo u bilo kojemu trenutku raskinuti memorandum. Memorandumom je propisan rok od 8 mjeseci za definiranje prostorno – planskih preduvjeta. Prijedlog GUP-a je od strane Ministarstva graditeljstva i prostornog uređenja odbijan tri puta i zatim je usvojen u studenom 2019 (mrežne stranice Zagreb.info, 2020).

Treći primjer je inicijativa pod nazivom „Knežija brani park“. U srpnju 2020. u medijima se proširila vijest o negodovanju stanovnika Knežije u Zagrebu zbog ishođene lokacijske dozvole za izgradnju nove zgrade u naselju. Lokacija buduće zgrade je na križanju ulica Davorina Bazjanca i Ludovika Zelenka, a početno je planirana kao zona opskrbnog centra za naselje s parkovnim uređenjem i kao takva se koristi od 1960-ih i 1970-ih. Knežija je uređeno i plansko naselje i članak 63. Generalnog urbanističkog plana propisuje urbana pravila i naglašava se zaštita i uređenje dovršenih naselja. Predloženi projekt nije planiran prema izvornom urbanističkom rješenju na predmetnoj lokaciji, projekt ne poštuje građevinski pravac naselja i prema predloženom projektu zgrada bi imala neprilagođenu visinu i tipologiju. U kolovozu 2020. pokušava se otkriti kako je i zašto Grad Zagreb prodao parcelu lokacije projekta privatnom investitoru. Građani su osnovali inicijativu „Knežija brani park“, imaju potporu stručne javnosti i provode peticiju za zaustavljanje početka gradnje (Društvo arhitekata Zagreb mrežne stranice, 2020). Ishod rada inicijative za taj problem u ovom radu neće biti poznat jer je djelovanje inicijative aktualno u istom razdoblju dok se piše i ovaj rad.

Važnu ulogu u potpori i pokretanju građanskih inicijativa u Zagrebu imale su nevladine organizacije Zelena akcija i Pravo na grad. Te su organizacije pokrenule vrlo važne akcije u

Zagrebu u ime građana na polju urbanog i prostornog planiranja kao što su Cvjetni trg, zagrebački Manhattan i druge. Iako neke akcije nisu rezultirale provedbom volje građana organizacije su se pokazale kao važan „urbani akter“ u ime građana. (Svirčić Gotovac i Zlatar Gamberožić, 2020).

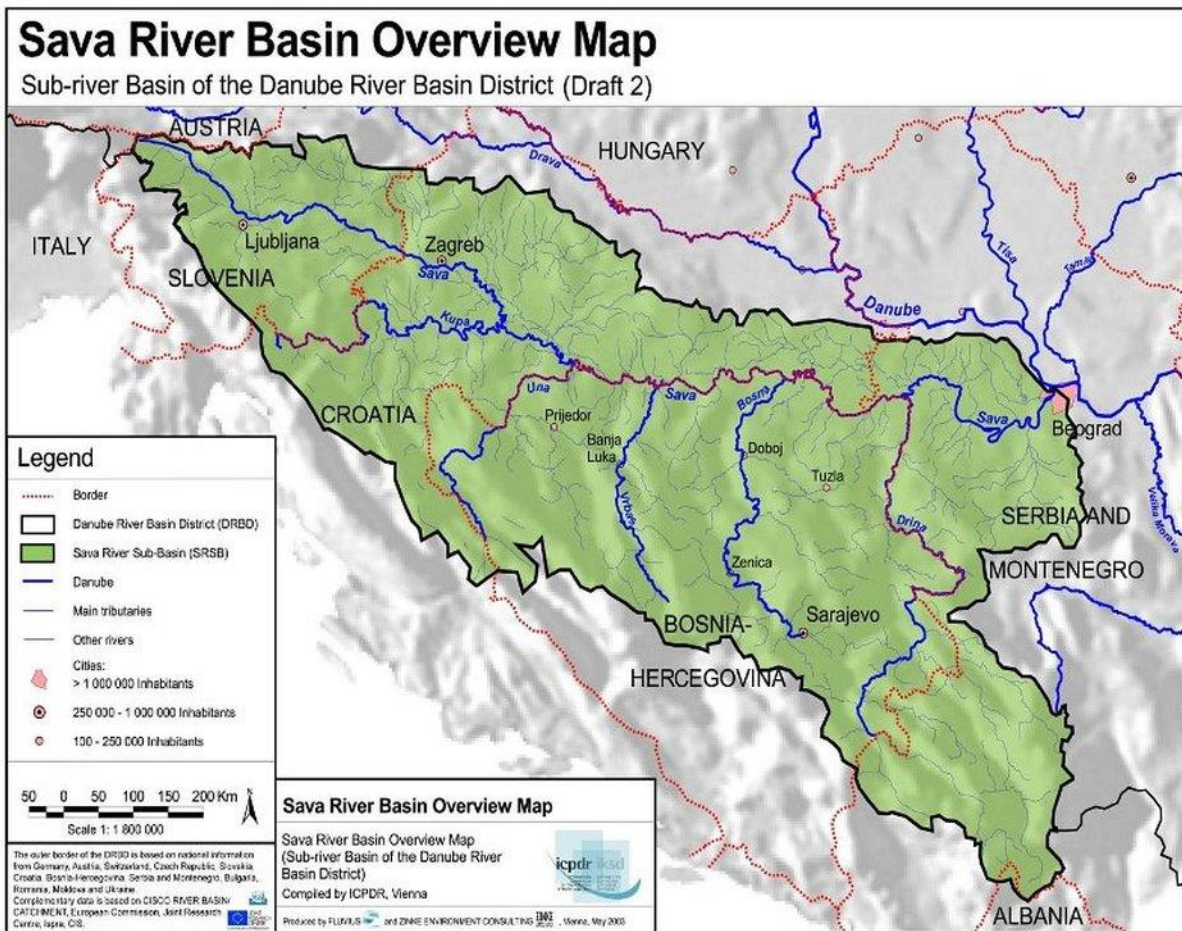
U sva tri opisana primjera djelovanja građanskih inicijativa i udruga primjećuje se nepoštivanje postojeće prostorno planske dokumentacije, odnosno prilagođavanje prostorno planskih dokumenata interesima Grada i pojedinačnih investitora. Inicijative i udruge građana opirale su se samovolji Grada putem okupljanja i prosvjeda, a stručnjaci su prilagali izjave i otvorena pisma sa stručnim obrazloženjima koja ne podržavaju te projekte. Umjesto adekvatnog održavanja i zaštite površina koje su planski namijenjene za neki oblik korištenja ili zaštite, Gradske vlasti provode samovolju i uvažavaju interes pojedinaca ugrožavajući demokratizaciju javnih površina. Informacije koje Grad pruža javnosti nisu potpune i transparentne, a građani do njih dolaze tek „pritiskom“ na vlast. Na takav način gubi se povjerenje građana u postupke donošenja prostorno planskih odluka. Građane i stručnu javnost potrebno je na vrijeme uključiti u rješavanje prostorno planskih problema, a donošenje odluka treba biti transparentno.

4. Rijeka Sava

Rijeke imaju raznolike funkcije, kako prirodne tako i društveno-gospodarske; važna su staništa raznolike flore i faune, služe kao regulator otjecanja i modificiraju fizičkogeografski prostor. Kada se govori o društveno-gospodarskoj ulozi rijeka one imaju važnu vodoopskrbnu, prometnu, energetska i športsko-rekreacijsku ulogu. Kao takve rijeke su jedan od „temelja čovjekovog opstanka i razvoja“ (Jukić, 2008).

Prema Bilogrivić (2015) Sava je nekada u antičkoj povijesti bila mjesto štovanja personificiranog božanstva, a prevladom kršćanstva u kasnoj antici postaje element koji omogućuje ljudsku egzistenciju (Bilogrivić, 2015). U 18. st., za vrijeme habsburške gospodarske politike, Sava je bila bitna trgovinsko-prometna veza istočnih ugarskih s unutarnjoaustrijskim zemljama kao i s Jadranskim morem (Bilogrivić, 2015). Europski gradovi svjedoci su uloge rijeka u njihovom razvoju kroz povijest. Proces urbanizacije najviše su u srednjem vijeku bili izraženi u blizini velikih rijeka Europe. Važni gradovi Ugarske isto su se tako razvili uz Dunav na kojemu se nalaze Beč i Regensburg što dovodi mnoge doseljenike i trgovce u ugarske gradove (Karbić i Škreblin, 2013).

Sava je rijeka s najduljim tokom u Republici Hrvatskoj. Izvire u sjeverozapadnoj Sloveniji, nastaje spajanjem Save Dolinke i Save Bohinjke, a ulijeva se u Dunav u Srbiji. Prema svom izvorišnom dijelu Sava je alpska rijeka. Na području Republike Hrvatske proteže se na 510 km. Ona ima prekogranični značaj i spaja 3 glavna grada (Ljubljana, Zagreb, Beograd). Sava glavne gradove ne povezuje prometno jer nije cijelim tokom plovna i dio je crnomorskog sliva. Neki od pritoka rijeci Savi su Sutla, Krapina, Lonja i Kupa. Prema nekim procjenama (Hrvatske vode) na području sliva rijeke Save danas živi 8 milijuna stanovnika. Ona ima kišno - snježni režim, a unutar njezinog sliva nalaze se vlažna staništa Lonjsko polje i ribnjak Crna mlaka (Hrvatske vode mrežne stranice, 2017).

Slika 4.1. Sliv rijeke Save

Izvor: <https://www.dinarskogorje.com/sliv-rijeke-save.html> - pristup 13.12.2019.

Do ulaska u Hrvatsku i nizvodnije od Zagreba Sava ima karakteristike velike rijeke visinskog i srednjeg toka; ima veliki uzdužni pad i brzi protok promjenjive dubine. Duljinom cijelog toka Sava prima vodu iz 250 pritoka. Na ulazu u Hrvatsku (Drenje Brdovečko) Sutla se ulijeva u Savu. Sava ovim dijelom još protječe u slobodnom koritu, a nizvodno od Otoka Samoborskog ulazi u regulirani dio korita. Pred ulazom u Zagreb u Savu se ulijeva rijeka Krapina. Prolaskom kraj toplane na istoku Zagreba Sava nastavlja vijugati koritom gdje je okružena šumama i prelijeva se šljunčanim sprudovima. Od Rugvice nizvodno, poprima odlike velike nizinske rijeke. Sava prima velike količine vode od pritoke Kupe kod Siska jer odvodi sve rijeke crnomorskog sliva (osim Une) iz planinskog i središnje - zapadnog dijela Hrvatske (Rijeke Hrvatske mrežne stranice). Nizvodno od Siska Sava postaje ruralna rijeka gdje nije moguć značajan ekonomski razvoj zbog niskog poplavnog područja. Danas se to područje pokazuje kao ekonomski resurs za turizam i ekološku proizvodnju hrane (Rijeke Hrvatske mrežne stranice).

Slika 4.2. Ruralni karakter Save, obale rijeke i naselja
Izvor: <https://crorivers.com/sava/> - pristup 13.12.2019.

U Panonskoj nizini Sava postaje ravničarska rijeka. Ona je oblikovala tipična nizinska poplavna područja, a ljudi su naučili živjeti uz rijeku čime je nastao sklad prirodnih i kulturnih elemenata (Lonjsko polje, kulturni krajolik).

Slika 4.3. Sklad prirodnih i kulturnih elemenata krajobraza, rijeka Sava u Lonjskom polju
Izvor: http://www.pp-lonjsko-polje.hr/new/hrvatski/kulturni_krajobraz_rijeka_Sava.html - pristup 26.11.2019.

Slika 4.4. Sklad prirodnih i kulturnih elemenata krajobraza, rijeka Sava u Lonjskom polju
Izvor: http://www.pp-lonjsko-polje.hr/new/hrvatski/kulturni_krajobraz_rijeka_Sava.html - pristup 26.11.2019.

Svake godine, 1. lipnja, obilježava se Dan rijeke Save. Na taj dan naglašava se ekološka vrijednost i gospodarski potencijal rijeke Save putem niza sportsko - zabavnih i kulturno - umjetničkih programa (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2019).

4.1. Projekti i udruženja vezani za rijeku Savu

Rijeka Sava je najveća pritoka rijeci Dunav i svojim tokom prolazi kroz Sloveniju, Hrvatsku, BiH i Srbiju. Za optimalnu i održivu budućnost rijeke važno je uspostaviti suradnju između svih zemalja što se i čini osnivanjem Savske komisije. Na području sliva Save i u Hrvatskoj djeluju razna udruženja, inicijative i projekti koji se fokusiraju na specifične probleme sliva, regija i gradova. U ovom radu predstaviti ćemo internacionalnu Savsku komisiju, zatim projekte Savska TIES, Zajedno za rijeku Savu, Zagreb na Savi, Sava parks II – Sloboda za Savu i javnu ustanovu Zeleni prsten. Pregledom udruženja, inicijativa i projekata dobit će se uvid u postojeće aktivnosti za rijeku Savu, cilj te način pristupanja specifičnom problemu.

Planiranje korištenja rijeke i riječnog prostora je kompleksan problem na koji utječu raznoliki čimbenici, prirodni, kulturni, društveni, politički i gospodarski, a ovdje se mora uzeti u obzir i značajan utjecaj na susjedne države kroz koje rijeka prolazi. Primjerice, veći zahvati izgradnje hidroelektrana u Sloveniji na rijeci Savi direktno utječu na prostor Save u Hrvatskoj kao i na proces prostornog planiranja (Jukić, 2008).

4.1.1. Savska komisija

Savska komisija je internacionalna komisija pokrenuta 2000-ih godina između BiH, Hrvatske, Srbije i Slovenije. Ona ima za misiju sljedeće: Uspostavljanje međunarodnog režima za plovidbu Savom i njenim plovnim pritocima. Režim uključuje omogućavanje uvjeta za sigurnu plovidbu rijekom Savom i njenim pritocima. Sljedeća točka misije uključuje uspostavu održivog upravljanja vodama gdje je uključena suradnja na upravljanju vodnim resursima sliva rijeke Save kao i integrirano upravljanje vodnim resursima površinskih i podzemnih voda. Važno je i poduzeti mjere za sprječavanje ili ograničavanje potencijalnih opasnosti poput poplava, leda, suša i nesreća uzrokovanih opasnim tvarima te poduzimanje mjera za smanjenje ili uklanjanje povezanih posljedica (International Sava river basin commission – Misija, 2008). Vizija Savske komisije je prekogranična suradnja za održivi razvoj regije. Ona se temelji i na poštivanju nacionalnog zakonodavstva, institucija i organizacija; usklađenosti s direktivama EU; redovitoj razmjeni informacija unutar sliva; suradnji s međunarodnim organizacijama; razumnoj i pravednoj upotrebi vode; osiguranju cjelovitosti vodnog režima u slivu; smanjenju prekograničnog utjecaja uzrokovano gospodarskim i drugim aktivnostima (International Sava river basin commission – Vizija, 2008).

U Savskom vjesniku¹ (2016) govori se da su jedan od važnijih prioriteta Savske komisije projekti za sprječavanje i obranu od poplava (za Republiku Hrvatsku). Komisija podupire razvoj sustava za dostavu i razmjenu hidroloških i meteoroloških podataka koji su potrebni za prognozirane, upozoravanje i uzbunjivanje za poplave te opasnosti od poplava. Unutar projekta „Unaprjeđenje zajedničkih aktivnosti u području upravljanja poplavama u slivu rijeke Save“, 2016. godine počeo je razvoj Sava FFWS, zajedničkog sustava za prognozu i upozoravanje na poplave na slivu rijeke Save. U Savskom vjesniku dalje se navodi kako je planirano uvođenje elektronske opreme za transport unutarnjim plovilima (eIWT). Opći cilj eIWT-a je olakšati prekogranični transport unutarnjim plovnim putovima, uz poboljšanje sigurnosti, pravične konkurencije i kvalitetnih radnih standarda, za transport robe bez prekida na unutarnjim vodama, koji će biti povoljan za razvoj i radna mjesta u EU, u skladu s temeljnim pravima građana. U Savskom vjesniku navodi se da eIWT ima pozitivan utjecaj na okoliš odnosno da je unutarnji plovni transport jedan od najsigurnijih i „najzelenijih“ (Savski vjesnik, 2016).

Savska komisija razvojnim pristupom želi uspostaviti plovidbu na međunarodnoj razini s ciljem transporta robe, modernizirati sustave predviđanja poplava i osigurati održivo upravljanje vodnim resursima u slivu rijeke Save. Pri provedbi takvih ciljeva Savska komisija bi trebala uključiti te više pažnje posvetiti i zaštitnom aspektu sliva rijeke Save za očuvanje raznolikosti biljnih i životinjskih vrsta te smanjenje zagađenja vode rijeke.

¹ Službeni bilten Savske komisije

4.1.2. Savska TIES

Projekt „Očuvanje staništa sliva rijeke Save kroz međunarodno upravljanje invazivnim vrstama - Sava TIES“, od regionalnog je značaja. Projekt je započeo 1. lipnja 2018. Provodi se u razdoblju od tri godine u zemljama kojima protječe Sava. Cilj projekta je pronaći rješenje za uklanjanje i suzbijanje invazivnih stranih vrsta biljaka. One stvaraju probleme na poljima zaštite prirode, zdravlja ljudi i gospodarstva. Šteta koju čine svjetskoj ekonomiji je oko 5% vrijednosti svjetskog gospodarstva (Lonjsko polje, Sava TIES).

Ovaj projekt ima cilj zaštititi i očuvati raznolikost autohtonih biljnih vrsta uz rijeku Savu na međunarodnoj razini. Želi se uspostaviti ravnoteža koja će osigurati zaštitu prirodnih vrijednosti Save, zdravlje ljudi te tako poticati i održivo gospodarstvo.

4.1.3. Projekt Zajedno za Rijeku Savu

Projekt je započeo u svibnju 2018., provodila ga je Javna ustanova Zeleni prsten Zagrebačke županije, a završio je krajem prosinca 2018. godine. U sklopu projekta održana su predavanja o vrijednostima Natura 2000 područja Sava kod Hrušćice. Provela su se i istraživanja kako bi se prikupili podaci potrebni za kvalitetno upravljanje prostorom. Provela su se botanička i geomorfološka istraživanja riječnih sprudova, otoka i obale rijeke Save. Oba istraživanja provela su se na području dijela ekološke mreže Natura 2000, Sava kod Hrušćice. Isto tako, provedeno je istraživanje faune ptica. Projektom je osmišljen i obrazac monitoringa gdje će predstavnici lokalnog stanovništva i ostali zainteresirani moći u budućnosti sudjelovati u praćenju stanja prirode toga područja (JU Zeleni prsten Zagrebačke županije, mrežne stranice). Na radionicama u sklopu projekta prepoznati su glavni problemi područja: „Ilegalno odlaganje otpada uz i u rijeku Savu; Ilegalno iskapanje i odvoz zemlje; Problemi s razinama sedimenta u rijeci Savi - uglavnom se radi o nedostatku sedimenta koji je zaustavljen branama hidroelektrana u Sloveniji, a na pojedinim lokacijama je razina šljunka visoka zbog čega je plovidba onemogućena; Problemi s čestim promjenama razine Save što je također uzrokovano radom hidroelektrana u Sloveniji“ (JU Zeleni prsten Zagrebačke županije mrežne stranice).

Projektom se nastojalo postići veću informiranost o postojećim prirodnim vrijednostima rijeke Save i podići svijest o problemima upravljanja Savom na međunarodnoj razini te o posljedicama izgradnje hidroelektrana u Sloveniji na vodostaj i razinu sedimenta u Hrvatskoj. Ukazalo se na probleme odlaganja otpada i odvoza zemlje. Ovakvi projekti su izvrstan alat za podizanje svijesti stanovnika i zainteresirane javnosti o problemima u slivu rijeke Save te za njihovo uključivanje u procese praćenja stanja rijeke kroz duži period.

4.1.4. Projekt Zagreb na Savi

Projekt Zagreb na Savi opisuje se kao dugoročni projekt koji ima regionalni karakter. Izgradnja hidroelektrana u Sloveniji utječe na okoliš u Hrvatskoj te na zagrebačko i samoborsko vodonosno područje. Zbog zadržavanja sedimenta na slovenskim hidroelektranama dolazi do ukopavanja korita Save, a do 2013. Sava se ukopala tri do četiri metra. Kao posljedica ukopavanja dolazi do ugrožavanja podzemnih voda na području Samobora, Zagreba i okolnih gradova. Okupljen je građevinsko-tehnički konzorcij s nekoliko tvrtki za HEP-ovu kompaniju. Okupljeni konzorcij predložio je „Konceptijsko rješenje projekta Zagreb na Savi“. Predloženim konceptijskim rješenjem vodostaj rijeke Save bi se regulirao završetkom i proširivanjem odteretnog kanala. Voda bi se na taj način kanalizirala kroz Turopolje i vratila u Savu kod Siska. Rješenjem je predviđena i gradnja tri hidroelektrane; Podsused, Prečko i Sisak te četiri manje hidroelektrane u Zagrebu; Jarun, Šanci, Petruševac i Ivanja Reka, a što bi pokrilo jednu četvrtinu opskrbe električnom energijom u Zagrebu. Za projekt bi se u konačnici trebalo izdvojiti 10 milijardi kuna što bi se većinom financiralo iz fondova Europske Unije u razdoblju od oko 10 godina. Konceptijsko rješenje projekta odobreno je od strane stručnog savjeta čiji su članovi profesori sveučilišta i nezavisni stručnjaci hidrografije, građevinarstva i urbanizma. Na predstavljanju konceptualnog rješenja 15. listopada 2013. tadašnji predsjednik Udruženja hrvatskih arhitekata i članovi Društva arhitekata Zagreba izrazili su negodovanje zbog slabog uključivanja planera i arhitekata u takve projekte naglašavajući važnu suradnju svih stručnjaka kako bi se konačno ostvario suživot grada Zagreba i rijeke Save (Sekulić, 2013).

Projekt „Zagreb na Savi“ tehničkog je karaktera s ciljem razvoja toka rijeke Save u Zagrebu uz proširivanje odteretnog kanala i izgradnju hidroelektrana. Zbog neuključivanja svih kompetentnih stručnjaka u izradu projekta osjeti se nedostatak promišljanja o oblikovnom karakteru krajobraza Save, mogućim načinima korištenja prostora i zaštiti prirodnih vrijednosti rijeke.

4.1.5. Zeleni prsten

Zeleni prsten Zagrebačke županije je javna ustanova za upravljanje zaštićenim područjima i drugim dijelovima prirode koji su zaštićeni na području Zagrebačke županije „Zeleni prsten“. „Javna ustanova obavlja djelatnost zaštite, održavanja i promicanja zaštićenih područja u cilju zaštite i očuvanja izvornosti prirode, osiguravanja neometanog odvijanja prirodnih procesa i održivog korištenja prirodnih dobara, nadzire provođenje uvjeta i mjera zaštite prirode na područjima kojima upravlja te sudjeluje u prikupljanju podataka u svrhu praćenja stanja očuvanosti prirode (monitoring). Ustanova može obavljati i druge djelatnosti utvrđene aktom o osnivanju i statutom koje služe obavljanju djelatnosti iz njenog djelokruga“ (JU Zeleni prsten Zagrebačke županije mrežne stranice – O nama). U okviru upravljanja javne ustanove je i zaštićeno područje Zaprešić - Sava i Strmec - Sava. Područja rezervata zaštićena su od 1970-ih, a zajedno obuhvaćaju površinu od 530ha. Područje je jedinstveno stanište

brojnih vrsta ptica, obraslo šumom vrba, topola, johe i gustom niskom vegetacijom, protkano rukavcima, brojnim kanalima i kanalićima, pješčanim i šljunčanim nanosima te močvarnim livadama. Usprkos zahvatima u prostoru očuvana je u blizini šuma i šikare obalnog područja Save (slika 4.1.1.) s brojnim ptičjim i ostalim životinjskim vrstama. Prirodni tok Save sačuvan je u dijelu rezervata kao i pripadajući meandri i rukavci (JU Zeleni prsten Zagrebačke županije mrežne stranice – Zaprešić – Sava i Strmec – Sava).

Javna ustanova Zeleni prsten zaštitnim pristupom djeluje na pojasu Save u Zagrebačkoj županiji, cilj im je promicati i očuvati zaštićena područja te monitoringom nadzirati provođenje mjera zaštite i očuvanja pojasa rijeke Save.

Slika 4.1.5.1. Očuvana šuma u blizini i šikare uz obalni pojas rijeke Save na području rezervata
Izvor: <https://zeleni-prsten.hr/web/zapresic-sava-i-strmec-sava/> - pristup 10.12.2019.

4.1.6. Projekt Sava Parks II – Sloboda za Savu

Projekt je predstavljen u veljači 2019. godine, a njegovo očekivano trajanje je 3 godine. Projektom se planiraju provesti studije izvedljivosti projekata obnove rijeke Save i pripadajuće poplavne nizine. Projektom se ističe da bi vraćanje Save u prirodno stanje osiguralo povratak vrijednih staništa, obranu od poplava i bio bi manji rizik gubitka pitke vode. Ističu se i aktualne prijetnje (razvoj plovidbe, izgradnja hidroelektrana i iskapanje sedimenata). Nakon provedbe studija izvedljivosti cilj je u nastavku pripremiti dokumentaciju za provedbu projekata obnove rijeke. (JU Zeleni prsten Zagrebačke županije, mrežne stranice – Projekt Sloboda za Savu).

Projektom Sava Parks II – Sloboda za Savu želi se vratiti prirodno stanje rijeke Save s poplavnim nizinama kako bi se izbjeglo tehnološko rješenje izgradnje hidroelektrana. Želi se

regenerirati prirodni krajobraz zaštitnim pristupom planiranju i naglasiti važnost očuvanja pitke vode, povećanja vrijednih staništa i bioraznolikosti.

Slika 4.1.6.1. Rukavac rijeke Save kao prirodno obilježje rijeke važno za očuvanje bioraznolikosti

Izvor: <https://zeleni-prsten.hr/web/odrzan-sastanak-mreze-sava-parks-povodom-predstavljanja-novog-projekta/> - pristup 10.12.2019.

Pregledom udruženja, inicijativa i projekata koji se bave uređenjem pojasa rijeke Save u Zagrebu na državnoj i međunarodnoj razini, može se zaključiti da u pristupanju problemu planiranja Save neki koriste razvojni pristup i neki zaštitni. Savska komisija i projekt Zagreb na Savi uglavnom se orijentiraju tehničkim rješenjima uređenja toka koja uključuju mogućnost plovidbe i transporta dobara, uspostavljanje stalnog vodnog lica izgradnjom hidroelektrana i proširenjem odteretnog kanala u Zagrebu. Iako izgradnja hidroelektrana može djelovati kao logičan slijed s obzirom da ih je i Slovenija izgradila, na taj način će se problem ukopavanja korita i zadržavanja sedimenta samo prebaciti drugim gradovima u toku Save, a zatim Bosni i Hercegovini te Srbiji. Pojavljuje se i opasnost za gubitak bioraznolikosti zbog nedovoljnog uključivanja zaštitnog pristupa planiranju. Tada je upitno i planiranje sadržaja za korištenje za građane. Zbog nesuradnje sa svim kompetentnim stručnjacima (ekolozi, krajobrazni arhitekti, arhitekti, urbanisti, ekonomisti i ostali) takva prostorno planska rješenja mogla bi biti neodrživa. Projekti Savska TIES, Zajedno za rijeku Savu, Sava parks II – Sloboda za Savu i javna ustanova Zeleni prsten mogu se protumačiti i kao odgovor svim razvojnim pristupima planiranju. Problemu rijeke Save uglavnom pristupaju s ciljem zaštite, povećanja bioraznolikosti i prirodnosti toka rijeke. Nastoje raznim aktivnostima educirati stanovništvo o važnosti očuvanja prirodnih staništa i autohtonih vrsta. Međusobna suradnja takvih institucija, udruženja i projekata rezultirala bi održivim rješenjima gdje bi bio omogućen planski razvoj rijeke Save uz zaštitu i monitoring vrijednih prirodnih krajobraza.

5. Rijeka Sava i grad Zagreb

Većina europskih gradova povijesno su se razvijali uz rijeke dok se Zagreb razvijao podno Medvednice i postupnim širenjem približio se Savi. Iako se Zagreb 2000-ih razvija s obje strane rijeke, obalni pojas ostao je otvorena travnata površina s pješačkim i biciklističkim stazama na nasipima. Početkom 20. stoljeća Sava se koristila za razne društvene aktivnosti, a onda je 1964. Zagreb pogodila velika poplava koja je odnijela ljudske žrtve i uzrokovala veliku materijalnu štetu i tada je izgrađen sustav nasipa. Iako je Sava kanalizirana i omeđena nasipima, u Zagrebu su preostala 3 rukavca Save kao stajaće vode (Šiško i Polančec, 2018). Osim što je izgradnja nasipa za obranu od poplava uzrokovala otuđenje stanovnika od Save, tome je doprinijelo i onečišćenje Save do devedesetih godina dvadesetog stoljeća od strane industrije za preradu ugljena u Slovenskom Trbovlju. Time je veza sa Savom prekinuta, a zbog povijesnih događaja stanovnici grada uglavnom ju smatraju prijetnjom. Postojeći sustav obrane od poplava nije u potpunosti dovršen. Regulacija Save u Sloveniji uzrokovala je u Hrvatskoj probleme s dubinom korita i razinom vode što izravno utječe na količinu podzemnih voda, pojavljuje se problem vodoopskrbe, a nedostatak osjete i prisutne vrste flore i faune (Šiško i Polančec, 2018).

5.1. Povijesna uloga Save u Zagrebu

Još u srednjem vijeku, Gradec i Kaptol nisu nastali uz rijeku već podno Medvednice, a do rijeke Save trebalo je gotovo sat vremena hoda. Stanovnici su svoje zalihe vode imali od mnogih medvedničkih potoka. Najznačajniji potok bio je Crikvenik, kasnije Medveščak, kao granica između Gradeca i Kaptola na kojoj je bilo kupalište i bili su mlinovi. Ipak, Sava je imala svoje „prste“ u razvoju Zagreba. Već tada, u srednjem vijeku, tok rijeke pratila je važna prometnica koja je još od antike povezivala dijelove Slovenije sa Slavonijom i dalje s istokom. Na području Zagreba bilo je prijelaza pogodnih za prelazak rijeke pa su se na tim mjestima križali spomenuti pravac i onaj smjera Jadran - Ugarska. Zbog takve prometne važnosti Gradec se razvio kao gospodarsko središte. Savu su na zagrebačkom području činili brojni mrtvaji, rukavci, sprudovi i otoci pa su česte bile i promjene korita, a poplave nisu bila rijetkost. Često su bile plavljene obje obale Save i voda je nekada doprla i do Ilice i današnje Petrinjske ulice. Nekadašnja sela Rudeš i Jarun isto su nekada bili savski otoci. U industrijsko doba kada je zabilježen jači demografski rast došlo je do potrebe reguliranja rijeke Save koja je postala prepreka širenju i razvoju grada. Rijeka Sava i područje uz nju nadopunjavali su gradečke posjede - oranice, vinograde, vrtove, šume (drvena građa itd.), a čime su bile zadovoljene potrebe svih stanovnika Gradeca. Sava je nekada davala ribu, gnijezdile su se divlje patke i bio je moguć lov. Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do intenzivnije gradnje u Zagrebu pa se tako savski šljunak masovno iskopavao. Nastale su razne šljunčare, popularno zvane „šoderice“, za rekreaciju, ribolov, kupanje itd. Primjerice, Bundek je 1960. nastao iskopavanjem šljunka za

izgradnju Mosta slobode, a za Univerzijadu 1987. uredilo se jezero Jarun uz rijeku Savu (Crnobrnja, 2005).

Rijeka Sava nekada je bila važan plovni put, promet se odvijao uzvodno i nizvodno od Zagreba, dovozilo se drvo i moguće da se prevozila sol, a Sava se koristila i za transport u vojne svrhe (Karbić i Škreblin, 2013). U 18. stoljeću, nakon formiranja habsburške državne gospodarske politike, Sava je postala važna trgovinsko-prometna veza istočnih ugarskih zemalja s unutrašnje austrijskima kao i s Jadranskim morem. (Bilogriović, 2013.). Sredinom 18. stoljeća redovno je oko 50 brodova plovilo Savom. 1844. je otvorena prva putnička linija Sisak - Zemun. U vrijeme SFRJ Sava je bila nacionalni plovni put. Promet je 1990. na Savi dozeo 15 mil. tona dobara, a u prvoj polovici 90-ih plovidba i transport Savom prestaju. (Gudelj, 2015).

Povijesni podaci govore nam da se Sava u Zagrebu nekada aktivno koristila; primjerice za navodnjavanje poljoprivrednih površina, lov riba i plovidbu, a u 20. stoljeću građani su se kupali na uređenim plažama obale rijeke. Prvo privatno kupalište za javnost na Savi dobilo je dozvolu za postavljanje 1859. godine. Na obali je bila drvena splav čija se lokacija mijenjala ovisno o karakteru vodostaja i korita rijeke Save. Uzvodno od kolnog (2000-ih pješačkog) mosta, 1921. je izgrađeno kupalište koje je u vrijeme Vjekoslava Heinzela (tadašnji gradonačelnik) sadržavalo i restoran, daske za sunčanje, najam ležaljki i druge razne sadržaje. U to je vrijeme kupalište posjećivalo i do deset tisuća građana. Postupnim zagađenjem od 1960-ih koje je uzrokovano rudnikom ugljena iz Slovenskog Trbovlja, kupalište se prestaje koristiti, a do 1993. koristilo se zatim kao sunčalište. Usprkos peticiji građana za adaptaciju kupališta (1990.) uporabna dozvola više nije izdana i kupalište je ostalo spomenik kulture do konačnog požara i rušenja temelja od 1995. do 1996. godine (Komazlić, 2015).

Sustavnim zanemarivanjem ostvarenja ponovnog kontakta građana s rijekom Zagrepčani su se s vremenom otuđili od rijeke vizualno i fizički.

Slika 5.1.1. Kupalište na rijeci Savi početkom 20. stoljeća

Izvor: <http://pogledaj.to/prostor/vratimo-kupaliste-na-savi/> - pristup 09.10.2020.

5.2. Zagreb 2000-ih, statistički podaci

Zagreb je svojim položajem u srednjoeuropskom prostoru pa se još od povijesti nalazi u važnom međuodnosu tri velika grada; Zagreb, Beč i Budimpešta. Zagreb se nalazi na važnom prometnom Mediteranskom koridoru koji je jedan od devet koridora Osnovne prometne mreže TEN-T (Trans European Network-Transport) (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2017).

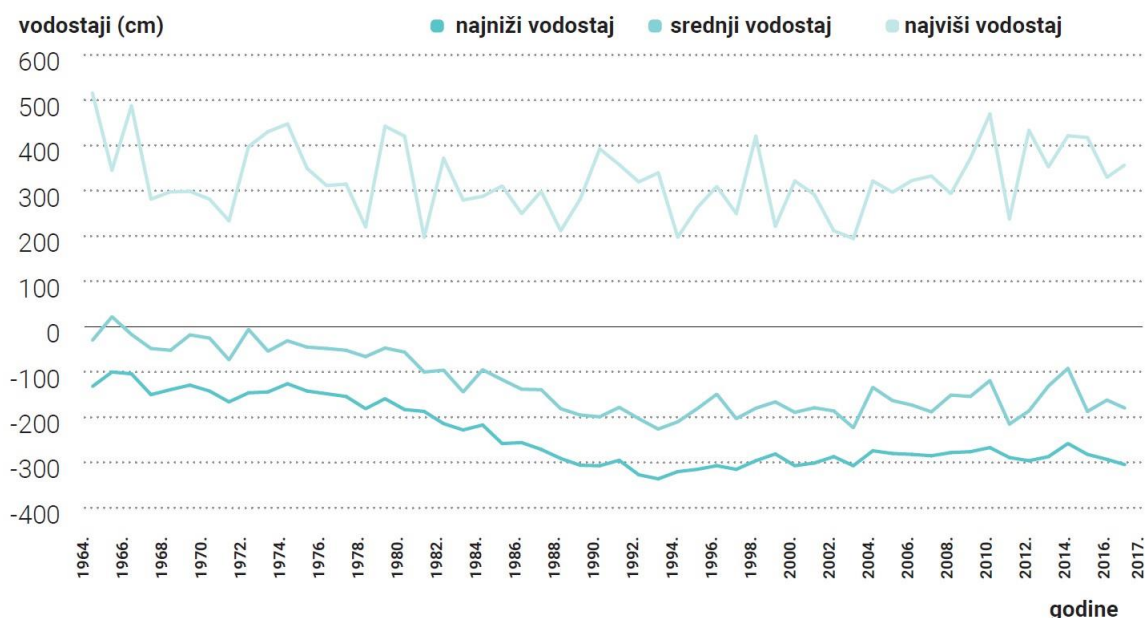
Prema procjeni iz 2017. godine u Zagrebu živi oko 802 762 stanovnika i Grad zauzima površinu od 641,32km² (Šiško i Polančec 2018). Prosječna starost stanovništva u RH od 1953. do 2011. godine povećala se za desetak godina. Prosječna starost stanovništva u RH prema zadnjem provedenom popisu 2011. je 41,7 godina. Prosječna starost muškaraca je 39,9 godina, a prosječna starost ženskog stanovništva je 43,4 godine. Prosječna starost stanovništva Zagrebačke županije (40,6 godina) je neznatno manja od prosjeka države, a prosječna starost stanovništva Grada Zagreba je gotovo jednaka prosjeku Republike Hrvatske (41,6 godina). Gradske četvrti Grada Zagreba uz rijeku Savu su gradska četvrt (u nastavku GČ) Novi Zagreb - zapad, GČ Novi Zagreb - istok, GČ Podsused - Vrapče, GČ Stenjevec, GČ Trešnjevka - sjever, GČ Trešnjevka - jug, GČ Trnje i GČ Peščenica - Žitnjak. Prosjek starosti stanovništva u navedenim gradskim četvrtima je od 29,4 do 33,4 godine, odnosno u navedenim gradskim četvrtima živi većinom radno sposobno stanovništvo (Popis stanovništva, kućanstava i stanova, Stanovništvo prema spolu i starosti, 2011).

Prema popisu stanovništva iz 2011. najzastupljenije područje djelatnosti u Zagrebačkoj županiji je prerađivačka industrija, a ostale djelatnosti u kojima je najviše ljudi zaposleno su trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikla, a iduća zastupljena djelatnost je građevinarstvo. U županiji Grad Zagreb najzastupljenija djelatnost je trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikla. Djelatnosti koje su najzastupljenije iza prethodno navedene su prerađivačka industrija, javna uprava i obrana, obvezno socijalno osiguranje; zatim obrazovanje, stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, informacije i komunikacije te građevinarstvo. Prema popisu stanovništva iz 2011. stopa nezaposlenosti unutar Republike Hrvatske je 16,3%; u Zagrebačkoj županiji 13,1% i županiji Grada Zagreba 11,1% stopa nezaposlenosti je nešto niža od prosjeka države (Popis stanovništva, kućanstava i stanova, Stanovništvo prema ekonomskim obilježjima, 2011). Prema podacima iz 2017. prosječna mjesečna isplaćena neto plaća po zaposlenome u kunama iznosi 6962 kn.

Kada se gleda struktura vrijednosti izvršenih građevinskih radova prema vrsti građevina u 2017. najviše su građene nestambene zgrade (35,4%), stambene zgrade (32%) i prometna infrastruktura (20,6%). Prema podacima iz 2017. na području Zagreba ima 45 parkova, a travnate površine obuhvaćaju 10742 m² što je 354m² više u odnosu na podatke iz 2013. godine. U gradu je zastupljeno 235 drvoreda, 27 više od 2013. godine. U navedenom razdoblju izgrađeno je i 120 javnih dječjih igrališta pa ih danas prema podacima iz 2017. ima 710. (ZH, podružnica Zrinjevac prema Šiško i Polančec, 2018). Takvo povećanje najvjerojatnije je rezultat izgradnje novih stambenih naselja.

Neka od zaštićenih prirodnih područja Grada Zagreba su Park prirode Medvednica koja obuhvaća površinu od 8438,13 ha (Unutar Grada Zagreba), značajni krajobraz Savica i geomorfološki spomenik prirode, špilja Veternica (Ministarstvo zaštite okoliša i energetike prema Šiško i Polančec, 2018). Kada se promatra korištenje vode u industriji, prema podacima iz 2016. u javnu kanalizaciju ispušteno je 2770 tis. m³ vode, a u zemlju, vodotoke i akumulacijska jezera čak 63254 tis. m³ vode. (DZS; obrada: GUSPRG - odjel za statistiku prema Šiško i Polančec, 2018).

U razdoblju od 2013. do 2017. godine maksimalna vrijednost vodostaja rijeke Save bila je 2014. godine kada je dosegla 420 cm. Maksimalna zabilježena vrijednost vodostaja je 514 cm (26. listopada 1964.), a minimalna - 338 cm (23. kolovoza 1993.) (Šiško i Polančec, 2018). Srednja vrijednost vodostaja od 2008. do 2017. godine bila je -160 cm. U istom razdoblju srednja izmjerena vrijednost protoka bila je 318 cm³/s. Maksimalna zabilježena vrijednost protoka je 3126 m³/s (26. listopada 1964.), dok je minimalna 46,5 m³/s (23. kolovoza 1993.) (DHMZ prema Šiško i Polančec, 2018).

Dijagram 5.2.1. Karakteristične vrijednosti godišnjeg vodostaja Save; Hidrološka postaja: Zagreb – Sava / razdoblje 1964. – 2017.

Izvor: preuzeto iz Šiško i Polančec, 2018.

U Razvojnoj strategiji Grada Zagreba za razdoblje do 2020. godine (dalje: Razvojnoj strategiji) (2017) navedena je tipologija krajobraza Zagreba na 6 općih krajobraznih tipova; gorsko-brdski prirodni krajobraz, brežuljkasto-brdski krajobraz, nizinski urbani krajobraz, nizinski riječni krajobraz, nizinski ruralni krajobraz i brežuljkasti krajobraz. Opći krajobrazni tipovi Zagreba dijele se na 24 krajobrazna tipa koji teritorij grada Zagreba čine krajobrazno vrlo raznolikim.

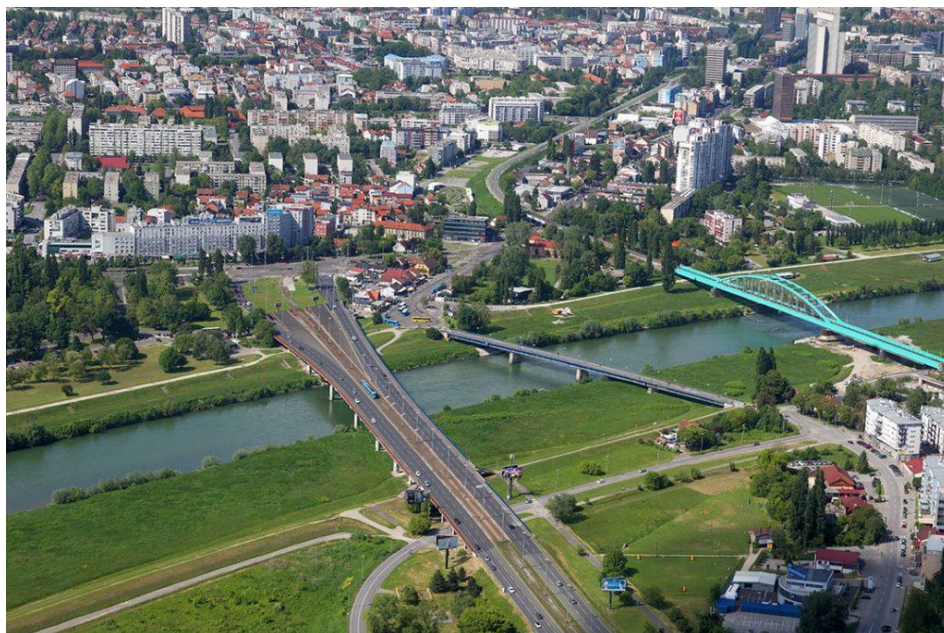

Slika 5.2.1. Krajobrazna osnova Grada Zagreba
Izvor: Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada (2017)

U 21. stoljeću se na teritoriju Zagreba dešavaju snažni pritisci širenjem urbane izgradnje na neizgrađene prostore karakterističnih krajobraznih obilježja prirodnih i doprinskih staništa kao i na već izgrađene prostore grada. U Razvojnoj strategiji navode se razvojni problemi krajobraza u Zagrebu. Zbog nepoznavanja, u procesima prostornog razvitka nedovoljno se afirmiraju vrijednosti krajobraza; nedostaju konceptualni okvir i mjere za zaštitu karaktera krajobraza koje bi se integrirale u razvojno i prostorno planiranje; uz opću klasifikaciju krajobraza nema niže klasifikacije, a isto tako ne provjeravaju se razvojni i prostorni dokumenti da budu u skladu s karakterom krajobraza. Spominje se i nedovoljno educiranje javnosti o krajobraznim politikama i njihovim upravljanjem što se navodi kao jedna od razvojnih potreba. Osim toga, potrebno je jačati svijest o značenju karaktera krajobraza u procesu planiranja, izraditi mjere za zaštitu karaktera krajobraza i integrirati ih u prostorne i razvojne dokumente. Prema Razvojnoj strategiji potrebno je i osigurati okvir za studije s kojima će se uspostaviti baza podataka i niža razina klasifikacije krajobraza, a potrebno je i osigurati

kontrolu i praćenje provedbe mjera za razvitak i utjecaj provedbe mjera na stanje u krajobrazu (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2017).

Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada 2011. godine je proveo analizu postojećeg stanja namjene površina i urbanih gustoća kojom je utvrđeno da 2011. u Zagrebu poljoprivredne površine, zaštitno zelenilo, neuređene i ostale površine pokrivaju 37,3% površine grada, šume pokrivaju 33,6% površine, a stambena i mješovita namjena pokriva 14,1% površine Zagreba (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2017). U širem prostoru rijeke Save prostiru se poljoprivredne površine, a njihovim navodnjavanjem one predstavljaju veliki potencijal budućeg razvoja (Jukić, 2008). Zelenu infrastrukturu Zagreba na prostorno planskoj razini Grada Zagreba čine „šume, poljoprivredne površine, javne zelene površine, zaštitne zelene površine, zone vodocrpilišta te vode i vodna dobra“. Prema Razvojnoj strategiji problemi razvoja zagrebačke zelene infrastrukture leže u neriješenom imovinskom sustavu zelenih površina, bespravnoj gradnji i neprikladnim namjenama; standard za oblikovanje i zaštitu dijelova zelene infrastrukture nije usklađen, a nadležna tijela za planiranje i provedbu planova vezanih za zelenu infrastrukturu nisu umrežena i povezana. Prema Razvojnoj strategiji potrebno je kartirati i valorizirati zelenu infrastrukturu u Zagrebu te ju uvrstiti u ostale dokumente i akte prostornog planiranja i važno je uključiti sve potrebne dionike javnosti u proces planiranja i provođenja planova na svim razinama. Osim toga, potrebno je obnoviti barem 15% ekosustava koji su degradirani i sve sastavnice zelene infrastrukture uvrstiti u prostorne dokumente (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2017).

Slika 5.2.2. Odnos Save i Zagreba – Sava trenutno djeluje kao prometna prepreka u prostoru koja se premošćuje

Izvor: <https://crorivers.com/sava/> - pristup 13.12.2019.

Prema opisanim statističkim podacima preuzetim iz Popisa stanovništva (2011.) u pojasu rijeke Save u Zagrebu živi većinom radno sposobno stanovništvo, a stopa nezaposlenosti je 11,1%. Kako se ovaj rad piše u 2020. godini kada je cijeli svijet suočen s epidemijom koronavirusa očekuje se velika ekonomska kriza u narednom periodu pa će vjerojatno i stopa nezaposlenosti biti veća. Prema podacima iz 2017. godine u Zagrebu su najviše građene nestambene i stambene građevine što je rezultiralo i povećanjem broja parkova, travnatih površina, drvoreda i dječjih igrališta. To ipak ne znači da je poštivana prostorno planska dokumentacija, izgradnja je sve gušća jer se gradi na površinama koje za to nisu predviđene i planovi se mijenjaju u korist investitora.

Krajobrazna raznolikost Zagreba vrlo je velika, ima 6 općih krajobraznih tipova različitog karaktera te 24 različita krajobrazna tipa. Masovnom gradnjom u 21. stoljeću vrši se pritisak na zagrebačke otvorene zelene površine pa su istaknuti problemi prostornog planiranja i potrebe educiranja javnosti o provođenju krajobraznih politika. Zagrebačka zelena infrastruktura sve je više fragmentirana zbog neplanirane izgradnje, a prostorno planska dokumentacija trebala bi biti uređena, dosljedna i nepodložna pojedinačnim interesima investitora.

5.3. Doživljaj Zagreba i Save od strane građana

Svaki grad ima nešto što ga ističe, nešto što ga čini prepoznatljivim. Matekalo Draganović (2002) govori da se većina gradova pamti po tornjevima, mostovima, rijekama, trgovinama itd. Za prepoznatljivost Zagreba ističe poteze parkova Donjeg grada (potez poznat kao Zelena ili Lenuzzijeva potkova). Ističe i druge elemente krajobraza u Zagrebu koji doprinose prepoznatljivosti i identitetu grada kao što su Maksimir, Jarun i pojas uz rijeku Savu (Matekalo Draganović, 2002). Stara šetališta u Zagrebu se sve manje koriste, ali se i dalje održavaju. Pozornost su „preuzeli“ novi sportsko – rekreacijski centri Mladost, Jarun i Bundek. U Novom Zagrebu uređen je Park mladenaca, a obale Save i nasipi uređeni su kao šetalište i zona za džoging. Autorica navodi da se još uvijek čeka na realizaciju gradskog parka pod kojim misli na pojas rijeke Save kao budući centralni park (Matekalo Draganović, 2002) što je i uporište za ovaj rad.

Mišetić i sur. (2004) objašnjavaju da u oblikovanju Zagreba, za razliku od drugih hrvatskih gradova, imaju ulogu dvije skupine procesa odnosno procesi velegrada i metropole. Zagreb se zasebno kao velegrad ili metropola opisuje gradom skromnih dimenzija, odnosno nije toliko „izniman“. Ipak, zaključuje se da ti procesi u drugim hrvatskim gradovima nisu prisutni zbog čega se, ujedno kao glavni grad, ističe na razini države. Zbog toga se život u Zagrebu može opisati kao život u metropoli i velegradu (Mišetić i sur., 2004). Zagreb se opisuje kao grad koji ne predstavlja svojevrsnu tvornicu mogućnosti, grad perspektive, ali zato sadrži kakvoću životnih uvjeta koja je prihvatljiva (Mišetić i sur., 2004).

U travnju 2000. provedeno je istraživanje urbanih aspiracija građana Zagreba. U istraživanju se koristila metoda anketnog upitnika, a provedena je na slučajnom uzorku koji je

uključivao 1700 ispitanika. Ispitanike se pitalo što misle o razvojnoj predodžbi Zagreba i najviše ispitanika se složilo da je dotadašnjim razvitkom Zagreb uspješno oblikovan u kulturno i intelektualno središte Hrvatske. Ipak, čak 93,3% ispitanika smatra da razvojem Zagreba nisu osigurani bolji uvjeti za mlade i njihovu budućnost kao ni gospodarstvo s velikim brojem radnih mjesta. Istraživači su tako došli do hipoteze da ispitanici dotadašnji razvoj Zagreba smatraju neuspješnim jer nije razvijena društvena perspektiva. Kako se anketa provodila 2000. godine, za mišljenje ispitanika o razvoju Zagreba uzima se u obzir razdoblje 1990-ih. Ispitanici smatraju da se u tom razdoblju najviše fokusiralo na razvoj ugostiteljstva, trgovine i razvitak usluga. Ispitanici su 2000-e najviše bili nezadovoljni sa skrbi za mlade i općenito životnoj perspektivi mladih, a odmah iza toga ispitanici su nezadovoljni pristupom koji je grad imao prema industrijskim zagađivačima. Ispitanici su smatrali da se Zagreb mora okrenuti ekološkom aspektu grada i stvarati nova radna mjesta. U provedenom istraživanju mogao se iščitati odnos centra grada s lokalnim funkcionalnim mrežama gradskih naselja. Prema istraživanju centar grada lokalnim funkcionalnim mrežama konkurira samo u korištenju ugostiteljskih usluga, nekih obrtničkih i bankarskih usluga te u specijaliziranoj trgovini. Ipak, veće rekreacijske i sportske infrastrukture u gradu (npr. Jarun) bez problema konkuriraju lokalnim mrežama (Mišetić i sur., 2004). To ukazuje na potrebiti razvitak i jačanje lokalne sportske i rekreacijske infrastrukture kako bi bile dostatne za pojedina naselja.

U istraživanju urbanih aspiracija građana Zagreba se nadalje među ispitanicima istražilo mišljenje o poželjnim i nepoželjnim naseljima za život u Zagrebu. Među najpoželjnijim naseljima su se pokazala naselja Pantovčak i Jarun, a kao nepoželjna naselja navode se Dubrava, Novi Zagreb, Kozari Bok, Žitnjak i izravni centar grada. Pretpostavlja se da je Jarun među najpoželjnijim naseljima jer čini svojevrstu zaokruženu cjelinu. U naselju Jarun prisutni su zavičajni elementi poput jezera i vode te infrastrukturna cjelina sa sportskom i komunalnom opremom. Sjeverni dijelovi grada usprkos manjoj infrastrukturnoj opremljenosti imaju prisutnu veliku ulogu zavičajnih elemenata kao što su obiteljske kuće na prostranim parcelama i veliki udio prirodnih uvjeta. Naselja koja se smatraju nepoželjnima nalaze se u industrijskoj zoni Žitnjak koja zbog svoje industrijske uloge ne dopušta razvitak cjelovitih, kvalitetnih i „zdravih“ naselja za život. Novi Zagreb usprkos planskoj izgradnji zbog ujednačenosti naselja gubi, prema ispitanicima, zavičajne vrijednosti (Mišetić i sur., 2004). Istraživale su se i tipične stambene aspiracije ispitanika. Većina ispitanika, njih 62,8%, žele živjeti dalje od rijeka, odnosno u Zagrebu dalje od rijeke Save. Ipak, život na obali navodi se kao jedna od dominantnih stambenih aspiracija. S obzirom da se u istraživanju nije naglasilo bi li ljudi živjeli uz rijeke kao nerizična područja jasno je da bi ljudi bili voljni nastanjivati područja uz rijeke ako bi bili ostvareni svi potrebni faktori zaštite (Mišetić i sur., 2004). Ranije u radu spominjan je povijesni faktor poplava u Zagrebu koje su građane udaljile od rijeke Save, a kako se u ožujku 2020. svjedočilo razornom potresu u Zagrebu možda su se i stambene aspiracije građana promijenile. Iako su to samo pretpostavke i promišljanja bilo bi zanimljivo istražiti mišljenja građana o stambenim aspiracijama nakon razornog potresa.

U svibnju 2003. provedeno je istraživanje među učenicima trećeg razreda VII. gimnazije u Zagrebu. Uzorak ispitanika sastavljen je od 63 učenice i 31 učenika i kao forma kvalitativnog

istraživanja koristila se metoda eseja. Istraživanjem se trebalo ispitati kako učenici (zagrebački gimnazijalci) doživljavaju grad Zagreb, a kao pomoć su dobili nekoliko pitanja. Iz eseja učenika istaknula su se neka mjesta u Zagrebu kao omiljena iako to nije izravno traženo u postavljenim pomoćnim pitanjima. Kao omiljena mjesta u gradu najviše su se istaknule „zelene zone“ grada, a posebice sportsko – rekreacijski centar uz jezero Jarun. Osim Jaruna spominjali su se Maksimir, Gornji i Donji grad, Zrinjevac, Sljeme i Sava odnosno savski nasip (Mišetić i sur., 2004).

Za idući rad, koji se u nastavku objašnjava, korišteni su podaci prikupljeni anketnim istraživanjem o urbanim aspiracijama građana u Zagrebu. U radu se istraživala privrženost građana Zagrebu; građani su podijeljeni u dvije skupine, „domaći“ i „došljaci“ prema pitanju iz ankete „Osjećate li se u Zagrebu domaćim ili došljakom?“. Autori rada (Mišetić i Miletić, 2004.) su analizirali odgovore o zadovoljstvu građana nekim određenim aspektima života. Na jedno od pitanja građani su trebali odgovoriti koliko su zadovoljni rješavanjem nekih problema u gradu. Zaključno, građani su najmanje bili zadovoljni socijalnom infrastrukturom grada. Navodi se nedostatak društvenih sadržaja kao i slaba kvaliteta življenja. Iskazano je i slabo zadovoljstvo upravljanjem, zaštitom i gospodarenjem prirodnim okolišem grada (Mišetić i sur., 2004) što je jedan od temeljnih aspekata kvalitete življenja u Zagrebu.

U Razvojnoj strategiji Grada Zagreba za razdoblje do 2020. godine (2017) istaknuti su glavni identitetski potencijali Zagreba, odnosno velike prostorne cjeline Gornjeg i Donjeg Grada te Kaptola, Medvednica, rijeka Sava i njezin sportsko – rekreacijski pojas u koji su uključeni Bundek, Jarun te Zagrebački hipodrom. Još jedna neizostavna velika prostorna cjelina je Novi Zagreb s plansko izgrađenim naseljima koje veže zaštićeni kulturni sklop Zagrebačkog Velesajma koji je potrebno revitalizirati. Kao važni razvojni problemi spominju se globalizacijski procesi zbog kojih se lokalni identiteti teško definiraju i stabiliziraju, a naglašava se i slabo poznavanje grada i prepoznavanja njegovih prostornih potencijala od strane stanovništva. Prema tome, za očuvanje identitetskog potencijala Zagreba potrebno je vrednovati, zaštititi, obnoviti i održivo razvijati važne cjeline slike Zagreba a posebice povijesnu jezgru, Medvednicu i rijeku Savu (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2017).

6. Upravljanje prostorom rijeke Save u 20. i 21. stoljeću

Pritisci globalizacije sve su veći pa se kao jedno od strateških razmišljanja promiče brendiranje tzv. zelenog grada što predstavlja važan preduvjet za osiguranje prepoznatljivosti, inovativnosti i kreativnosti. Takvi ciljevi ostvaruju se i putem uređenja sustava gradskih parkova, gradskih zelenih površina itd. Prema Gašarović i Sopina (2018) pejzažne² (krajobrazne) strategije su neizostavan dio strategija razvoja gradova. Autorice Gašparović i Sopina (2018) navode nekoliko primjera takvih strategija u Europi. Primjerice *Günes Netz* je strategija krajobraza iz 2004. za grad Hamburg i ima cilj uspostaviti sustav zelene infrastrukture. U Berlinu je donesena strategija urbanih krajobraza za razdoblje od 2030. do 2050. prema kojoj je krajobraz važna okosnica održivog razvoja grada. Isto tako, Milano je 2015. donio strategiju krajobraza kojom se promiče tzv. nova polagana mobilnost koja predstavlja „novu zelenu infrastrukturu u urbanom tkivu grada“ (Gašparović i Sopina, 2018). Europska komisija pokrenula je 2008. godine nagradu *European Green Capital* kao svojevrsnu inicijativu i poticaj europskim gradovima za postizanje visokog standarda zaštite okoliša i ostvarivanje ciljeva za poboljšanje okoliša te za daljnji održivi razvoj.

Planiranje prostora rijeka kompleksan je proces u kojemu treba uzeti u obzir međusobni utjecaj različitih čimbenika te uključiti politički, društveni i gospodarski aspekt (Jukić, 2008). Pri planiranju riječnih prostora mora se uzeti u obzir šira slika svih područja kroz koja rijeka prolazi, tako u slučaju Save treba uzeti u obzir međunarodni značaj djelovanja u prostoru rijeke kao što je slučaj s hidroelektranama u Sloveniji zbog čijih izgradnji Hrvatska mora što prije realizirati rješenja za korito Save zbog ugroze podzemnih voda i drugih čimbenika.

U širem prostoru rijeke Save prostiru se poljoprivredne površine, a njihovim navodnjavanjem one predstavljaju veliki potencijal budućeg razvoja (Jukić, 2008). 2000. godine provedeno je anketno istraživanje o urbanim aspiracijama građana na slučajnom uzorku od 1700 ispitanika (više o istraživanju u poglavlju 5.3. Doživljaj Zagreba i Save od strane građana). Istraživanjem se doznalo da 75% ispitanika smatra kako je dotadašnji (do 2000. godine) razvitak degradirao Savu i ekološki potencijal rijeke (Mišetić i sur., 2004). U Razvojnoj strategiji Grada Zagreba za razdoblje do 2020. godine (2017) navodi se da se uz rijeku Savu odvija konstantna prenamjena poljoprivrednih površina u nepoljoprivredne, a prenamjena se odvija i na najvrjednijim tlima. Drastično su smanjene pašnjačke površine, oranice i vrtovi, a posebice u urbanim dijelovima grada. Zahvati koji su se poduzimali na rijeci Savi uvijek su bili jednonamjenski, cilj je bilo osigurati obranu od poplava. Prijedlozi uređenja Save i oblikovanja obale uglavnom su imali uvijek tri osnovna cilja; umiriti tok rijeke Save da se ostvari stalno vodno lice rijeke, očuvati vrijednosti krajobraza rijeke Save i zelenog pojasa uz rijeku te ostvariti kontakt grada Zagreba s rijekom. Da bi kompleksno uređenje rijeke Save i njezinog pojasa bilo održivo mora se osigurati suradnja upravno-teritorijalnih jedinica na državnoj i lokalnoj razini s pretpostavkom integralnog prostornog razvoja (Gradski ured za strategijsko

² pejzažne - izraz koji uglavnom arhitekti koriste za krajobraz

planiranje i razvoj Grada, 2017). Prema Razvojnoj strategiji (2017) ukazuje se na važne razvojne probleme rijeke Save u Zagrebu. Dolazi do ukopavanja korita Save zbog zadržavanja šljunka kod hidroelektrana u Sloveniji, a time dolazi i do opadanja nivoa podzemnih voda koje se posljedično onečišćuju. Kakvoća vode rijeke Save je pogoršana, a sustav obrane od poplava nije dovršen i dijelovima je već iscrpljen. Udio obnovljivih izvora energije je malen, postojećih mostova preko rijeke Save nema dovoljno; prirodni potencijal za razvoj turističkih, sportskih i rekreacijskih aktivnosti nije dovoljno iskorišten; sektorski pristup uređenju rijeke Save i njezinog pojasa je neusklađen, a šljunčare i odlagališta otpada nisu sanirani. Navedene su i potrebe za daljnji razvoj rijeke Save. Važno je osigurati višenamjensku korist rijeke, očuvati vrijednost krajobraza Save i njezinih neizgrađenih prostora te ostvariti kontakt grada s rijekom. Potrebno je zaštititi podzemne vode i izvorišta i donijeti mjere kojima bi se zahtijevalo osiguranje kvalitetne i dovoljne količine vode. Trebao bi se umiriti tok rijeke, ostvariti stalno vodno lice, ukloniti izvore zagađenja i poduprijeti okretanje obnovljivim izvorima energije. Zbog preopterećenosti mostova preko rijeke Save u Zagrebu potrebno je raditi na izgradnji novih mostova, razviti plovnost na rijeci i valorizirati i razvijati turističke, sportske i rekreacijske potencijale rijeke i njezinog pojasa (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, 2017).

Kada se vratimo u 19. stoljeće prema Šmit i sur. (2019) moderno planiranje počelo je 1865. godine kada je donesena prva regulatorna osnova (Šmit i sur., 2019). Urbanističkim planiranjem u 20. stoljeću pozornost se usmjerila prema očuvanju prirodnih elemenata prostora Save i Medvednice te se ukazala važnost povezivanja tih prirodnih cjelina prodorima prirodnih elemenata u gradsko tkivo (Gašparović i Sopina, 2018). U prostornom razvoju Zagreba problemi su do 1970-ih nastajali zbog nemogućnosti da se realiziraju kvalitetne planerske postavke i ideje, a od 1990-ih nedostaju vizije koje su jasne i pristup je administrativno-birokratski što je slučaj i od 2000-ih. U nastavku rada analizirat će se prostorni planovi Zagreba od 1865. do 2017. godine čija će nit vodilja biti elaborat Prostorno planske dokumentacije Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća iz 2019. godine.

6.1. Generalna regulatorna osnova (1865.)

1865. prvi se puta urbani i suburbani prostor u kontekstu planiranja počeo gledati kao integralna cjelina. Taj prostor je uključivao Kaptol, Gornji grad, suburbij od istoka (Draškovićeve ulica) do zapada (Ulica Republike Austrije) te od sjevera (Vlaška ulica i Ilica) do juga (željeznička pruga Dugo selo – Zaprešić). Počela se određivati geometrijska struktura, način korištenja i izgradnje cjelina prostora, a što je bilo prvi znak da će provincijski grad u budućnosti prerasti u metropolu. Prema Generalnoj regulatornoj osnovi iz 1865. južno od pruge i kolodvora koji je isto bio u planu, predvidjela se izgradnja riječne luke. Između planirane riječne luke i rijeke Save nije predložena regulacija za prisutno ruralno područje, ali

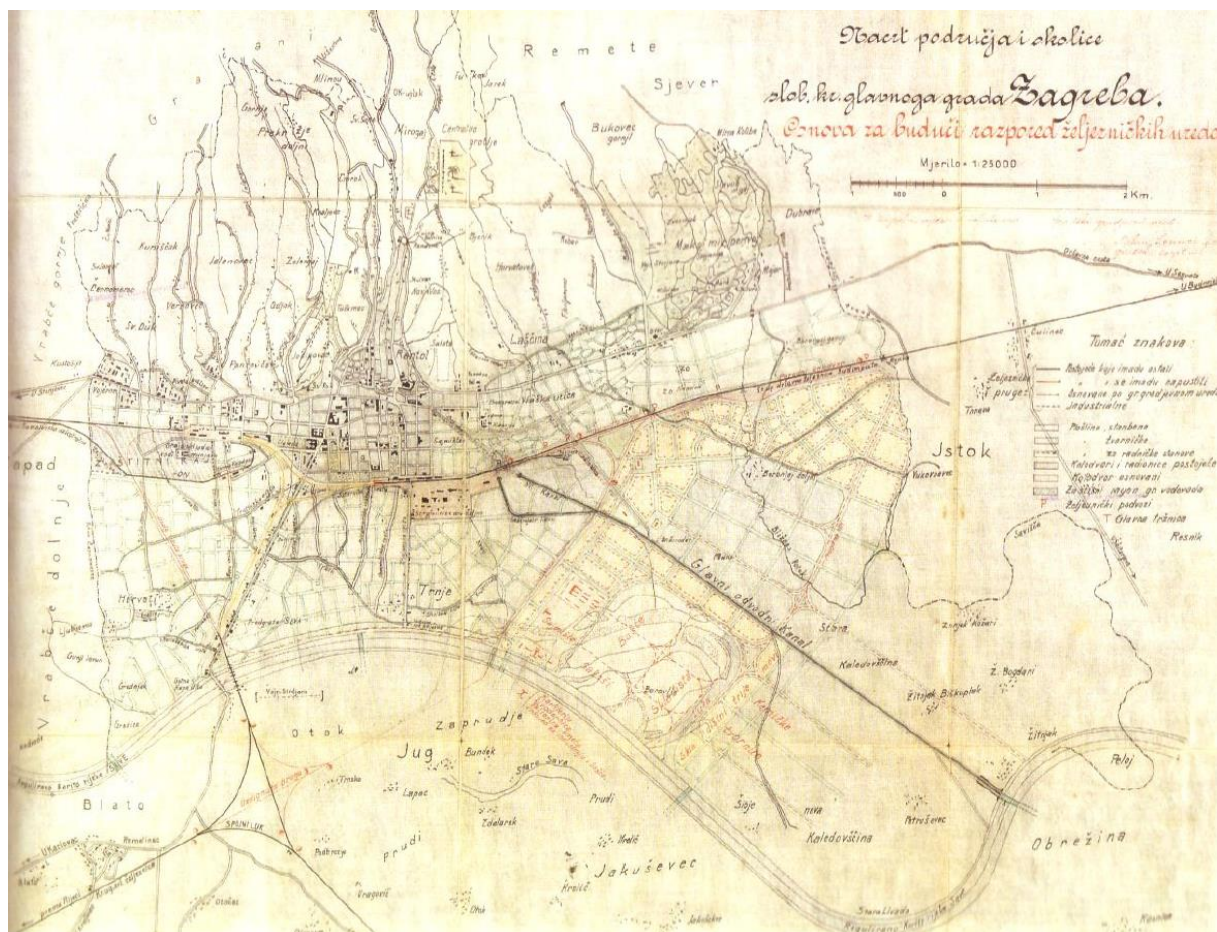
je planirana nova prometna komunikacija, odnosno nova prometnica paralelno sa Savskom cestom (Šmit i sur., 2019).

6.2. Druga generalna regulatorna osnova (1887./1889.)

Sljedećom Regulatornom osnovom iz 1887./1889. za obuhvat se uzelo veće područje, odnosno 180 ha, a za budući razvoj uzima se u obzir još 800 ha. Gradsko područje podijelilo se na tri prostorne cjeline, a poplavna ravnica rijeke Save i cijeli južni obuhvat od željezničke pruge podjelom je pripadao u drugu cjelinu odnosno II. razdjel. Za cijeli II. razdjel planiralo se da nosi funkciju industrijske, trgovačke i skladišne zone u sklopu koje bi bila radnička naselja i planirana riječna luka bi se smanjila. Dotadašnje širenje grada teklo je u smjeru istok-zapad, a tom se regulacijom planiralo širenje grada usmjeriti prema jugu zbog čega je predviđeno riješiti komunikacijsku vezu Donjeg grada i područja južno od željeznice (Šmit i sur., 2019).

6.3. „Nacrt područja i okolice slob. kr. glavnoga grada Zagreba“ (Regulacija iz 1907. prema Milanu Lenuciju)

Regulacija Zagreba prema Milanu Lenuciju predstavljena je kao skica i nije usvojena jer je odbijen prijedlog premještanja željezničke pruge iz središta grada. Ipak, njegov prijedlog regulacije bio je prvi koncept razvoja koji je na cjelovit način obuhvatio razvoj Zagreba u 20. stoljeću. Lenuci je predložio položaj pruge južno od rijeke Save i premještanje industrijskih pogona na istok grada. Cilj takvog prijedloga bilo je spajanje urbaniziranog dijela grada sjeverno od postojeće pruge s prostorom južno od pruge do rijeke Save kako bi se ostvarila zamisao gradske cjeline. Rasterećenjem od željezničke infrastrukture osigurala bi se lakša izvedba cestovnih prometnica. Tranzitni cestovni promet prati smjer željezničkih pruga, a poprečne i radialne prometnice služe povezivanju stambenih cjelina prema rijeci Savi iako Lenucijevim prijedlogom nije planirano širenje na južnu obalu Save pa su prometnice završavale bez infrastrukture na južnoj obali Save. Prijedlogom Milana Lenucija tok rijeke Save bi se korigirao i regulirao i uredila bi se obala s nasipima kao prvi korak približavanja grada rijeci (Šmit i sur., 2019).

Slika 6.3.1. Prijedlog regulacije Zagreba prema Milanu Lenuciju iz 1907. godine
Izvor: Knežević (2003) prema Šmit i sur. (2019)

6.4. Regulatorna osnova (1923.)

Regulatorna osnova iz 1923. godine opisuje se kao djelomična jer je u njoj izostavljena regulacija izgradnje šireg obuhvata što je rezultiralo nastankom neplanske gradnje i niza drugih problema poput prometa, higijene itd (Šmit i sur., 2019).

6.5. Generalni regulacijski plan za grad Zagreb (1932./37.)

Zbog novouzrokovanih problema nastalih djelomičnom regulacijom grada iz 1923. godine, 1930./1931. proveo se međunarodni urbanistički natječaj (Šmit i sur., 2019). Cilj propisanog natječaja bilo je pronaći rješenje kojim će se rješavati problemi nereguliranih područja koja zahtijevaju složenu urbanističku rekonstrukciju. Cilj je bio spriječiti monotoniju koja se treba prožeti zelenim prostorima te svojevrsnim akcentima koji će se isticati u plastici grada (Gašparović i Sopina, 2018). Na natječaju nije dodijeljena prva nagrada već druga, treća i četvrta pa su se za izradu nove regulatorne osnove koristili prijedlozi nekoliko radova. U

prijedlozima radova bila su prisutna dva pristupa planiranju; „tradicionalni“ pristup koji se temeljio na urbanizmu 19. stoljeća čije su osnovne karakteristike blokovska izgradnja s reprezentativnim gradskim osima itd. „Suvremeni“ pristup fokusira se na urbanističke i socijalne probleme funkcionalnim zoniranjem, novom tipologijom izgradnje i sl (Šmit i sur., 2019). Zagreb je tada planiran kao grad s raznovrsnim namjenama, a raspravljalo se konceptima sportskih parkova te razvoju grada i na desnoj savskoj obali. Zagreb se tada planirao dijeliti na dvije rekreacijske zone, Sljeme kao jedna zona i pojas rijeke Save kao druga rekreacijska zona (Gašparović i Sopina, 2018). Prema prijedlogu nove regulatorne osnove grad bi se podijelio na tri cjeline. Prvu cjelinu čini središte grada sjeverno od pruge, drugu stambena izgradnja između pruge i rijeke Save, a treća cjelina obuhvaća istočni dio grada s industrijskom zonom. Na sjevernoj i južnoj obali rijeke Save predviđeni su zeleni potezi uređenog krajobraza za sport i rekreaciju (Šmit i sur., 2019), park na Savi je planiran kao park kulture i razonode i bio bi povezan sa stambenim naseljima (Gašparović i Sopina, 2018). 1936. provela se javna rasprava, plan je usvojen 1937. godine pod nazivom „Generalni regulacioni plan grada Zagreba“, ali provedba plana je onemogućena zbog izbijanja Drugog svjetskog rata (Šmit i sur., 2019).

6.6. Direktivna regulatorna osnova (1953.)

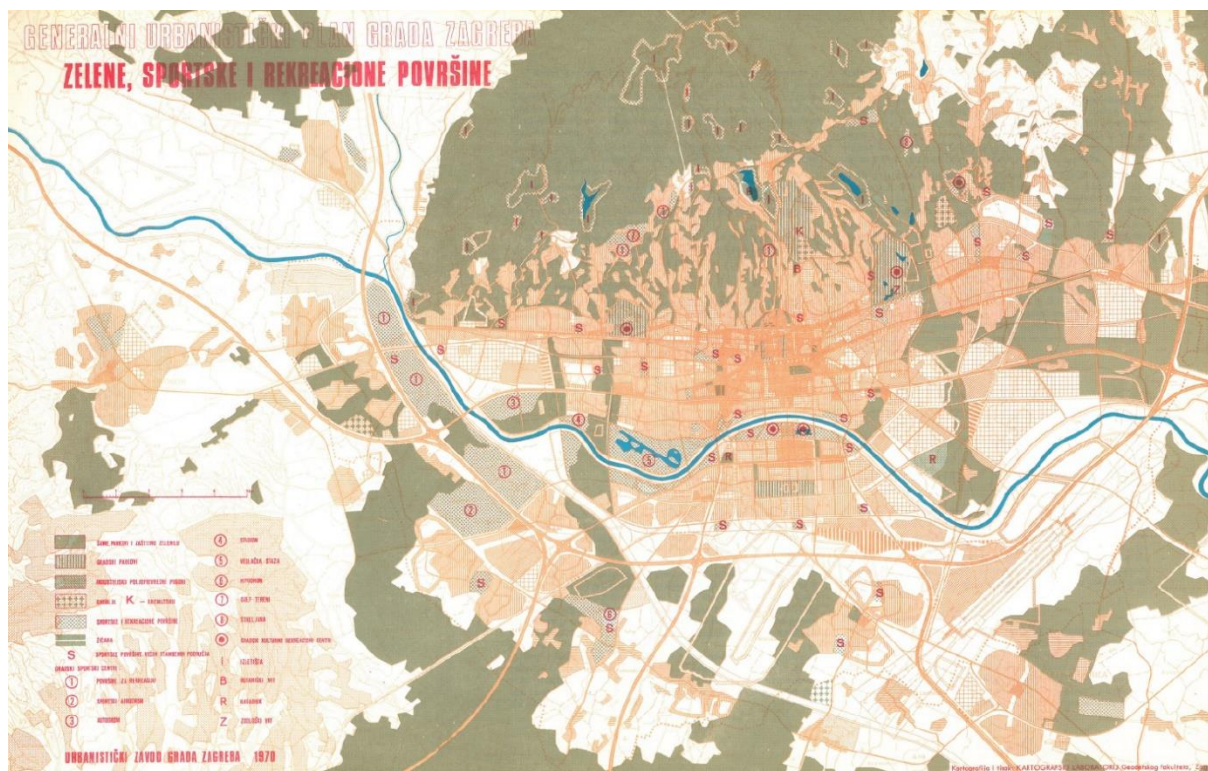
Direktivna regulatorna osnova izrađivala se u razdoblju od 1947. do 1953. prema Generalnom regulacijskom planu usvojenom prije Drugog svjetskog rata i Zagreb je tada planiran kao „funkcionalni grad“ za 600 000 stanovnika prema projekciji rasta za razdoblje od 30 godina. Zelenilo je tada zastupano samo kao prostorna struktura između određenih funkcionalnih cjelina poput industrije, a prostor Medvednice i pojas Save promatrani su kao dvije prepoznatljive cjeline povezane u svojevrsni zaštitni pojas. Plan zelenila tada je imao svrhu osunčanja, ozračivanja i osiguranja bogatstva zelenih površina. Direktivnom regulatornom osnovom kao jedna od zona rekreacija predviđa se centralni park (Šmit i sur., 2019) koji se prostire u kilometarskom praznom prostoru (Gašparović i Sopina, 2018) i koji će imati športske, rekreacijske i zabavne sadržaje na potezu obje obale rijeke Save (Šmit i sur., 2019) i bez izgradnje (ovdje se nije uzimalo u obzir kupalište, velesajam, hipodrom i središnji stadion) (Gašparović i Sopina, 2018). Južno od rijeke Save Direktivnom regulatornom osnovom planiralo se glavno gradsko vodocrpilište, Mala Mlaka i naglašava se važnost šireg prostornog konteksta i potreba za izradom plana na regionalnoj razini kako bi se spriječio koncentrirani razvoj sa spremnim preduvjetima urbanizacije regije (izvangradskih mjesta, sela, naselja) uz razvoj regionalnih centara Karlovac, Sisak i Varaždin (Šmit i sur., 2019).

Kako je rast grada bio sve intenzivniji počelo se raditi na izradi Urbanističkog programa Zagreba koji je usvojen 1965. godine. Taj je program služio kao svojevrsna pripremna faza za Generalni urbanistički plan grada Zagreba koji je donesen 1971. godine. Programom se predvidjelo širenje grada preko Save i izgradnja Novog Zagreba. Između industrijskih i stambenih zona programom se planiralo osigurati veće zelene površine sa zaštitnom ulogom,

a na području Medvednice i priobalnih područja rijeke Save za rekreaciju je planirana zaštita i valorizacija. Odredili su se normativi zelenila po stanovniku pa je na zelenim površinama javne namjene potrebno osigurati 10 m² po stanovniku, a u stambenim zonama potrebno je osigurati 16 do 25 m² po stanovniku. Programom je predviđeno neometano kretanje čovjeka u središtu grada kao i u stambenim zonama te zonama za rekreaciju i odmor. U skladu s tim ponavlja se važnost povezivanja zelenih prostora u gradu (Gašparović i Sopina, 2018).

6.7. Generalni urbanistički plan grada Zagreba (1971.)

Iako su planovi od 1940-ih do 1970-ih godina naglašavali važnu ulogu zelenih površina, grad Zagreb 1970-ih još uvijek nije djelovao kao tzv. zeleni grad i poteze zelenih površina sve je teže bilo planirati jer koncept povezanosti Save i Medvednice se u sve većoj izgradnji počeo gubiti (Gašparović i Sopina, 2018). Generalni urbanistički plan, usvojen 1971., imao je granicu obuhvata od 464 km² kojom je obuhvaćao širi prostor grada za milijun stanovnika u razdoblju do 2000. godine. Planom se predviđela intenzivna urbanizacija na rubnim dijelovima grada zbog čega je predviđeno i značajno smanjenje poljoprivrednih i slobodnih površina. Planirano je smanjenje površina s 25000 ha na 7500 ha poljoprivrednih i slobodnih površina, odnosno udio bi do 2000. godine bio smanjen s 54% na 16%. Kao nadoknadu tome povećao bi se udio tzv. šumskih površina u obliku uređenja zaštitnih pojaseva i pojaseva za rekreaciju te šuma. U sjevernom dijelu grada sljemenske i podsljemenske zone uredile bi se izletničko-rekreacijske površine uz ugostiteljske i turističke sadržaje dok bi moteli i kampovi bili predviđeni na rekreacijskom području uz rijeku Savu. GUP-om iz 1971. naglasila bi se važnost uređenja odgovarajućeg udjela površina za rekreaciju i zelenih površina, kako u novim naseljima tako i u područjima gdje se izvode rekonstrukcije kako bi se zadovoljili minimalni higijensko-zdravstveni uvjeti. Tadašnjim GUP-om određeno je da zelene i rekreacijske površine moraju zauzimati barem 60% ukupne površine unutar naselja. Zelene i rekreacijske površine su prema GUP-u služile za ekološku ravnotežu te prostornu raščlambu gradskih naselja, a GUP-om iz 1971. ističe se nastojanje povezivanja rijeke Save i Medvednice zelenim potezima kroz gradsko tkivo. Zanimljivo je spomenuti da je u tim predviđenim potezima zelenila u smjeru sjever-jug bilo 10 000 postojećih stanova. GUP-om se planirala izgradnja tri velika sportska centra u gradu; glavni centar u središnjem dijelu na južnoj obali rijeke Save, autodrom i motodrom s istočne strane od mosta preko Save u Jankomiru i hipodrom sjeverno od Brezovice (izletišta). Dva sportsko-rekreacijska centra kod Jaruna i manji centri za rekreaciju zapadno od jezera Bundek na desnoj obali rijeke Save (Šmit i sur., 2019). Zeleni prostori na planovima protežu se i izvan granica obuhvata plana čime je pokazana svijest o važnosti šireg konteksta i kontinuirane povezanosti ekosustava (Gašparović i Sopina, 2018).

Slika 6.7.1. Generalni urbanistički plan iz 1971. godine; Zelene, sportske i rekreacijske površine

Izvor: Arhiva KUPPA AF prema Šmit i sur. (2019)

GUP-om je istaknuta i zaštita povijesnog naslijeđa jer je navedena zaštita vizura na povijesni dio grada (vizura prema sjeveru od južnog dijela grada). Predložila se i nova lokacija za riječnu luku kraj Velike Gorice, uz selo Poljana, odnosno pred kraj plovnog kanala u smjeru Sisak – Zagreb. Uveden je i novi element važan za obranu od poplava. Posljedično, nakon velike poplave 1964. počeo se 1969. graditi odteretni kanal Sava-Odra uz naselje Lučko, koji će zatim služiti za regulaciju rijeke Save (Šmit i sur., 2019).

6.8. Prostorni plan zagrebačke regije (1972./1978.)

Prostornim planom zagrebačke regije obuhvaćena je većina sjeverozapadne Hrvatske i to je ujedno osnovni razvojni plan Zagreba kao metropole. Važna postavka plana bila je da urbani razvoj bude policentričan. U potezu od Zagreba preko Velike Gorice i Siska do Kutine pretpostavlja se značajniji razvoj regije zbog industrijskog potencijala i predlaže se izgradnja riječne luke na potezu Velika Gorica - Kuće kod kanala Odra. Prostornim planom zagrebačke regije istaknuta je potreba zaštite ekoloških vrijednosti pejzaža kao i zaštita prirodne ravnoteže u cjelokupnoj regiji. Na regionalnoj razini prepoznate su 3 ekološko-biološke cjeline; Medvednica (cjelina I. Reda), Ivanščica i Samoborsko gorje (cjelina II. reda) te Vukomeričke gorice (cjelina III. Reda). U podjeli poljoprivrednih pejzaža razlikuju se poljoprivredni pejzaži u dolini Krapine, prigradski poljoprivredni pejzaži koji imaju poljoprivredno prehrambeni

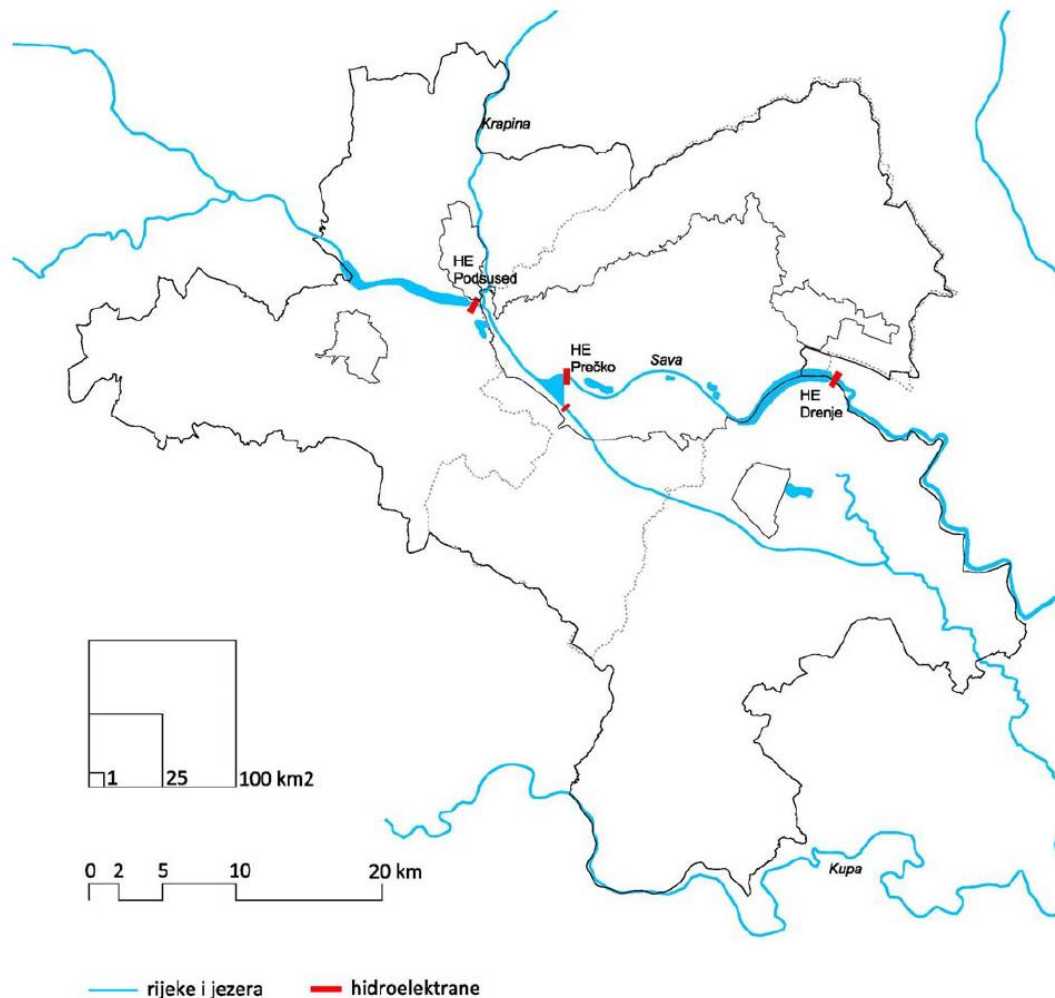
karakter na području južno od Zagreba, odnosno područje Savske ravnice. Razlikuju se dalje ekološki uravnoteženi zagorski pejzaž, prigorski poljoprivredni pejzaž na području od Sesveta do Zeline; oko Jastrebarskog se pruža poljoprivredni ruralno – ladanjski pejzaž. Pejzaž prema planu ima ulogu ublažavanja konfliktnih područja (npr. kontaktna zona Zagreba i Medvednice), a vodotoke prate pejzažni potezi koji se kategoriziraju kao rezervati prirodnih predjela. Problem obrane od poplava obuhvaća rješavanje cjelovitog sustava područja rijeka Save i Kupe, a regulacija rijeka je putem kanala Sava-Odra te Kupa-Kupa. Planovi namjene površina imaju određene prostore na kojima bi se izgradila postrojenja za iskorištavanje hidroenergetskog potencijala (Šmit i sur., 2019).

6.9. Prostorni plan grada Zagreba (1986.)

Prostorni razvoj Zagreba koji se odvijao od 1986. određen je Prostornim planom grada Zagreba (1986.) s nizom izmjena i dopuna od 1990. do 1995. Sljedeći prostorni plan usvojen je 2001. koji u narednih dva desetljeća prolazi kroz niz izmjena i dopuna.

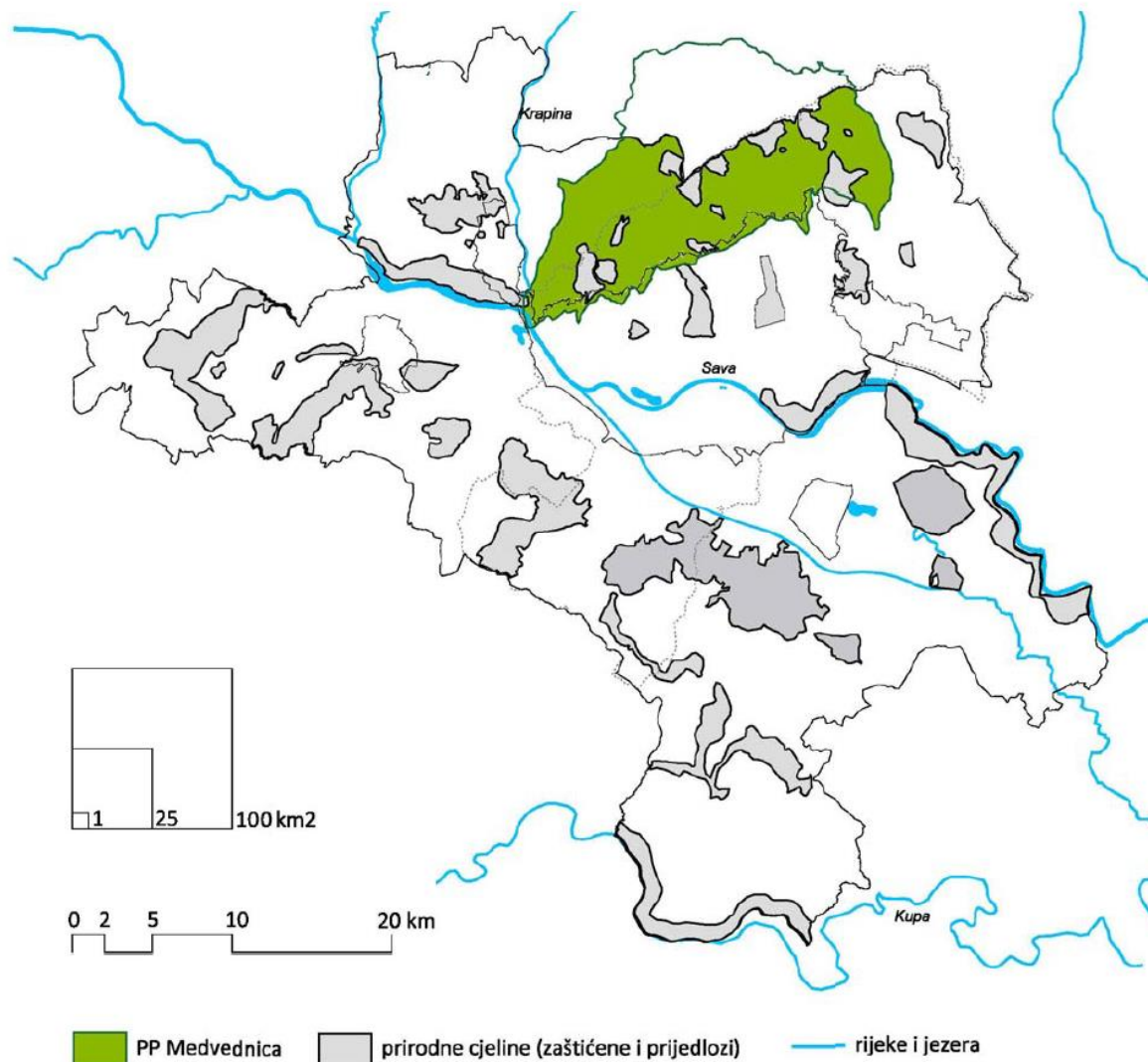
Prostorni plan iz 1986. izrađen je 1985. za period od 30 godina, do 2015. godine. U odnosu na prethodne planove u planu iz 1986. primjećuje se smanjenje obuhvata granice plana na manje urbano područje i planom se težilo obnovi i uređenju perifernih dijelova grada (Gašparović i Sopina, 2018). Među važnim prirodnim cjelinama u planu je istaknuto i prisavsko područje čiji način korištenja mora imati ulogu očuvanja prirodnih vrijednosti. Namjena prostora u planu se dijeli na neizgrađene površine („poljoprivredne površine, šume i zaštitno zelenilo, vodene površine, vodozaštitna područja, površine za fizičku kulturu i rekreaciju, parkovi i park šume, površine za specijalne namjene i rezervati za budući razvoj“), zone izgradnje te prostorni-infrastrukturni koridori). Poljoprivredne površine se prema planu iz 1986. spominju kao važni dijelovi prostora za proizvodnju hrane, a u nizini rijeke Save pružaju se vodozaštitna područja i cilj je očuvati kvalitetu podzemnih voda tako da se sve namjene prostora u blizini prilagode. Žele se zadržati pritoci rijeke Save tako da zadrže prirodno stanje s funkcijom rekreacije uz uređenje šljunčara rekultivacijom, ozelenjavanjem i održavanjem. Planiralo se dovršiti mjere za zaštitu od poplava („odteretni kanali, nasipi, akumulacije, retencije“), izgradnja tri elektrane (HE Drenje, HE Podsused, HE Prečko) i pet pragova za proizvodnju električne energije. Planiralo se povećati količinu podzemnih voda što bi rezultiralo povećanim kapacitetima vodocrpilišta i mogućnost uređenja dodatnih vodenih površina za sportsko-rekreacijske aktivnosti. Stabilizacijom vodotoka moglo bi se formirati pročelje grada na Savi gdje bi se primjenjivalo oblikovanje uz izmjenu izgrađenih i neizgrađenih zona s obje strane obale Save (Šmit i sur., 2019). Veliki udio zelenih prostora u naseljima 1980-ih se čak kritiziralo kao socijalne i prostorne praznine pa se iz planova djelomično izostavljaju jer su smatrane neprikladne i nazivalo ih se tzv. zelenim pustinjama. Svaki oblik intervencije gradnjom imao je mogućnost parkovne i zelene površine naknadno predviđati i sigurnosni kriterij osiguranja 3 m² parkovne površine po stanovniku nestao je početkom 1990-ih godina.

Prema tome, u tadašnjem planiranju grada izostaje naglasak na cjelovitom sustavu planiranja krajobraza u Zagrebu (Gašparović i Sopina, 2018).

Slika 6.9.1. Prostorni plan grada Zagreba iz 1986.; hidrotehničko rješenje rijeke Save
Izvor: Šmit i sur. (2019)

Prema planu ističe se i potreba da se osiguraju potezi parkovnih zona od Medvednice do rijeke Save. Važnost osiguranja takvih prostora je u njihovim ekološkim, ekonomskim, socijalnim i oblikovnim aspektima. Osim tada već prisutnih parkova i park-šuma u gradu planirala su se i nova područja takve funkcije među kojima je i Savski park. Među područjima posebne zaštite bila su i osobito vrijedna područja te objekti prirode, na što se odnose i značajni krajolici među kojima se navodi priobalje Save s karakterističnim krajolicima.

Slika 6.9.2. Prostorni plan grada Zagreba iz 1986.; osobito vrijedna prirodna područja
Izvor: Šmit i sur. (2019)

Među ugroženim dijelovima okoliša prema planu iz 1986. navode se vode rijeka Save kao i Krapine te Sutle, ali i podzemne vode vodozaštitnog područja. Luka na rijeci Savi u području Zagreba planirana je tada uz selo Otok (kod Dugog Sela), a osposobljavanjem pristaništa kod Rugvice i Okunščaka započela bi se prva etapa izvedbe luke. 1990. godine radila se prva izmjena plana iz 1986., a novodonesenim se planom (kao i prethodnim) površine za poljoprivredu planiralo na tlima koja su najkvalitetnija, u zonama vodotoka (rijeka Sava, Krapina, Sutla i Odra). Planom iz 1986. za ugrožene zone čovjekova okoliša odredile su se mjere za zaštitu i sanaciju; primjerice uređenje vodotoka, izgradnja objekata koji služe odvodnji otpadnih voda te uređaja za pročišćavanje, a mjere zaštite se odnose na vode rijeka Save, Krapine i Sutle (Šmit i sur., 2019).

6.10. Prostorni plan grada Zagreba (2001.)

Prostorni plan grada Zagreba iz 2001. sastoji se od tekstualnog dijela s obrazloženjem i odredbama za provođenje i grafičkog dijela koji je sadržavao kartografske priloge u mjerilu 1:25 000. U grafičkom dijelu prikazano je korištenje i namjena prostora, infrastrukturni sustavi i mreže te uvjeti korištenja, uređenja i zaštite prostora. Planom iz 2001. je primijećena problematika koja se pojavila od realizacije plana iz 1986. Među problemima istaknutima planom naveden je problem parceliranja zemljišta koja su poljoprivredna i nisu namijenjena za gradnju, a prometnice koje su se tako gradile nisu zadovoljavale minimalnu veličinu kao ni novonastale parcele. Planom se u pojasu rijeke Save planirao i zdravstveni projekt s ciljem završetka izgradnje Sveučilišne bolnice Zagreb. Planom se osiguravaju zone za sport i rekreaciju koje se nalaze u građevinskim dijelovima naselja u Zagrebu („Površine za šport i rekreaciju od gradskoga, županijskog, odnosno državnog značenja su: nogometni stadioni „Maksimir“ i „Zagreb“, športsko-rekreacijski parkovi „Jarun“ i „Mladost“, Dom športova, Tenis centar Maksimir, SRC Šalata, SRC „Rudeš“ i SRC „Lokomotiva“, Hipodrom „Zagreb“, golf-igrališta (Jagodište, Mikulići-Lukšići, uz potok Štefanovec, sjeverno od Dupca), prostor uz Savu, prostor zapadno od Nove bolnice, Športski centar Utrine i drugi“). Kao dio savskog parka navodi se Hipodrom uz desnu obalu rijeke, a za povećanje kulturno-turističkog sadržaja planom je predviđeno izgraditi jahaći centar u Brezovici. Iako se Sava navodi kao važno područje za rekreaciju, planom se predviđa takve aktivnosti realizirati na postojećim jezerima, rukavcima itd. Nakon što bi se realizirale vodne stepenice na Savi planom se nastoji približiti grad rijeci uređenjem sadržaja za sport i rekreaciju uz vodu i na vodi rijeke. Detaljniji podaci, lokacije i sadržaji, trebaju se odrediti zagrebačkim GUP-om i planovima užih područja. Planom je određeno da su tla savske nizine I. Kategorije, osobito vrijedna obradiva tla; na tim se tlima promiče djelatnosti povrtlarstva, ratarstva, rasadničarstva i stočarstva (za funkciju povrtlarstva). 2017. godine donesene su izmjene i dopune plana kojima poljoprivredne površine predstavljaju resurse kvalitetnih proizvoda uz naglasak na ekološke te krajobrazne i biološke raznolikosti uz održivi razvoj prostora. Isto tako, šume uz Savu prepoznale su se kao važne zbog njihove zaštitne funkcije kojom se održava ekološka stabilnost i biološka raznolikost. Planom se ističe potreba povećanja šuma u pojasu rijeke Save kako bi uz optimalni prijedlog uređenja Sava bila svojevrsni gradski eko park. Kao dio obrane od poplava, izmjenama i dopunama plana iz 2017., planira se izgradnja višenamjenske hidroelektrane Prečko, a pojas uz Savu planiran je kao savski park. Izmjenama i dopunama plana iz 2017. određene su mjere za očuvanje krajobraznih vrijednosti prirodnih makrocjelina Zagreba među kojima su Medvednica, Prigorje, Savska ravnica i Vukomeričke gorice. I ovim predviđena je izgradnja hidroelektrana Podsused, Prečko i Drenje čime bi se osigurala regulacija rijeke od granice sa Slovenijom sve do Ivanje Reke (Šmit i sur., 2019).

Za razliku od plana iz 1986., plan iz 2001. nema kartografskih prikaza za postojeće stanje. Planom iz 1986. velika se važnost daje velikim prirodnim cjelinama Zagreba i istaknuta je važnost omogućavanja prodora prostora za parkove i rekreaciju od Medvednice do obale Save. Planom iz 2001. kao vrijedni krajobrazi navode se Sava i Medvednica odnosno tzv. zeleni

prsti Medvednice koji se prožimaju gradskim tkivom. „Jedan od ciljeva plana iz 1986. je revalorizacija logike postupnog nastajanja, uobličavanja i uređivanja pojedinih gradskih i drugih prostora u vremenu, umjesto razaranja postojećega i stvaranja novih prostora u „jednom dahu“. Budući da nije došlo do izgradnje centra za gospodarenje otpadom i u 2020. godini trajno zbrinjavanje otpada i dalje se odvija na Jakuševcu. Prostorni planovi iz 1986. i 2001. djelomično su realizirani, a zbog masovne bespravne gradnje donošene su česte izmjene i dopune planova kojima se, umjesto sankcija, stimulira bespravna gradnja (Šmit i sur., 2019).

Iako su ciljevi prostornog razvoja Zagreba sukladni onim ciljevima postavljenim za zaštitu općenito krajobraznih vrijednosti, dokumenti prostornog uređenja se ne provode u realizaciji razvitka grada Zagreba sukladno s takvim postavljenim ciljevima. Da se ovi ciljevi ne primjenjuju u praksi vidljivo je u građevinskim radovima izvan područja koja su namijenjena za gradnju, a gradnja se odvija i na visoko vrijednim tlima, vrijednim prostorima krajobraza, šuma i vodocrpilištima. Sukladno planovima iz 1986. i 2001. godine izgrađen je centralni uređaj za pročišćavanje otpadnih voda u Zagrebu, saniralo se odlagalište otpada Jakuševac-Prudinec, ali nije se realiziralo zatvaranje odlagališta otpada na Jakuševcu kao ni kompleksan i osjetljiv zahvat izgradnje hidroelektrana na Savi. Premda su prirodni resursi zaštićeni zakonima i prostornim planovima, provedba mjera zaštite u praksi izostaje, dolazi do ugrožavanja prirodnih resursa i degradacije prirodnih vrijednosti na nekim područjima. Ovakvi procesi uzrokovani su i smanjivanjem prostornog obuhvata u planovima od 1978. do 2001. pa su planske pretpostavke, pregled stanja i potreba bili fragmentirani. Izvedbom plana zelene infrastrukture može se dobiti uvid u sve gradske prostore prirodnih vrijednosti (Šmit i sur., 2019), ali važno je proširiti obuhvat plana na regionalnoj razini kako bi se dobio uvid u međuodnos velikih masiva prirodnih područja, njihova važnost i uloga u širem ekosustavu.

Valja spomenuti i Generalni urbanistički plan iz 2003. godine kojim se prostor grada Zagreba planira podijeliti na tri cjeline; „visokokonsolidirani, konsolidirani i niskokonsolidirani predjeli grada. Novije generacije planova dobile su kritike stručnjaka jer se pri planiranju sve više izostaje cjelokupno sagledavanje prostora grada i prednjači fragmentirano planiranje bez dugoročnog sagledavanja posljedica. Kao takvi, planovi postaju samo regulatorni dokumenti koji su podložni željama pojedinaca, odnosno pojedinačnih investitora nauštrb potreba društva i cjelokupne zajednice. Kao i svi dotadašnji, plan iz 2003. naglašava važnost zelenih prostora i ekosustava ali ne navodi smjernice za provođenje niti ih povezuje s poštivanjem oblikovnih i konceptualnih obilježja iz aspekta krajobraza (Gašparović i Sopina, 2018).

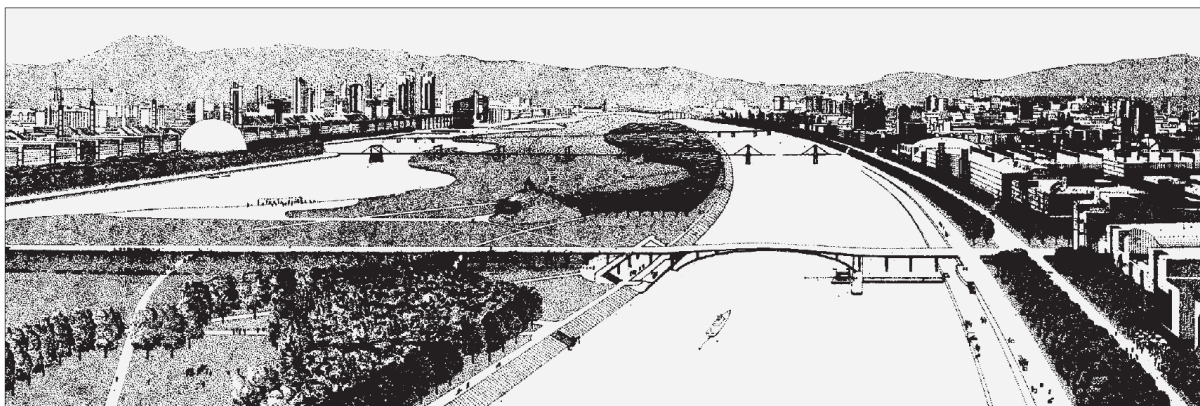
Sredinom 19. stoljeća kada se urbani i suburbani prostor u planerskom smislu počeo gledati kao cjelina predviđena je izgradnja riječne luke južno od kolodvora prema Savi. Krajem 19. stoljeća taj se obuhvat kategorizirao kao industrijska zona s radničkim naseljima i grad se počeo širiti prema jugu. Skicom regulacije grada Milan Lenuci je prugu htio premjestiti iz centra grada kako bi se ostvarila gradska cjelina sjevera i juga no zbog premještanja pruge ideja je odbijena. Generalnim regulacijskim planom iz 1932./1937. na Savi je bio predviđen park kulture i rasonode uz koji bi bila povezana stambena naselja. 1953. godine donesena je Generalna regulatorna osnova kojom se prepoznala uloga Save u širem obuhvatu i važnost

povezanosti Save s Medvednicom u zaštitni zeleni pojas grada. S obzirom da u prethodnim godinama nije ostvareno povezivanje Medvednice i Save, ponovno se naglasila važnost toga Generalnim urbanističkim planom iz 1971. jer je gradsko tkivo bilo sve gušće. 1980-ih godina Sava je prepoznata kao prigradski poljoprivredni krajobraz s poljoprivredno prehrambenim karakterom. Prostornim planom grada Zagreba iz 1986. godine za Savu su predviđena tehnička rješenja za zaštitu od poplava, gradnja hidroelektrana i pragova za proizvodnju električne energije; zatim bi se oblikovale izgrađene i neizgrađene zone na obalama rijeke, a ponovno se naglašava i važnost povezivanja Medvednice i Save te uređenje Savskog parka. Prostornim planom grada Zagreba iz 2001. predviđa se uređenje sadržaja za sport i rekreaciju na obalama Save; kao dio Savskog parka navodi se i Hipodrom, a u izmjenama i dopunama plana iz 2017. navodi se potreba za povećanjem šume u pojasu Save kako bi pojas postao gradski eko park. Može se primijetiti da su prostorni planovi prije poplave koja se dogodila 1964. bili orijentirani na uređenje Save kao parka koji je dio zaštitnog zelenog obruča Zagreba zajedno s Medvednicom. Nakon poplave 1964. u fokusu je bilo tehničko uređenje obale Save da se što prije ostvari rješenje za obranu od poplava. Kanaliziranjem rijeke i izgradnjom nasipa rijeka se fizički i vizualno odvojila od grada. Iako se još od prvih planova uočava važnost uređenja pojasa rijeke Save, osim tehničkog rješenja za obranu od poplava u 2000-im godinama još nije učinjen pomak za ostvarenje optimalnog uređenja pojasa Save koji će osigurati kvalitetu življenja u Zagrebu.

6.11. Pregled prijedloga uređenja obale Save na području Zagreba od 20. stoljeća do početka 21. stoljeća

Regulacija Save u Zagrebu potakla je promišljanja odnosa grada i rijeke te uređenja njezine obale. Od 20. stoljeća do danas sve planove i projekte obilježava težnja za povezivanjem grada i rijeke. Pristupi uređenju se razlikuju; s jedne strane nastoji se očuvati prirodan okoliš i neizgrađeni prostor Save, a s druge se strane predlaže povezivanje gradnjom i izrazitim intenzitetom korištenja (Matković i Obad Šćitaroci, 2012).

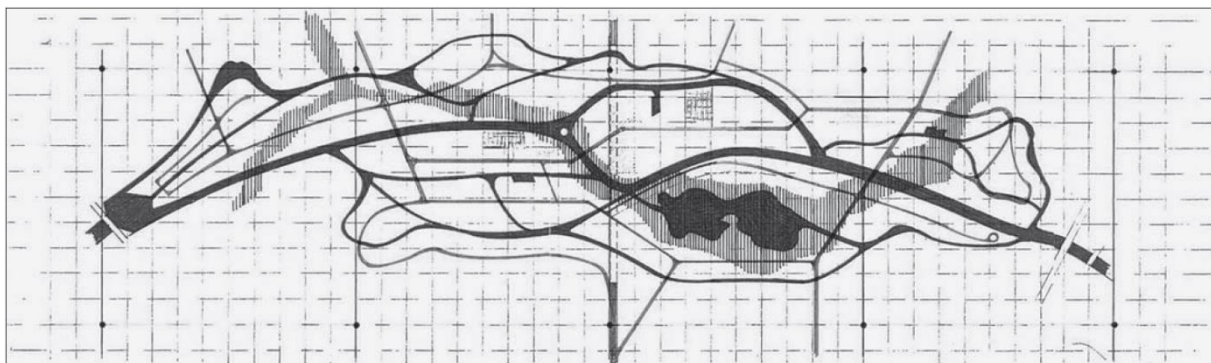
Najstariji prijedlog uređenja rijeke Save je Lenucijeva skica generalne osnove (1907.). Prijedlogom se teži grad širiti prema jugu (do Save) i ukloniti željezničke pruge kao značajne prepreke. U većini prijedloga uređenja rijeke Save predlaže se ideja linearnog savskog perivoja uz obje obale Save, od Podsuseda do Ivanje Reke. Ideja linearnog perivoja sa sadržajima za šport i rekreaciju uvedena je u Generalni regulacijski plan za Zagreb iz 1936. Zatim, neusvojena Direktivna regulacijska osnova (1953.), Generalni urbanistički planovi iz 1971., 1986. i 2003. imaju zamisli o oblikovanju takvih poteza uz rijeku Savu. Osim predlaganja športskih i rekreacijskih sadržaja za građane, predlagane su i druge namjene poput kulturnih građevina, zabava, ugostiteljskih sadržaja i drugo. 1990-ih pojavljuju se ideje uređenja sklopova s golf igralištima. Razvoju športsko-rekreacijskih sadržaja pogoduju i stajačice (nekad šljunčare) i stari rukavci pogodni za razvoj športa na vodi (Matković i Obad Šćitaroci, 2012).

Slika 6.11.1. Koncept sadržajno – oblikovnog nadopunjavanja savskih obala u središnjem gradskom prostoru: Studija centralnoga gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save, 1981., grupa Urbanističkog instituta SR Hrvatske (M. Hrzić, Z. Krznarić, D. Mance, V. Neidhart)

Izvor: Matković i Obad Šćitaroci (2012)

Neke su ideje predlagale smanjivanje intenziteta gradnje u Trnju prema Savi. Među takvim projektima se ističe Idejna regulacijska osnova centra Zagreba čiji je autor Vlado Antolić (1948.). Tim projektom predviđena je preobrazba Trnja prema modernističkom principu. U arhitektonskim prijedlozima prisutna su dva pristupa: uklapanje u savski pejzaž dugom horizontalnom izgradnjom te stvaranje novih landmarka - prepoznatljivih volumena u savskim vizurama, apstraktnih ili organskih oblika. Svim studijama i radovima predviđa se gradnja novih mostova. Neki radovi predlažu nove pješačke mostove, dogradnju postojećih mostova ili pretvaranje nekih postojećih mostova u pješačke, primjerice Most slobode. Neki prijedlozi predviđaju korištenje Save za plovidbu što pretpostavlja postizanje stalnog vodnog lica. Krajobrazno oblikovanje Savskog perivoja nekim prijedlozima je povezano s „pejsažno-perivojnim uređenjem poteza središnje gradske osi, s kojom zajedno čini gradski pejsažno-perivojni križ.“ Vjenceslav Richter je 1997. predložio projekt Savlje kojim bi se tok rijeke proširio, stvorili bi se novi rukavci i izgradilo bi se 13 otočića povezanih s kopnom. Neki prijedlozi uređenja imali su ekološka obilježja, a neki pretežito izgrađena. Generalnim urbanističkim planom iz 1971. sagledala se i regionalna razina, da se od područja Podsuseda gdje je Sava najbliža Medvednici ostvari jedinsvena cjelina ekoloških i krajobraznih obilježja (Matković i Obad Šćitaroci, 2012).

Slika 6.11.2. Vodeni pejisaž s dominantno ekološkim obilježjima: „Savlje“, 1997. (V. Richter)
Izvor: Matković i Obad Šćitaroci (2012)

Društvo arhitekata Zagreb provelo je 2007. javni anketni natječaj za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja UPU Savski park-zapad, Remetinec-rotor, Tromostovlje-jug u Zagrebu. URA-DVA d.o.o. s projektnim timom Periša, Milas, Zelić i Niskota, osvojili su treću nagradu na provedenom natječaju. Njihov projekt je podijeljen u nekoliko zona. Uz Jadransku aveniju predviđena je poslovna namjena, a nakon poslovne zone slijede savski otoci za stanovanje u području između Jaruna i Arene koji bi bili povezani pješačkim mostom. U nastavku otoka ponovno slijedi poslovna zona i visoka stambena izgradnja s umjetnim rukavcima rijeke. Zatim slijedi zona trgovačkog centra s kulturnim sadržajima i nastavlja se potom poslovna zona s rješavanjem rotora i pješačkim mostom do ŠRC Mladost. U nastavku prema istoku predlaže se južni kolodvor gdje se zatim otvaraju vizure prema sjevernom dijelu grada. Poseban otok bi bio namijenjen upravnim tijelima Zagrebačke županije sa skupštinskom dvoranom i popratnim sadržajima. Južno od predloženih građevinskih zona, između rotora i željeznice, predlaže se parkovna površina (Društvo arhitekata Zagreb, mrežne stranice).

Slika 6.11.3. Idejno urbanističko rješenje područja UPU Savski park – zapad, Remetinec – rotor, Tromostovlje – jug, trećenagrađeni natječajni rad, 2007. (M. Milas, A. Periša, D. Niskota, Z. Zelić)

Izvor: Matković i Obad Šćitaroci (2012).

Svi pristupi uređenju rijeke Save imaju zajednički cilj približavanja grada rijeci. Neki imaju ekološki pristup, a neki više tehnički. U vrijeme 2000-ih treba oprezno pristupiti odabiru načina uređenja jer Zagreb ima gusto izgrađena naselja i ideja povezivanja Save s Medvednicom kroz zeleno gradsko tkivo, usprkos tome što se poticala svim planovima, još uvijek nije ostvarena. Pojas Save preostao je kao jedini zeleni pojas s južne strane grada čije bi ekološke i uporabne vrijednosti trebalo obogatiti adekvatnim pristupom načinu uređenja pojasa.

7. Zone grada Zagreba i okolice

Za lakše razumijevanje odnosa Zagreba i okolice s rijekom Savom područje je podijeljeno na nekoliko osnovnih zona. Zona 1 čini područje Medvednice čiji se odnos sa Zagrebom povijesno postepeno gubi. Većina zagrebačkih potoka koji se propliću gradom danas su zatvoreni, a zeleni prsti Medvednice koji su prodirali u grad danas su izgubljeni sve gušćom izgradnjom. Ostatak zelenih prsta Medvednice još su vidljivi u podsljemenskoj zoni grada (zona 2). Treća zona sjeverno od rijeke Save obuhvaća područje grada i dio okolice. U zoni je karakteristična gušća izgradnja povijesne jezgre, šireg centra i naselja povezanih s dva prometna pravca (automobilski i željeznički) koji povezuju istočni i zapadni dio Zagreba i okolice. Četvrta zona grada južno od rijeke Save obilježena je planski izgrađenim naseljima 1970-ih godina prošlog stoljeća, a koja su služila kao spavaonice radnog stanovništva. Peta zona je zona rijeke Save sa sadržajima gdje uglavnom prevladavaju sadržaji za odmor i rekreaciju od zapadnog dijela obuhvata pa sve do odlagališta otpada, ornitološkog rezervata, poljoprivrednih površina i industrijskih sadržaja na istoku. Svi sadržaji zone rijeke Save fizički su odvojeni od rijeke nasipima za obranu od poplava; prema tome, sama Sava i obalni pojas mogu se promatrati kao zasebna cjelina minimalnih prirodnih obilježja i osim pješačkih i biciklističkih staza nema drugih prisutnih sadržaja za zaustavljanje i zadržavanje u pojasu Save.

Tendencija širenja grada je prema jugu odnosno prema zoni okolnih naselja s poljoprivrednim površinama kao prevladavajućim prostornim uzorkom, a prema samom jugu poljoprivredne površine prodiru u zonu šume.

Slika 7.1. Podjela Zagreba i okolice na zone

Izvor: <https://geoportal.zagreb.hr>, podloga karte preuzeta iz ZG Geoportal – pristup 13.01.2020.

LEGENDA

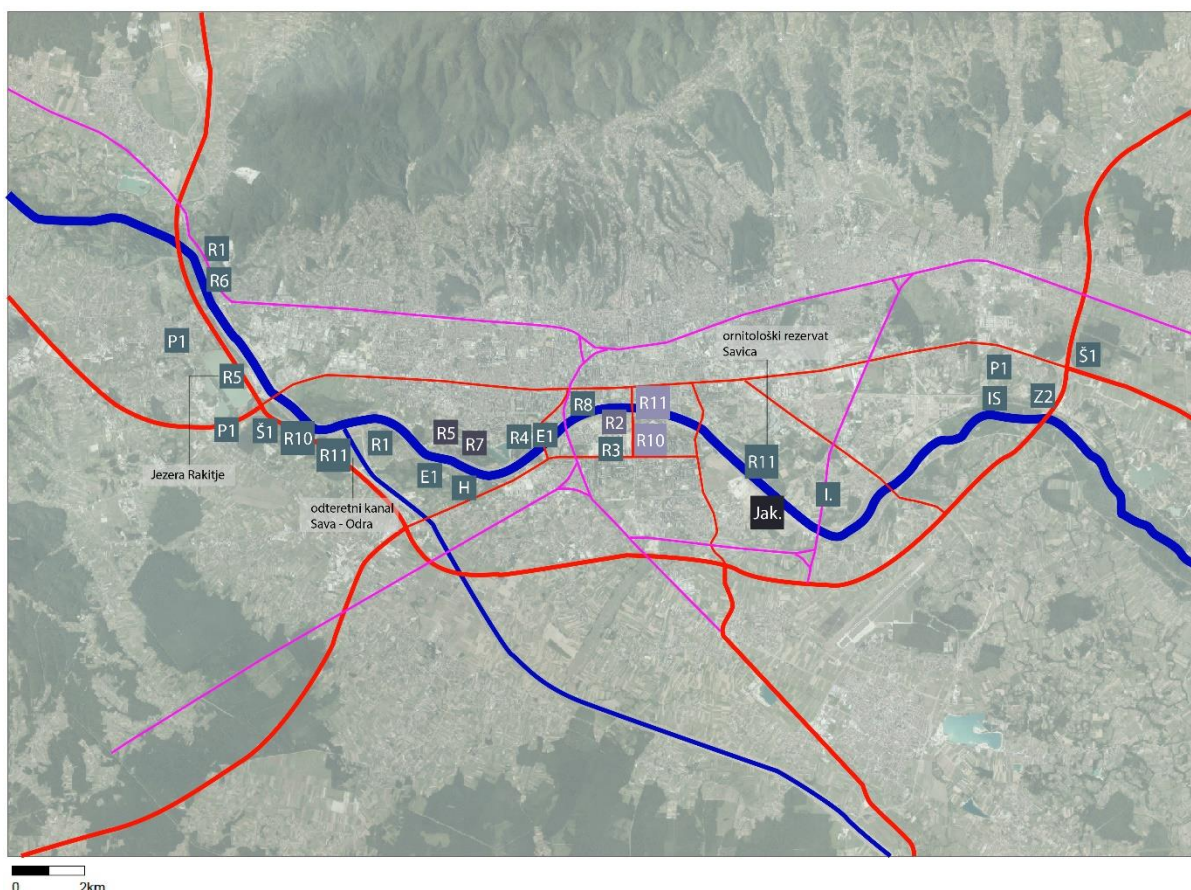
1 zona Medvednice	4 zona grada južno od rijeke Save guste izgrađenosti
2 stambena zona podno Medvednice	5 zona rijeke Save s pripadajućim sadržajima
3 zona grada sjeverno od rijeke Save guste izgrađenosti	6 zona okolnih naselja s poljoprivrednim površinama
	7 zona šume

Zbog guste izgrađenosti većine Zagreba, u zoni pojasa rijeke Save još su više vrijedne i istaknute ekološke vrijednosti pojasa koje bi budućim uređenjima trebalo povećati i obogatiti u skladu sa sadržajima za svakodnevno korištenje i provođenje slobodnog vremena građana.

7.1. Zona rijeke Save

Obalu Save u Zagrebu 2020-e karakteriziraju jednostavne linije koje su rezultat tehničkog rješenja kanaliziranja toka rijeke nakon velike poplave 1964. godine. Obalu rijeke linearno prate nasipi sa sjeverne i južne strane obale Save. Kroz cijeli Zagreb rijeka se pruža blagom organskom linijom koja u središnjem dijelu grada oblikuje obrnuto i otvoreno slovo U zbog kojega je rijeka prepoznatljiva u kartografskim dokumentima. Pojas rijeke Save može se opisati kao ekološki najjednostavnije rješenje; obalu rijeke linearno prati potez visokog zelenila, a inundacijski pojas sve do nasipa prekriven je otvorenim travnjakom. Prostor pojasa rijeke zbog toga je potpuno jednoličan cijelom dužinom toka, a doživljajne karakteristike su zanemarene i neprihvatljive. Društveni aspekt obale i pojasa rijeke potpuno je zanemaren, a pristupi samoj rijeci su rijetki i sporadično se pojavljuju u cijelom prostoru rijeke Save.

Na samom zapadu zone rijeke Save u području Zagreba, rijeka Krapina slijeva se u rijeku Savu. U području su prisutne zone odmora i rekreacije, a jugozapadno od Save proteže se osobito vrijedno obradivo tlo. Uz Savu pružaju se jezera Orešje i zatim Rakitje s kampom i športskim ribolovnim društvom. U nastavku se proteže gospodarska šuma te zone odmora i rekreacije unutar vodozaštitnih područja i na prirodnim rezervatima (golf igrališta). Ovdje počinje svoj tok i odteretni kanal Sava – Odra, a u nastavku se nalaze površine za iskorištavanje mineralnih sirovina; geotermalne vode i heliodrom. Sa sjeverne strane Save pruža se jezero Jarun sa sportskim i rekreacijskim sadržajima, centrom za vodene sportove i ugostiteljskim objektima. Jarun je jedno od poznatijih područja u Zagrebu za okupljanje građana različitih uzrasta, za provođenje vremena na otvorenom i održavanje raznih manifestacija. Prema središnjoj zoni rijeke Save pruža se teniski centar. U samom dijelu središnje zone rijeke Save uz kulturno vrijedan Zagrebački velesajam prema Savi se pruža Hipodrom i jahački centar a zatim i Bundek kao još jedno popularno okupljalište građana i za održavanje manifestacija, odnosno kao zona odmora i rekreacije. U istočnom obuhvatu zone rijeke Save nalazi se ornitološki rezervat Savica s izrazitim prirodnim obilježjima dok se s druge (južne) strane Save proteže veliko gradsko odlagalište otpada Jakuševac. Prema istočnom dijelu zone rijeke Save količina sadržaja opada, prevladavaju obradive i šumske površine, infrastrukturni sustavi i zaštitne zelene površine.

Slika 7.1.1. Sadržaji u zoni rijeke Save

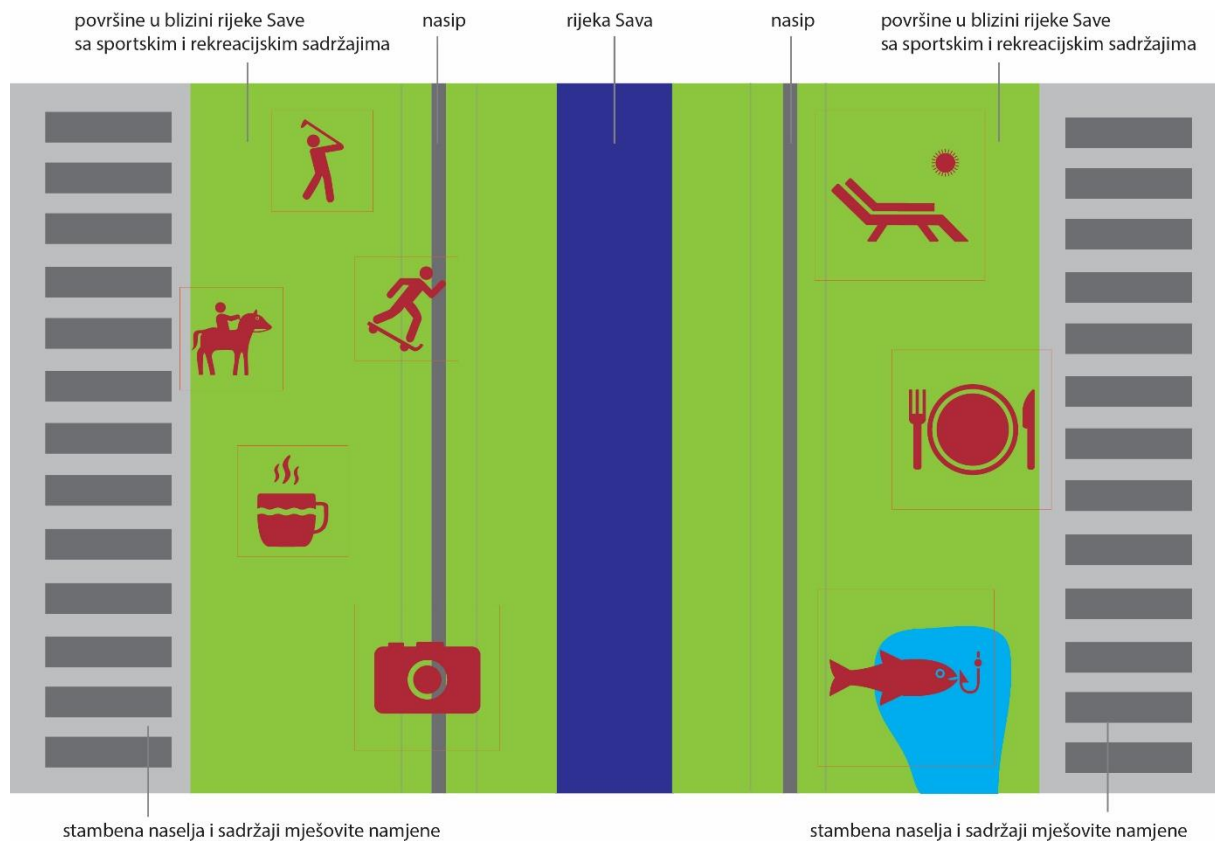
Izvor: <https://geoportal.zagreb.hr>, podloga karte preuzeta iz ZG Geoportal – pristup 13.01.2020.

LEGENDA³

R1 golf igralište	R10 zone odmora i rekreacije unutar vodozaštitnih područja	H heliodrom
R2 jahački centar/hipodrom	R10 zone odmora i rekreacije unutar vodozaštitnih područja (Bundek)	IS površine infrastrukturnih sustava
R3 centar za zimske sportove	R11 zone odmora i rekreacije na prirodnim rezervatima	Š1 gospodarska šuma
R4 teniski centar	R11 zone odmora i rekreacije na prirodnim rezervatima (Bundek)	Z2 zaštitne zelene površine
R5 centar za vodene sportove (Jarun)	Jak. gradsko odlagalište otpada Jakuševac	I. vodocrpilište (I. zona zaštite izvorišta)
R5 centar za vodene sportove	P1 osobito vrijedno obradivo tlo	
R6 zone odmora i rekreacije	E1 površine za iskorištavanje mineralnih sirovina; geotermalne vode	
R7 zone odmora i rekreacije uz vodene površine (Jarun)		
R8 ostale sportsko rekreacijske namjene državnog i gradskog značaja		

³ Imenovanje simbola preuzeto i modificirano iz: PROSTORNI PLAN GRADA ZAGREBA – IZMJENE I DOPUNE 2017.; KORIŠTENJE I NAMJENA PROSTORA, Površine za razvoj i uređenje – izmjene i dopune 2017.

Svi sadržaji u potpunosti su fizički odvojeni od rijeke Save nasipima za obranu od poplava. Kvalitetne vizure krajobraza Save s prirodnim obilježjima u potpunosti su skrivene, a svega mjestimično uz samu obalu može se naći pristup samoj rijeci. Nasipi trenutno služe kao rekreacijski element za trčanje, šetnju i vožnju biciklima. U takvim aktivnostima zaustavljanje i mogućnost potpunog doživljaja rijeke su rijetkost, a sadržaji kojima se poziva na zadržavanje u prostoru gotovo da nisu prisutni.

Slika 7.1.2. Ilustracija odnosa rijeke Save, sadržaja u blizini rijeke i naselja

Kao jednu od istaknutih sportsko rekreacijskih aktivnosti na rijeci Savi valja spomenuti veslanje koje je u Zagrebu aktivno od 1931. godine. Paviljon tadašnjeg Veslačkog kluba Uskok nalazio se uzvodno od Zelenog (od 2015. Hendrixovog) mosta. Na tom se području i 2010-ih nalaze klupske prostorije kako veslačkih tako i kajkaških te kanu klubova. Veslači se u 21. stoljeću svakodnevno suočavaju s nepristupačnom obalom Save bez adekvatno uređenih ulaza u vodu, a veslači se snalaze s manjim improviziranim mostovima za pristup vodi (Šimpraga, 2015). Kada bi Sava uz obalu imala planski uređene površine za pristup vodi zasigurno bi bio omogućen veliki broj aktivnosti. Građanske inicijative, upornost i samostalne improvizacije pristupa vodi pokazuju želju i povezanost građana Zagreba s rijekom Savom. Kao sama rijeka tako su i mostovi preko Save dio kulture Zagreba gdje zanimljiva postaje činjenica da se željeznički Zeleni most na inicijativu građana preimenovao u Hendrixov most zbog pojave grafita na mostu s prezimenom Jimi Hendrix-a, poznatog rock glazbenika.

Takve zanimljivosti postaju pop kultura grada Zagreba te su pokazatelj značaja rijeke Save i pripadajućih sadržaja u životu građana.

8. Primjeri uređenja obala rijeka u Europi

Primjeri uređenja obala rijeka daju uvid u pristupanje problemu rijeka, njihovih obala i područja uz rijeke u odnosu na čovjeka. Dobiva se uvid u način pristupanja sličnom problemu u Europi i njegovom načinu rješavanja. Proučava se analiza problema rijeke Neckar u Njemačkoj čiji je glavni problem fragmentiranost sadržaja i nedostupnost obale na području nekoliko regija. Kao takva, iako je rijeka snažni element u prostoru, ne nosi specifične karakteristike prostora. Proučavaju se najvažniji ciljevi kojima se upućuje prema ostvarenju koherentnosti krajobraza, odnosno krajobraznog parka. Proučava se i primjer odnosa iskorištavanja i očuvanja prostora rijeke Dunav na području Bratislave u Slovačkoj. Prostor odlikuje skladan odnos prirodnih sustava i izgrađenih područja. Krajobrazni park Emscher primjer je revitalizacije industrijskog krajobraza kroz duži niz godina, a Beograd na vodi je primjer realizacije masovnih urbanističkih projekata gdje se u procesu planiranja i donošenja projekata vješto izbjegava uključivanje stručne javnosti i građana u donošenje odluka.

8.1. Krajobrazni park Neckar

Riječni krajobraz obala i područja uz rijeku Neckar izrazito je raznolik. Krajobraz prirodnih karakteristika regija na jugu rijeke isprekidan je jako razvijenim područjima, a sjeverno područje karakteriziraju strmi vinogradi kao snažan vizualni element. U području Stuttgarta prisutan je veliki diverzitet voćnjaka, vinograda i poljoprivrednih površina, a važne su i mogućnosti razvoja rekreacijskih sadržaja. Prema Verband Region Stuttgart krajobrazni park je kulturni krajobraz s raznim izričajima oblikovanja, a tretira se kao sveobuhvatna cjelina. Javni prostori, zelena područja, putevi, atraktivni elementi i građevine trebaju djelovati kao integrirana i kontinuirana cjelina koja će podjednako biti privlačna lokalnim korisnicima i posjetiteljima. Krajobrazni park regije Stuttgart je projekt koji će obuhvaćati generacije. Kao takav treba podršku političkih vlasti, javnih tijela, udruga i građana (Verband Region Stuttgart).

Ljudi su vrlo brzo u povijesti otkrili mogućnost prijevoza dobara rijekom Neckar i to su počeli obilato koristiti. Zbog toga su prizori prirodnih krajobraza na rijeci postali rijetkost. Razvitkom industrijalizacije u središte pažnje došla je iskoristivost energije vode, a Neckar je polako izgubio svoje prirodne karakteristike. Kroz 20. stoljeće rasla je velika ekonomska važnost rijeke Neckar za regiju Stuttgart, a u samoj luci u Stuttgartu smješteno je gotovo 50 kompanija s oko 2 500 zaposlenih. Danas se luka Stuttgart većinom bavi proizvodnjom konstrukcijskih materijala, proizvodima od željeza i mineralnih ulja, a sve više automobilskim dijelovima. Zbog industrije rijetka su mjesta uz rijeku koja pozivaju na korištenje, odmor, druženja itd., a pristup obali je otežan. Ipak, uz rijeku se mogu naći kulturni sadržaji poput

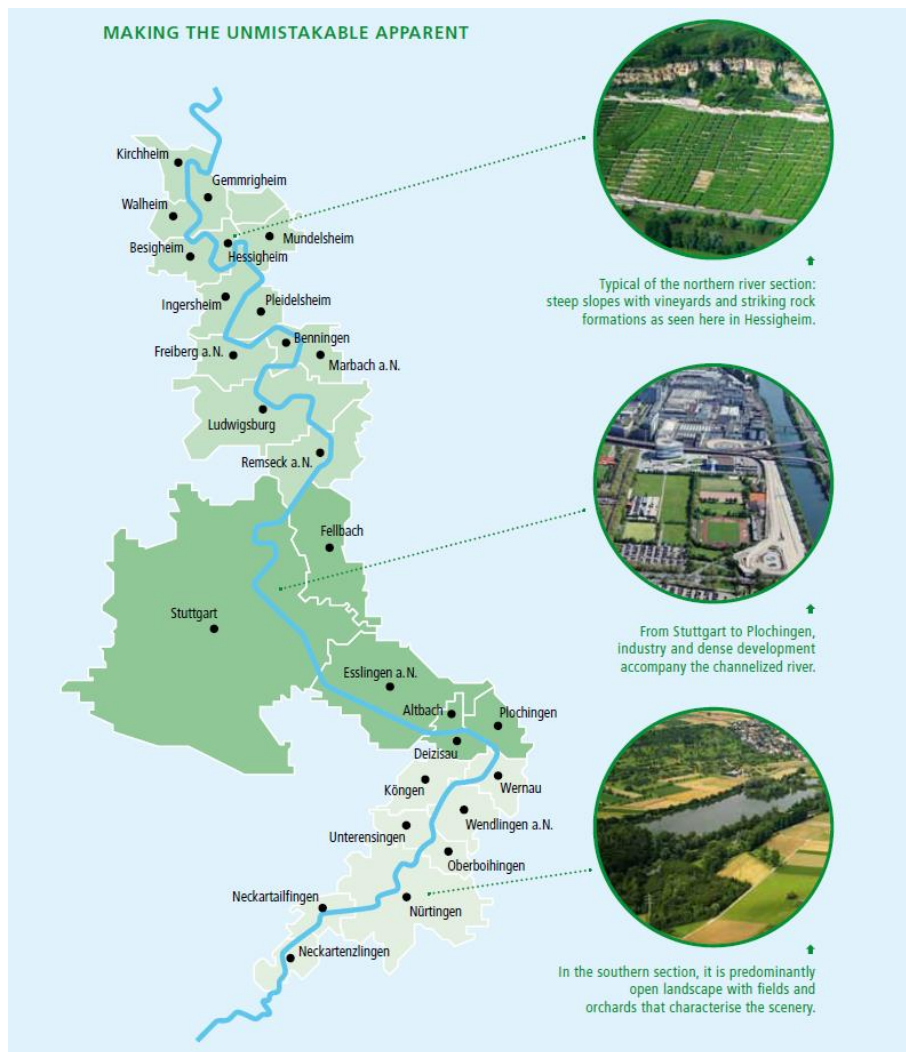
muzeja suvremene književnosti. Za rješavanje pitanja rijeke Neckar okupio se veliki broj stručnjaka, zainteresiranih društava, tvrtki, vlasti itd. Konačni plan uključuje više od 200 projekata čija je zadaća zajedničkim konceptom rijeku Neckar povezati u kohezivnu cjelinu, odnosno krajobrazni park, a fokus je uglavnom na područje uz obale rijeke. Planirana područja podijeljena su na tri cjeline; sjevernu, centralnu i južnu. Krajobraznim analizama istraživale su se karakteristike, vizure, slojevi krajobraza, povijesna pozadina te snage i slabosti područja. Na sjeveru između gradova Kirchheim i Stuttgart istaknuti elementi rijeke su uski meandrirajući zavoji okruženi strmim padinama prekrivenim vinogradima i snažnim vizualnim elementom formacija stijena. Ostala obilježja su povijesni gradovi i sela. Centralnim obuhvatom između Stuttgarta i Plochingena prevladava industrija i izgrađeno područje. Na jugu, od Plochingena do Neckartenzlingena, rijeka više nije prohodna za brodove pa se na području isprepliću voćnjaci, šume, stambena naselja i industrijska područja (Verband Region Stuttgart).

Krajobrazom na cijelom području odlikuje raznolik prirodan i kulturni krajobraz, zaštićene vrste i staništa. Problem je što su prirodna staništa mala i izolirana, a zaštita prirode i iskorištavanje površina za poljoprivredu u sukobu su za prevlast područjem. Ovdje se pružaju povijesni kulturni gradovi i atraktivna stambena naselja no ona nisu povezana s rijekom Neckar, povećano je zagađenje bukom zbog prometa i jako je malo područja za očuvanje prirode. Rekreacija i turizam imaju brojne mogućnosti, od biciklizma i šetanja do vožnje kanuom i sl. Ipak, pojavljuje se problem jer je rekreacijska infrastruktura unutar cijelog područja fragmentirana i nema adekvatnih poveznica između područja za odmor i aktivnosti. Ovdje se isto tako podudaraju rekreacija i očuvanje prirode, a rijeka Neckar za turističku promidžbu nije reprezentativno područje i kao takva ne igra ulogu brendiranja (Verband Region Stuttgart).

Konačnim rješenjem i s preko 250 ideja i projekata predviđeno je povezivanje biciklističkih i pješačkih ruta kao i rješenja za razvoj novih područja za boravak na otvorenom uz rijeku. Naglašavaju se istaknuti dijelovi krajobraza kao i kulturna i povijesna područja. Predviđeno je općenito povezivanje i razvitak sadržaja uz rijeku i olakšanje pristupa obali kako bi rijeka Neckar mogla u konačnici biti koherentni kulturni i prirodni krajobraz, odnosno krajobrazni park. Glavni planovi postoje za sva područja regije u obuhvatu rijeke Neckar i oni se kombiniraju kako bi se kreirala sveobuhvatna ideja za krajobrazni park regije Stuttgart. Svaki dio koncepta plana prilagođen je karakterističnim uvjetima područja kojim se bavi. Glavni plan krajobraznog parka Neckar usmjeren je prema središnjoj rijeci koja prolazi cijelim obuhvatom regije Stuttgart od sjevera prema jugu. Rijeka prelazi preko 90 km i u njezinu slivu živi oko milijun ljudi. Svih 27 gradova i općina uz rijeku surađivali su u kreiranju ideje o krajobraznom parku regije Stuttgart. Zahtjevi plovidbe, iskorištavanje hidroenergije i zaštita od poplava ostavili su utjecaj na rijeku, ali ipak trendovi i slika rijeke mijenjaju se u pozitivnom smjeru. Cijeli potez područja rijeke karakteriziran je prostranom strukturnom, kulturnom i krajobraznom raznolikosti. Ciljevi plana krajobraznog parka Neckar je povećati prirodna staništa, premostiti barijere, uspostaviti veze, poboljšati rekreacijske uvjete te jačanje prirodnog okoliša. Glavni plan donesen je slijedom preko stotinu sastanaka, diskusija i kroz proces intenzivne komunikacije dionika. Organizacijski sastanci s upraviteljima općina i drugim

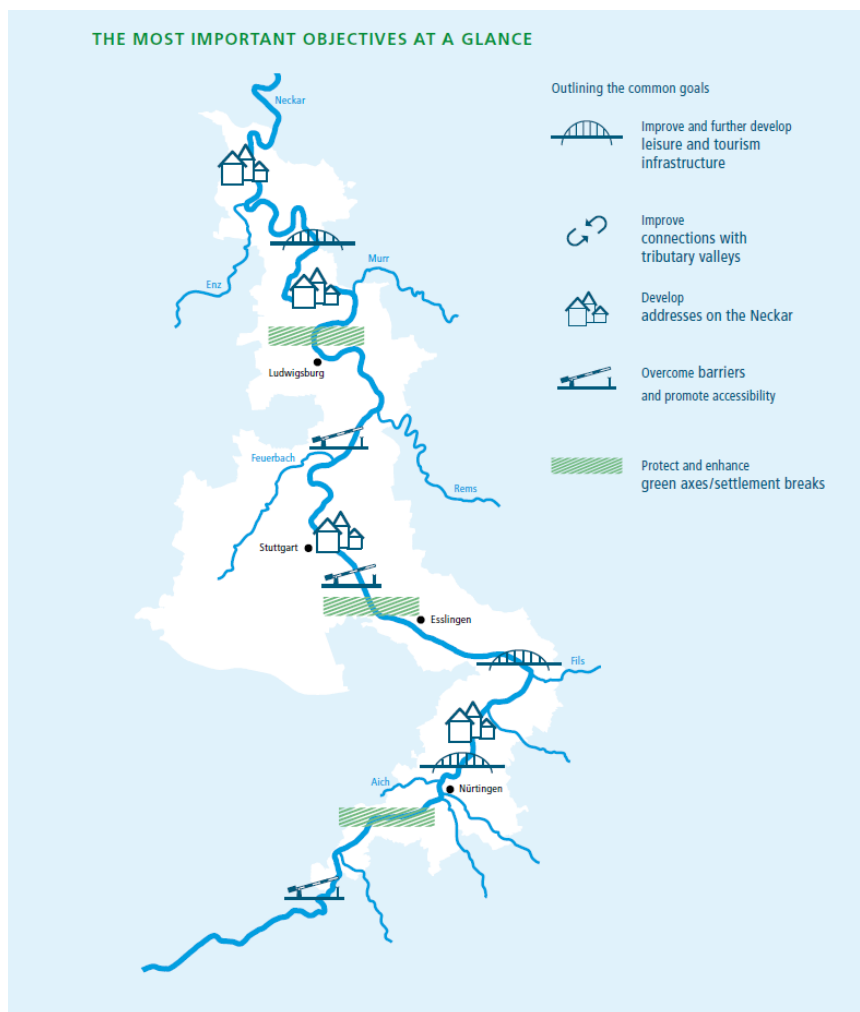
vlastima poslužili su za usmjeravanje cijelog pothvata. Iskustva, ciljevi i planovi prikupljeni su zajedno, analizirani su prostorni uvjeti i definirani temeljni ciljevi za dugoročni razvoj ovog krajobraznog područja (Verband Region Stuttgart).

Krajobrazni park regije Stuttgart svake godine radi mali korak u ostvarivanju plana. Verband Region Stuttgart financijski pomaže postepenom ostvarenju plana, a tako i projekata. Svake godine Verband Region Stuttgart poziva gradove i općine u regiji da predaju projekte putem natječaja, a jedan od kriterija odabira projekta je svakako uklopljenost u koncept krajobraznog parka. U projekte regije u razdoblju od 2007. do 2010. godine uloženo je više od dva milijuna eura. Osim regionalnog značaja, rijeka ima važnu ulogu za cijelu pokrajinu Baden-Württemberg u Njemačkoj. 2007. godine pokrenuta je inicijativa pod nazivom Naš Neckar kojom bi se skupili prijedlozi uređenja na cijelom potezu rijeke i potakla njihova realizacija financijskom pomoći na razini države. VALUE (*Valuing Attractive Landscapes in the Urban Economy*) je projekt subvencioniran od strane Europske unije a koji naglašava važnost zelene infrastrukture za regije i općine. Tim se projektom želi istaknuti ekonomski značaj lokalnog faktora za energetske infrastrukture. Pomoću projekta VALUE, biciklističke staze u dva mjesta regije Stuttgart (Nürtingen i Esslingen) dobile su na značaju. VALUE je projekt kojim se pomaže ciljano birati tzv. zelene investicije za postizanje najbolje koristi za zajednicu (Verband Region Stuttgart).

Slika 8.1.1. Karta s prikazom područja uz rijeku Neckar podijeljenog na tri zone. Gornja sjeverna zona obilježena je strmim vinogradima uz obalu, u centralnom obuhvatu prevladava industrijska proizvodnja, a u južnom otvoreni krajobraz s poljoprivrednim površinama, voćnjacima i šumama

Izvor: Verband Region Stuttgart

Slika 8.1.2. Dijagram najvažnijih ciljeva za provedbu: potrebno je poboljšati i razviti turističku i infrastrukturu za boravak na otvorenom; poboljšati veze između dolina pritočnih rijeka; potrebno je razviti stambenu infrastrukturu uz obalu rijeke Neckar; premostiti barijere i ostvariti bolje komunikacije puteva i omogućiti dostupnost obale rijeke; potrebno je zaštititi i naglasiti zelene pojaseve između naselja

Izvor: Verband Region Stuttgart

8.2. Bratislava na rijeci Dunav

Glavni grad Slovačke, Bratislava, promovira se kao zeleni grad na rijeci Dunav. Osim zelenih oaza, parkova u gradu i slično, fokus će se zadržati na područje grada uz rijeku, odnosno na obalu. Rijeka Dunav je jedno od glavnih krajobraznih obilježja gradskog centra Bratislave. Obala rijeke jednako poziva na korištenje stanovnike kao i posjetitelje. Prisutni su raznovrsni sadržaji, od ugostiteljskih, edukacijskih, rekreativnih i sadržaja za odmor. Uz obalu rijeke smješten je i najstariji javni park u Europi, park Janka Kráľa iz druge polovice 18. stoljeća. Uz Dunav prolazi i internacionalna biciklistička staza koja vodi od Njemačke pa sve do Crnog mora. Šetnice uz rijeku sadrže umjetničke izložbe, travnjaci ispred centra Europea pružaju priliku za odmor kao i restorani s pogledom na rijeku. U nastavku se pruža i botanički vrt, a

Karloveské Rameno nudi sadržaje za sportove na vodi. U blizini nalaze se muzeji, moguće su turističke plovidbe ili plovidba čamcima putem kanala odvojenih od glavnog toka. Na rijeci Dunav u Bratislavi aktivna je plovidba koja se dosta iskorištava u turističke svrhe zbog blizine europskih gradova Beča i Budimpešte. Osim raznih ugostiteljskih i rekreacijskih sadržaja uz obalu Dunava se nalaze i sadržaji s naglaskom na prirodu i prirodne elemente. Bratislava je grad koji živi uz rijeku (Bratislava Convention Bureau, mrežne stranice).

8.3. Krajobrazni park Emscher

Ruhr je regija u Njemačkoj koja je više od stoljeća bila središte industrije Njemačke, ali i Europe. Industrijalizacija je utjecala na cijelo područje, kako na urbanu strukturu tako i na razvoj rubnih mjesta i sela. Rezultat industrijskog utjecaja je izrazito antropogeno okruženje. U 20. stoljeću industrijski utjecaj je prestao i industrijska postrojenja više nisu bila u upotrebi, a veliki broj ljudi ostao je nezaposlen i od tada su u Ruhru prisutne velike strukturne i socijalne promjene. Krajem 19. stoljeća pokrenuta je IBA (*International Building Exhibition*) kojom se trebala pripremiti strategija za ekološki, ekonomski i društveni razvoj područja rijeke Emscher u regiji Ruhr. U okviru IBA pokrenut je i projekt razvoja krajobraznog parka na rijeci Emscher (*The Emscher Landscape Park project*). Ovaj projekt imao je ideju oblikovati krajobrazni park na regionalnoj razini na duljini od 70 km i obuhvatu od 320 m². Plan krajobraznog parka Emscher imao je pet osnovnih ciljeva; očuvati preostali prisutni krajobraz, povezati izolirana područja u zajedničku cjelinu, prenamjena nekih zasebnih područja u parkove, postići dogovore na lokalnoj i regionalnoj razini s dugoročnom perspektivom te održavanje i upravljanje novim otvorenim prostorima. Planom je uključeno 17 gradova i 2 urbane četvrti, a sudionici su podijeljeni u 7 grupa koje su planirale 7 zelenih koridora unutar obuhvata. U svakom od koridora radilo se na detaljnijim projektima, ali i jedan zajednički plan za kohezivno područje krajobraznog parka Emscher. Do 2001. godine više od 300 projekata je predloženo za različita područja. Nakon završetka IBA 1999. godine došlo je do promjene upravljanja projektom i nakon završetka prve dekade projekta 2001. prelazi se u drugu, a u trećoj fazi glavno ciljano područje planiranja je pojas rijeke Emscher. Princip dizajna za krajobrazni park Emscher je povezivanje industrijskog krajobraza, estetike industrijske kulture i prirodnih kvaliteta u industrijskom području. Vlada pokrajine Sjeverna Rajna-Vestfalija pokrenula je ekološki program kao osnovu za financijsku potporu krajobraznim projektima 2000-ih. U krajobraznom parku Emscher projekti se protežu od razvoja zapuštenih zemljišta do stvaranja biotopa i sadnje drveća i ekološki program kombiniran je sa strukturnom razvojnom pomoći Europske unije. Nositelji projekata su lokalne vlasti i KVR (*The Kommunalverband Ruhrgebiet*), tijelo javne službe s pravom na samoupravu. Od 1989. do 1999. traje razvoj krajobraznog parka Emscher, nakon 1999. planiranje i realizacije se nastavlja do 2006. kada se ulazi u treću fazu razvoja u kojoj se planira izgraditi sustav održavanja parka. U planerskom procesu krajobraznog parka Emscher želi se osigurati suradnja u upravljanju regionalnim parkom, decentralizacija održavanja i sudjelovanje lokalnih aktera (Lethmate i Spiering, 2003).

Rijeka Emscher protječe područjem od 70 km od istoka prema zapadu sjevernog područja Ruhra s 2 milijuna stanovnika, prije stotinjak godina služila je kao otvorena kanalizacija i zatim za ispuštanje otpadnih voda. Razvoj projekata ovisio je o obnovi i regeneraciji toka rijeke. Jedan od projekata u obuhvatu krajobraznog parka Emscher je park Duisbug-Nord koji je sada prostor industrijske baštine na području napuštene željezare. Suvremeni dizajn parka uklopio se u postojeće industrijske strukture sa spontanom rastom vegetacije. Neki od orijentira u prostoru kamene gomile od nekadašnjih odlagališta. Umjetnici i krajobrazni arhitekti sudjelovali su u oblikovanju tih orijentira koji su postali važne znamenitosti i orijentiri u prostoru. Jedna od takvih gomila na svojem vrhu ima čeličnu konstrukciju, piramidu Tetrahedron, s tri platforme na koje se posjetitelji mogu penjati odakle se pružaju duboke vizure. Ta je konstrukcija ujedno i simbol industrijske povijesti parka. U krajobraznom parku Emscher velika je zastupljenost i biciklizma, a biciklistička ruta od Duisburga do Bergkamina pruža se preko 230 km (Lethmate i Spiering, 2003).

U prvoj fazi projekta od 1989. do 1999. provodilo se planiranje i iznošenje kvalitetnih projekata. U razdoblju od 2000. do 2010. koncentriralo se na provođenje projekata uz međupćinsku suradnju i financijsku potporu. Od 2010. planiran je razvoj rijeke Emscher i razvoj krajobraza u dolini rijeke (Lethmate i Spiering, 2003).

8.3. Beograd na vodi

Beograd na vodi je prvi suvremeni strateški urbani projekt u Srbiji, a veliki urbani projekti mogu ojačati poziciju gradova na globalnoj razini. U nekim slučajevima takvi veliki projekti zanemaruju konvencionalne instrumente planiranja, zaobilaze zakonodavstvo, regulatorna i institucionalna tijela, osnivaju posebne agencije koje su povezane s projektom i imaju posebne ovlasti i odgovornost za donošenje odluka; utječu čak i na regionalno i nacionalno zakonodavstvo. Kada se radi o velikim urbanim projektima, oni značajno transformiraju grad, stvaraju drukčiju sliku grada i utječu na urbani razvoj. Takvi projekti ipak oblikuju krajobraz velikim uredskim zgradama i njihova uloga zna se okarakterizirati precijenjenom zbog, u konačnici, malog udjela u gradskom razvoju i osiguravaju oko desetak posto radnih mjesta na regionalnoj razini. Veliki strateški projekti su rizični za javne i privatne aktere bez obzira što su orijentirani na profitabilnost jer ovise o neizvjesnom tržištu nekretnina. Veliki urbani projekti postaju primjeri poduzetničkog upravljanja koji doprinose socijalnoj isključenosti i polarizaciji ili promiču socijalnu integraciju i integrirani urbani razvoj (Lalović i sur., 2015).

Veliki projekt Beograd na vodi planiran je na lokaciji u središtu grada na obali rijeke u Beogradu u podnožju Savskog amfiteatra i dijelu Novog Beograda. Savski amfiteatar je jedan od važnijih urbanih kompleksa u središnjem području Starog Beograda kao središte grada na Savi. Iskorištavanje strateškog potencijala područja u kontekstu europskih integracija i nove slike Beograda u konkurenciji s europskim i svjetskim gradovima predstavlja svojevrsni imperativ. Projekt Beograd na vodi predstavljen je u travnju 2012. Projektom se planira

zapušteno riječno područje obnoviti i pretvoriti u područje poslovnih kompleksa, luksuznih hotela, stambenih blokova, kulturnih i umjetničkih objekata i sadržaja za sport i rekreaciju s velikim zelenim površinama. Širi pravni okvir koji je omogućio pokretanje projekta bio je sporazum o suradnji koji je potpisan u veljači 2013. između Vlade Republike Srbije i vlade Ujedinjenih Arapskih Emirata koji je Narodna skupština ratificirala u ožujku 2013. Na taj se način obišao zakon o javno – privatnom partnerstvu i koncesijama. Promijenjeni su i neki urbanistički propisi i planski dokumenti; primjerice ukinuta je studija koja regulira gradnju visokih građevina u Beogradu, a područje Savskog amfiteatra prema studiji nije prikladno za gradnju visokih građevina. Unesene su i promjene u Beogradski prostorni plan bez značajnijeg sudjelovanja javnosti osim formalnog javnog uvida. Primjedbe na izmjene prostornog plana priložili su razni stručnjaci i većina primjedbi je odbijena. Iz prostornog plana izbačen je i prilog kojim se zahtijeva revitalizacija amfiteatra s ciljem uređenja novog centra na obje obale rijeke u kohezivnu cjelinu. Provedba projekta Beograd na vodi započela je i prije nego je novi prostorni plan usvojen u prosincu 2014. Dotadašnji trendovi pokazali su da je potražnja za poslovnim i stambenim prostorom u Beogradu opala i usprkos tome vlada je promovirala aktivaciju strateškog položaja centra Beograda izgradnjom uredskih poslova i ekskluzivnih stanova u projektu Beograd na vodi. Zbog takvog pristupa stručnjaci su se pitali za koga je onda planiran projekt tako velikog opsega. Cijeli proces obilježen je niskom javnom transparentnosti pregovora između partnera u projektu Beograd na vodi i način odlučivanja u potpunosti isključuje stručnjake i interese šire javnosti. Iako se instrumenti planiranja i zakonski planovi u Srbiji poštuju, vlada je pronašla načine za promjenu nacionalnog i lokalnog urbanog zakonodavstva u korist privatnih interesa (Lalović i sur., 2015).

Slika 8.3.1. Beograd na vodi u realizaciji

Izvor: <https://www.vecernji.hr/premium/zagrebacki-manhattan-ogledalo-megalomanskog-beograda-na-vodi-1340977> - pristup 30.8.2020.

Iz opisanih primjera uređenja obala rijeka u Europi može se zaključiti da dobra praksa proizlazi iz suradnje institucija i vlasti sa svim kompetentnim stručnjacima, zainteresiranim stranama i građanima. Svaki postupak prostornog planiranja treba provesti u suradnji s dionicima, a prostor analizirati sveobuhvatno, pa tako kada planiramo način uređenja Save u Zagrebu mora se u obzir uzeti širi kontekst te utjecaj plana na cijeli tok rijeke Save. Takvi planovi su kompleksni i provode se u nekoliko vremenskih etapa. Za rijeku Savu u Zagrebu već su predloženi brojni stručni projekti, a da bi realizacije bile moguće potrebno je vratiti se na početak procesa planiranja i ostvariti suradnju vlasti, svih kompetentnih stručnjaka, zainteresiranih strana i javnosti.

9. Empirijsko istraživanje

Anketno istraživanje, kojim smo ispitali stavove i mišljenja građana o krajobrazu rijeke Save u Zagrebu, provelo se u listopadu 2020. u razdoblju od osam dana.

Na početku anketnog upitnika ispitanike se uvelo u istraživanje te opisao cilj anketnog istraživanja (mišljenje građana i stručne javnosti o riječnom krajobrazu Save u Zagrebu, stavovi o različitim tipovima uređenosti i mišljenja o sudjelovanju javnosti u donošenju odluka o krajobrazima). Anketa je bila anonimna i sve nejasnoće mogle su se uputiti na kontakt autorice. Kako bi ispitanici bili sigurni da je anketa vjerodostojna, napomenulo se da njezinu provedbu podržava Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet i Studij krajobrazne arhitekture. Anketa se sastojala od 45 pitanja koja su većinom zatvorenog tipa i sa skalama te nekoliko otvorenih pitanja gdje su ispitanici mogli pisati dodatne komentare te obrazložiti pojedina mišljenja i stavove. Anketa se sastojala od tri tematske cjeline.

Prva tematska skupina ispitala je zadovoljstvo ispitanika s količinom javnih zelenih površina te količinom raznih sadržaja na javnim površinama u Zagrebu. U sljedećim pitanjima ispitanici su trebali odlučiti u kojoj se mjeri slažu ili ne slažu s navedenim tvrdnjama na skali od 1 do 5 (1 – uopće se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 – u potpunosti se slažem). Ispitanici su trebali odlučiti u kojoj mjeri se slažu s tvrdnjama o identitetu rijeka u gradovima, pristupačnosti i uređenosti obala, mogućnosti poplava Save u Zagrebu i količini raznih sadržaja na obali Save. Ispitanike se pitalo u kojoj mjeri se slažu s tvrdnjama o ulozi Save u Zagrebu, trenutnom stanju rijeke u gradu i mogućim budućim sadržajima uz obalu rijeke. Ispitanike se pitalo žive li uz rijeku Savu u Zagrebu i kojih sve sadržaja prema njihovom mišljenju ima dovoljno te kojih nema dovoljno, uz ponuđene odgovore od kojih su mogli odabrati više odgovora; ispitanici su imali mogućnost dati dodatne komentare odnosno spomenuti sadržaje koji nisu ponuđeni, a prema njihovom mišljenju su važni za pojas Save u Zagrebu.

U drugoj tematskoj cjelini predstavilo se tri primjera uređenja pojasa rijeka, a ispitanici su trebali odabrati koliko se slažu ili ne slažu da je neki oblik uređenja najprikladniji za rijeku Savu i kvalitetu življenja u Zagrebu. Predstavljen je primjer obale rijeke Dunav u Bratislavi (Slovačka) na potezu s prirodnim i ekološkim karakteristikama rijeke i zatim primjer slike

pojasa Save kakva je danas. Predstavljen je dalje primjer rijeke Neckar u Stuttgartu (Njemačka) čiji je tok uređen kao krajobrazni park te je priložen 3D vizualni prikaz projekta 'Beograd na vodi' (Srbija) kao primjer visoko tehnološkog krajobraza.⁴ Uz svaki primjer uređenja ispitanici su trebali odabrati na skali od 1 do 5 (kao u prvoj tematskoj cjelini) koliko se slažu ili ne slažu s tvrdnjama da je pojedini oblik uređenja (prema opisanim primjerima) najprikladniji i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu. Ispitanici su trebali odabrati i koliko se slažu ili ne slažu da je potrebno uložiti novac u pojedini oblik uređenja. Na kraju tematske cjeline ispitanici su u pitanju otvorenog tipa mogli dodati komentare o pojedinim oblicima uređenja u Zagrebu.

U trećoj tematskoj cjelini ispitanike se zamolilo da iskreno odgovore na pitanja o aktivnosti grada, javnosti i njih samih za rijeku Savu. Pitanja su ponovno postavljena tako da ispitanici na skali od 1 do 5 (kao u prvoj i drugoj tematskoj cjelini) odluče u kojoj se mjeri slažu ili ne slažu s tvrdnjama da se nedovoljno ulaže u optimalno uređenje pojasa Save u Zagrebu. Ispitanici su trebali odabrati koliko se slažu ili ne slažu s tvrdnjama o sudjelovanju i utjecaju građana pri donošenju prostorno planskih odluka te o informiranosti građana o natječajima i projektima. Ispitala se njihova osobna uključenost i sudjelovanje u javnim raspravama i izlaganjima te poznavanje rada udruga i ustanova za rijeku Savu u Zagrebu.

U razdoblju od 7. do 15. listopada 2020. proveli smo online anketno istraživanje na prigodnom uzorku od 312 ispitanika/ca, koji stanuju u Zagrebu, a većinom su sudjelovale žene i stanovništvo starosti od 31 do 40 godina. U istraživanju je uglavnom sudjelovalo radno visokoobrazovano stanovništvo, a prema zanimanju sudjelovali su najviše ekonomisti, krajobrazni arhitekti, arhitekti i pravnici. Gotovo polovica ispitanika u Zagrebu živi cijeli život i većina ih stanuje u zapadnijem, odnosno sjeverozapadnijem dijelu grada. Za pristup ispitanicima imali smo sljedeću strategiju. Podijelili smo anketu na društvenu mrežu Facebook u javne grupe koje se bave Zagrebom: MOJ ZAGREB s 26 000 članova i Anketalica – podijeli svoju anketu s 886 članova). Anketu smo podijelili i u privatnoj grupi Zakaj volim Zagreb s 3 000 članova. Nakon nekoliko dana od početka online istraživanja netko je grupu podijelio i u grupu ZAKAJ VOLIM ŠPANSKO sa 17 500 članova. Do značajnog broja ispitanika došli smo putem WhatsApp mobilne aplikacije za razmjenu poruka. Tamo smo anketu poslali u grupe polaznika plesnih tečajeva u Plesnom studiju Fever sa 70 do 100 članova. Oni su dalje anketu prosljedili svojim kontaktima, kolegama s posla, prijateljima i obitelji. U vremenskom razdoblju od osam dana prikupljeno je 312 anketa od kojih su sve analizirane.

U razdoblju od 13. do 22. listopada 2020. proveli su se intervjui s predstavnicima stručne javnosti koji su odabrani na preporuku mentorica Agronomskog fakulteta u Zagrebu, Ekonomskog instituta i Javne ustanove Zeleni prsten Zagrebačke županije. Predstavnici stručne javnosti odabrani su prema kriteriju dovoljne informiranosti o određenim radnjama na pojasa Save te sudjelovanjem u aktivnostima za rijeku Savu. Neki su sudjelovali i u izradi urbanističkih prijedloga uređenja pojasa Save u Zagrebu te izradi Akcijskog programa zelene infrastrukture u Zagrebu. Sudjelovalo je pet predstavnika stručne javnosti od kojih su dva krajobrazna arhitekta, jedan arhitekt urbanist te sociolog i ekonomist. Kroz sedam otvorenih

⁴ Opisna objašnjenja primjera uređenja pojasa rijeka u Europi nalaze se u potpoglavlju 12.1. Anketni upitnik

pitanja predstavnici stručne javnosti su iznijeli stavove o trenutnom stanju uređenosti pojasa Save te o rješenju uređenja koje bi bilo optimalno za pojas Save u Zagrebu. Kroz pitanja su se trebali osvrnuti na dosadašnje pokušaje rješavanja problema uređenja pojasa Save; naveli su struke koje trebaju sudjelovati u donošenju optimalnog rješenja i mogli su iznijeti vlastite stavove o sudjelovanju stručnjaka, zainteresirane javnosti i građana pri donošenju prostorno planskih odluka u Zagrebu.

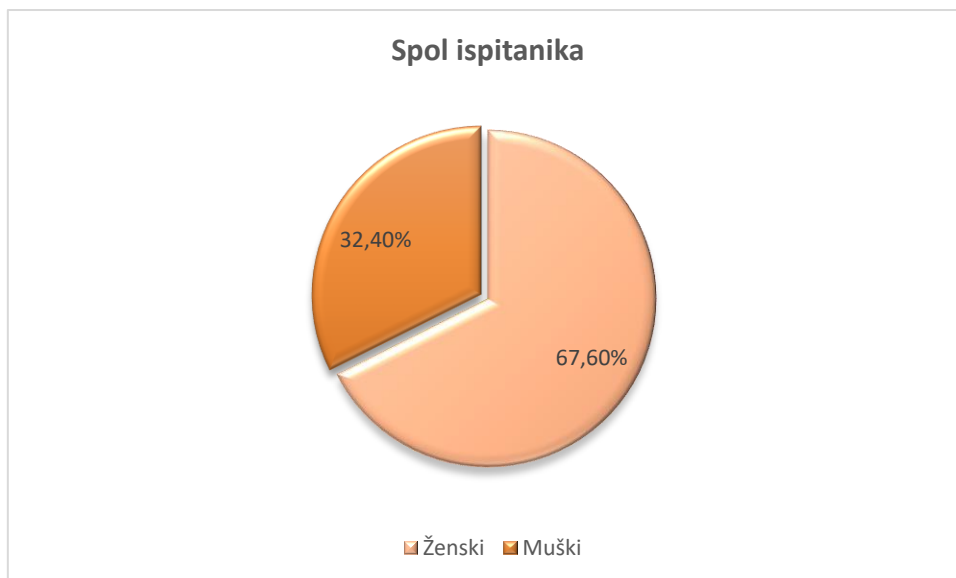
U nastavku rada iznijet ćemo statističku analizu online anketnog istraživanja te će se uz osvrt na rezultate moći utvrditi stavovi stanovnika o krajobrazu rijeke Save u Zagrebu. Analizom odgovora na otvorena pitanja iz intervjua s predstavnicima stručne javnosti dobit će se uvid u probleme pri pristupanju rješavanju problema uređenja pojasa Save u Zagrebu.

9.1. Online anketno istraživanje

Anketno istraživanje podijeljeno je na tri tematske cjeline. U prvoj cjelini ispitalo se mišljenje ispitanika o trenutnom stanju riječnog krajobraza Save, ispitao se doživljaj pojasa Save u Zagrebu te kakvi bi sadržaji i aktivnosti prema njihovom mišljenju trebali biti prisutni u riječnom krajobrazu Save. Druga tematska cjelina ispituje mišljenje ispitanika o različitim oblicima uređenosti pojasa Save u Zagrebu na primjeru rijeka u Europi. Treća tematska cjelina ispituje mišljenje ispitanika o dovoljnoj 'pažnji' usmjerenoj Savi i njezinom uređenju; ispituje sudjelovanje građana u donošenju prostorno planskih odluka te njihovu osobnu uključenost i informiranost o takvim temama i donošenju prostorno planskih odluka vezanih za rijeku Savu.

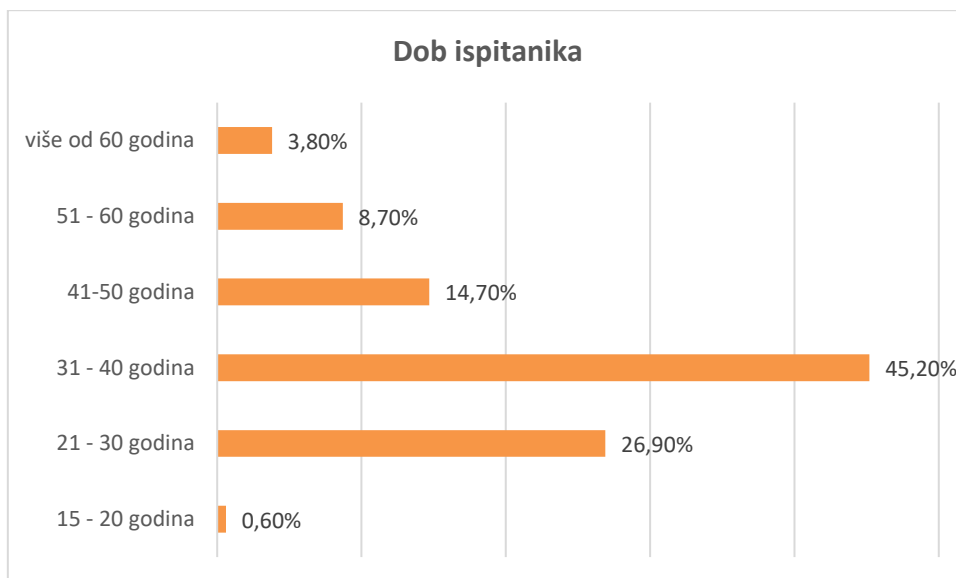
9.1.1. Sociodemografski podaci o ispitanicima

Sociodemografski podaci o ispitanicima pomoći će nam u analizi ispitanika koji su sudjelovali u anketnom istraživanju. Većina ispitanika koji su sudjelovali u anketi su žene (67,6%), a sudjelovalo je 32,4% muškaraca.

Grafikon 9.1.1.1. Spol ispitanika

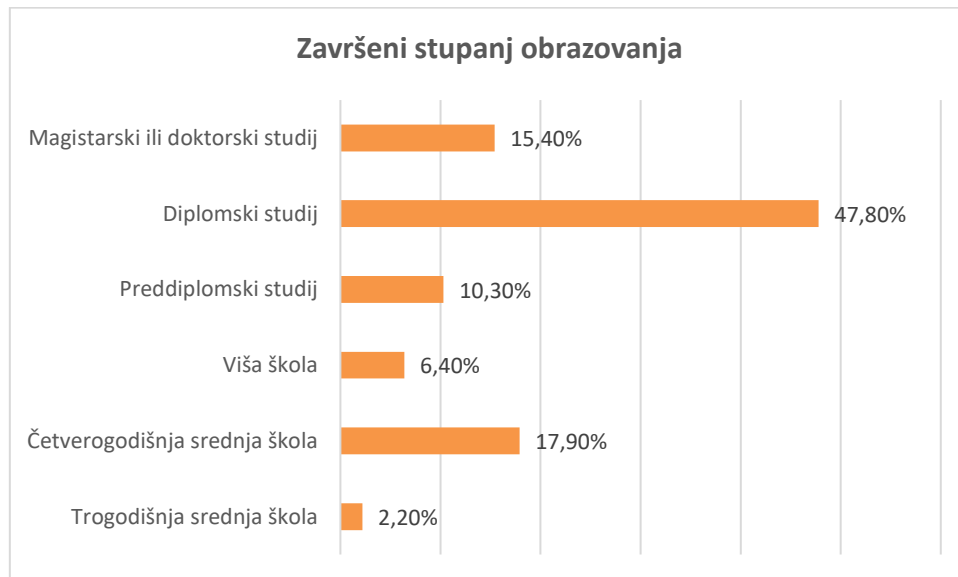
Manje od polovice (45,2%) ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju imaju 31 do 40 godina, 26,9% ispitanika ima 21 do 30 godina, 14,7% ispitanika ima 41 do 50 godina, 8,7% ispitanika ima 51 do 60 godina, 3,8% ispitanika je starije od 60 godina i 0,6% ispitanika koji su sudjelovali u anketnom istraživanju imaju 15 do 20 godina. Stoga, većina ispitanika je radno sposobno stanovništvo između 31 i 40 godina.

Grafikon 9.1.1.2. Dob ispitanika

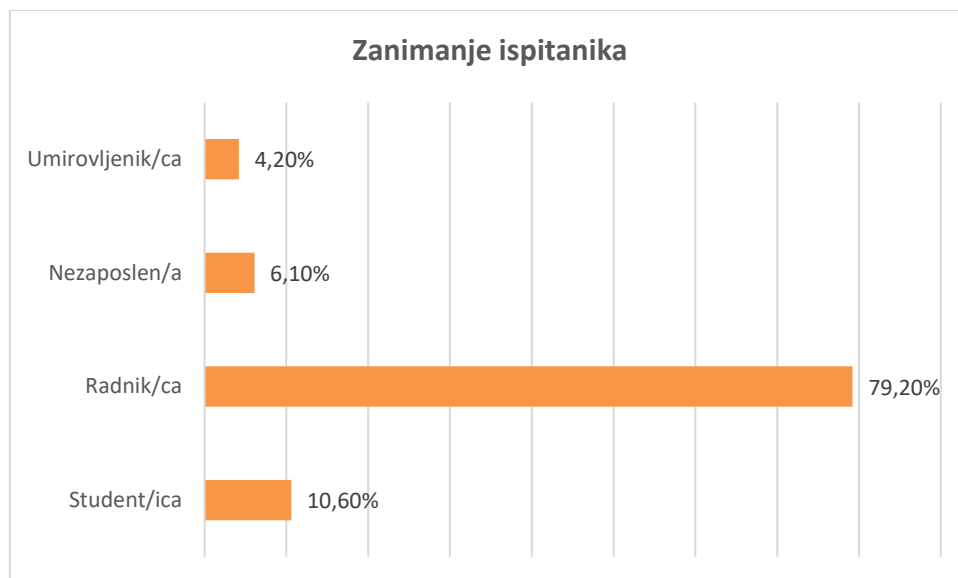
Kada govorimo o završenom stupnju obrazovanja diplomski studij je završilo 47,8% ispitanika, četverogodišnju srednju školu završilo je 17,9% ispitanika, a njih 15,4% završilo je magistarski ili doktorski studij. Prediplomski studij završilo je 10,3% ispitanika, višu školu

završilo je 6,4% ispitanika a njih 2,2% završilo je trogodišnju srednju školu. Prema tome, većina ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju su visokoobrazovani. Velika većina ispitanika (79,2%) je radno stanovništvo, njih 10,6% su studenti, 6,1% ispitanika su nezaposleni a 4,2% ispitanika su umirovljenici. Većina ispitanika su prema tome visokoobrazovano radno stanovništvo.

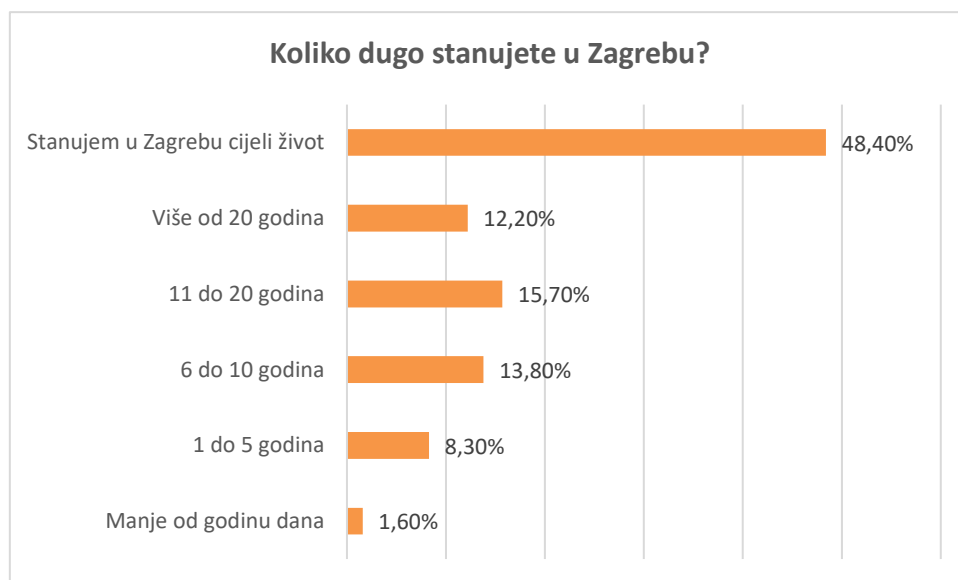
Grafikon 9.1.1.3. Završeni stupanj obrazovanja ispitanika

U Anketnom istraživanju sudjelovalo je čak 44 ekonomista, 22 krajobrazna arhitekata, 13 arhitekata i 10 pravnika. Drugi su ispitanici prema struci administratori, agenti za nekretnine, agronomi, arhitektonski tehničari, asistenti na fakultetu, asistenti u marketingu, autolakireri, biolozi, mikrobiolozi, biotehnolozi, bookmaker-i, CEO, inženjeri metalurgije, profesori, ekonomski tehničari, građevinari, grafički inženjeri, programeri, suradnici u praćenju programa EU, medicinske sestre, prehrambeni tehnolozi, inženjeri naftnog rudarstva, sanitarni inženjeri, upravni pravnici, dizajneri, docenti, doktori, postdoktoranti, domaćice, električari, elektroinženjeri, elektrotehničari, event manager-i, software developer-i, farmaceuti, geodeti, geolozi, glazbenici, hotelijersko-turistički tehničari, turistički radnici, informatičari, inženjeri prometa, strojarstva i računarstva; istraživači analitičari, IT inženjeri, učenici srednjih škola, studenti, kemijski inženjeri, kineziolozi, knjigovođe, komercijalisti, konzervatori i bibliotekari, kozmetičari, krojači, krznari, kuhari, kustosi, radnici u marketingu, menadžeri upravljanja okolišem i resursima. Sudjelovali su i meteorolozi, nutricionisti, odgajatelji, optičari, optometristi, plesni pedagozi, plesači, policijski službenici, politolozi, poljoprivredni tehničari, povjesničari umjetnosti, prevoditelji, psiholozi, recepcioneri, referenti, službenici, soboslikari, socijalni radnici, sociolozi, špediteri, tehničari, trgovci, veterinari, voditelji projekata, voditelji robnih marki, vozači, zdravstveni djelatnici i znanstvenici. U istraživanju je sudjelovao izrazito širok spektar struka iako u manjoj zastupljenosti u odnosu na prethodno istaknute struke brojevima.

Grafikon 9.1.1.4. Zanimanje ispitanika

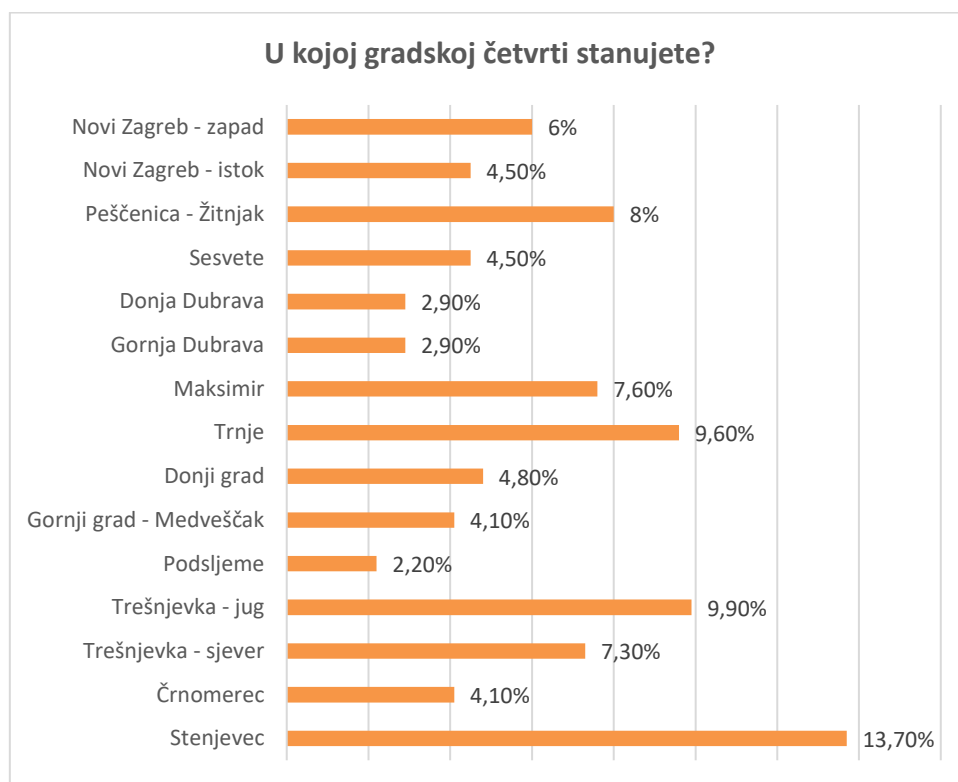
Nešto manje od polovice ispitanika (48,4%) u Zagrebu stanuje cijeli život, njih 15,7% u Zagrebu stanuje 11 do 20 godina, 12,2% ispitanika u Zagrebu stanuje više od 20 godina, a 13,8% ispitanika stanuje u Zagrebu 6 do 10 godina. Jednu do pet godina u Zagrebu stanuje 8,3% ispitanika, a samo 1,6% ispitanika u Zagrebu stanuje manje od godinu dana. Stoga, većina ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju u Zagrebu stanuje cijeli život.

Grafikon 9.1.1.5. Odgovor ispitanika na pitanje: Koliko dugo stanujete u Zagrebu?

Najviše ispitanika (13,7%) koji su sudjelovali u istraživanju stanuju u Gradskoj četvrti (dalje u tekstu: GČ) Stenjevec. Nešto manje ispitanika (9,9%) stanuje u GČ Trešnjevka – jug i

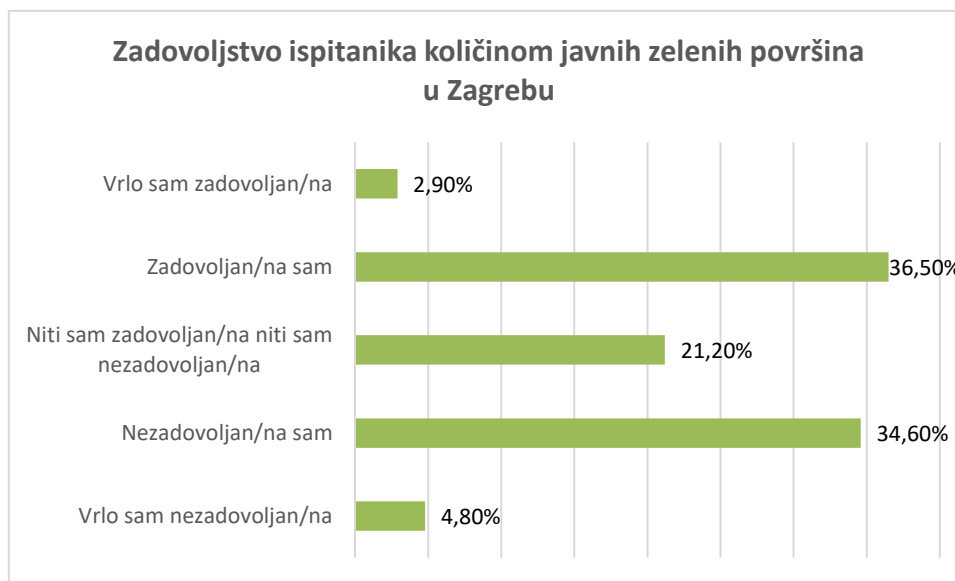
GČ Trnje (9,6%). Ostali ispitanici stanuju u GČ Peščenica – Žitnjak (8%), GČ Maksimir (7,6%), GČ Trešnjevka – sjever (7,3%), GČ Novi Zagreb – zapad (6%), GČ Donji grad (4,8%), GČ Novi Zagreb – istok (4,5%) i GČ Sesvete (4,5%). Zatim u GČ Gornji grad – Medveščak (4,1%), GČ Črnomerec (4,1%), GČ Gornja Dubrava (3,8%), GČ Donja Dubrava (2,9%) i najmanje ispitanika stanuje u GČ Podsljeme (2,2%). Može se zaključiti da najviše ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju stanuju u zapadnom dijelu Zagreba te u središnjem centralnom dijelu grada do rijeke Save.

Grafikon 9.1.1.6. Odgovor ispitanika na pitanje: U kojoj gradskoj četvrti stanujete?

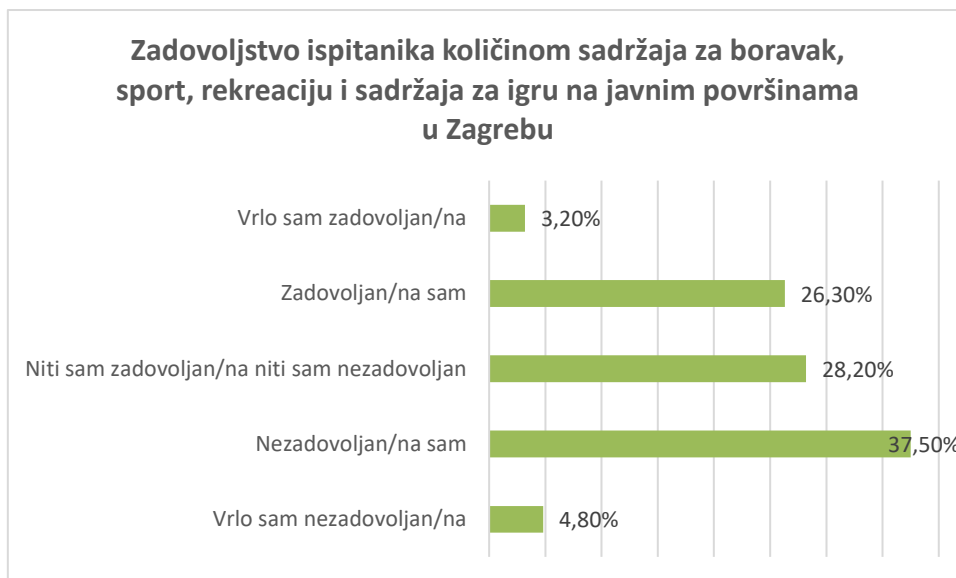
9.1.2. Prva tematska cjelina: zadovoljstvo ispitanika količinom javnih zelenih površina i sadržaja; doživljaj riječnog krajobraza te željeni sadržaji i aktivnosti u pojasu Save u Zagrebu

Da su zadovoljni količinom javnih zelenih površina u Zagrebu tvrdi 39,4% ispitanika, a isto toliko ispitanika je nezadovoljno i gotovo 21,2% ispitanika ostalo je neodlučno. Velika je podijeljenost ispitanika i možda im je pitanje o količini javnih zelenih površina u Zagrebu bilo preopćenito pa se nisu mogli prikloniti tome da se slažu da ima dovoljno ili da nema dovoljno javnih zelenih površina u cijelom gradu.

Grafikon 9.1.2.1. Zadovoljstvo ispitanika količinom javnih zelenih površina u Zagrebu

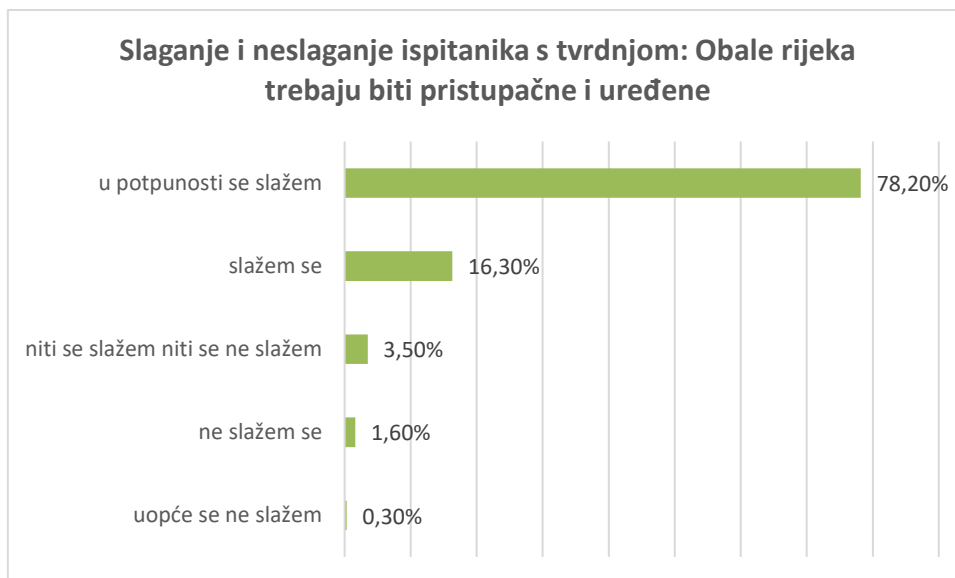
Najveći broj ispitanika (42,3%) iskazao je nezadovoljstvo količinom sadržaja za boravak, sport, rekreaciju i količinom sadržaja za igru na javnim površinama u Zagrebu. Dosta ispitanika ostalo je neodlučno, njih 28,2% su niti zadovoljni niti nezadovoljni. Količina ispitanika koji su neodlučni ponovno nije zanemariva i moguće da je rezultat općenitog tipa pitanja gdje ljudi nisu mogli percipirati i zaključiti što misle o količini sadržaja na razini cijelog grada. Ipak, zadovoljstvo količinom sadržaja na javnim površinama u Zagrebu iskazalo je gotovo 29,4% ispitanika.

Grafikon 9.1.2.2. Zadovoljstvo ispitanika količinom sadržaja za boravak, sport, rekreaciju i sadržaja za igru na javnim površinama u Zagrebu

Ispitanici su zatim trebali odlučiti u kojoj se mjeri slažu ili ne slažu s nekim tvrdnjama. Velika većina ispitanika (96,2%) slaže se da su rijeke važan dio identiteta gradova kojima protječu. Svega 2,6% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže, a samo četiri ispitanika se ne slažu s tom tvrdnjom. Stoga, prema ispitanicima je neupitna tvrdnja da su rijeke važan dio identiteta gradova kojima protječu.

Da obale rijeka trebaju biti pristupačne i uređene složilo se 94,5% ispitanika, a samo 6 ispitanika s tom se tvrdnjom ne slaže. Prema ispitanicima bi prema tome obale rijeka zasigurno trebale biti pristupačne i uređene.

Grafikon 9.1.2.3. Slaganje i neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Obale rijeka trebaju biti pristupačne i uređene

Tvrdnju da se boje da bi Sava mogla poplaviti dosta ispitanika nisu potvrdili, ali nisu i negirali. 29,2% ispitanika se niti slaže niti ne slaže s tom tvrdnjom. Dvoje od pet ispitanika se boji da bi Sava mogla poplaviti, a 30,4% ispitanika se ne boji i misle da Sava neće plaviti. Ispitanici su ostali neodlučni možda zbog povijesne pozadine velike poplave iz 1964. i nedovoljnog saznanja o tehničkim detaljima o sustavu obrane od poplava u pojasu Save u Zagrebu.

Kod tvrdnje da se ne boje i misle da Sava više neće poplaviti veliki je broj ispitanika opet ostao neodlučan pa se njih 29,8% niti slaže niti ne slaže s tvrdnjom. 26,6% ispitanika se ne boji i misle da Sava više neće plaviti, a 43,6% ispitanika boji se i misle da će Sava opet poplaviti.

Kada bi znali da neće više biti poplava, 39,4% ispitanika bi voljeli živjeti u blizini rijeke. Ponovno je veliki broj ispitanika ostao neodlučan (31,4%) dok 29,1% ispitanika ne bi voljelo živjeti u blizini rijeke Save i kada bi znali da više neće biti poplava. Možda je tome tako jer ispitanici nemaju dovoljno informacija koje bi im potvrdile da uistinu više neće biti plavljenja rijeke Save u Zagrebu pa prema tome ostaju suzdržani.

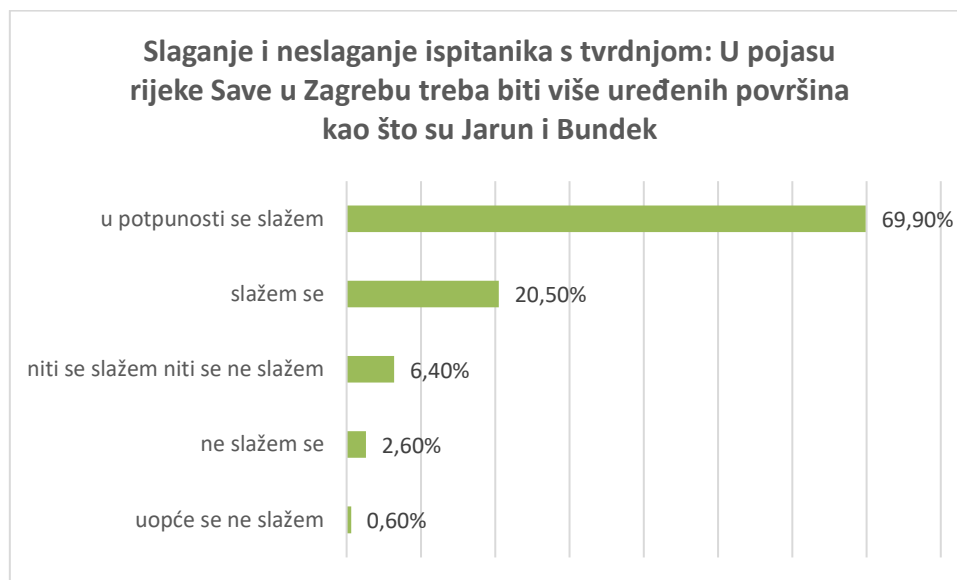
Otprilike četiri od pet ispitanika smatra da na obali rijeke Save nema dovoljno sadržaja za boravak, sport, rekreaciju i igru, a 9,3% ispitanika se ne slaže i prema tome smatraju da na obali Save ima dovoljno sadržaja za boravak, sport, rekreaciju i igru.

Da je rijeka Sava u Zagrebu važna za očuvanje kvalitete zraka u gradu smatra 78,2% ispitanika, dok svega 6,1% ispitanika smatra da rijeka Sava u Zagrebu nije važna za očuvanje kvalitete zraka u gradu. Prema ispitanicima rijeka Sava tada ima poprilično važnu ulogu u očuvanju kvalitete zraka.

Svaki drugi ispitanik smatra da je rijeka Sava zagađena i čak 36,9% ispitanika se niti slaže niti ne slaže s tom tvrdnjom. Razlog ponovne neodlučnosti ispitanika može biti u tome što ovisi kako tko percipira zagađenost rijeke. Možda ispitanici smatraju ako uz obalu rijeke

nema sadržaja i prevladava prirodni krajobraz ona tada i nije zagađena. Ovdje se dovodi u pitanje i upućenost ispitanika u povijesna zbivanja na rijeci Savi koja su utjecala na čistoću rijeke. Manji broj ispitanika, njih 8,1% ipak smatra da rijeka Sava u Zagrebu nije zagađena.

Ispitanike se zatim pitalo slažu li se s tim da u pojasu rijeke Save u Zagrebu treba biti više uređenih površina kao što su Jarun i Bundek. Većina ispitanika, njih 90,4% se slažu i smatraju da u pojasu rijeke Save treba biti više takvih uređenih površina.

Grafikon 9.1.2.4. Slaganje i neslaganje ispitanika s tvrdnjom: U pojasu rijeke Save u Zagrebu treba biti više uređenih površina kao što su Jarun i Bundek

Većina ispitanika (85%) bi voljela imati više pristupa obali rijeke Save da mogu slobodno vrijeme provoditi uz vodu dok se s tim ne slaže njih 4,5% i ne bi voljeli imati više pristupa obali.

Ispitanici bi većinom (njih 80,7%) voljeli da je rijekom Savom u Zagrebu moguća turistička plovidba, a njih 11,6% ostalo je neodlučno.

Kada bi uz Savu bilo više zanimljivih sadržaja 87,1% ispitanika sigurno bi češće boravili tamo, a samo 3,8% ispitanika tvrdi da ne bi češće boravili uz Savu ako bi tamo bilo više zanimljivih sadržaja. Kada se dotaklo teme manifestacija 78,2% ispitanika bi voljelo da se na obali Save održavaju koncerti, tematski festivali i druge manifestacije dok 8,3% ispitanika ne želi da se takve manifestacije održavaju na obali rijeke Save.

35% ispitanika ne živi uz rijeku Savu, ali prijevoznim sredstvom mogu brzo doći do rijeke Save. Maksimir je bliži 26,3% ispitanika, a 27,3% ispitanika živi uz rijeku Savu, njihov je kvart odmah do nasipa i rijeke Save pa do rijeke mogu doći pješice. Nešto manji broj ispitanika, njih 10,9% ne živi uz rijeku Savu i bliža im je Medvednica. Jedna od ispitanica navela je da je „Djetinjstvo provela tik uz Savu“.

Grafikon 9.1.2.5. Živite li uz rijeku Savu u Zagrebu?

Ispitanike smo zatim tražili da od ponuđenih sadržaja odaberu one kojih prema njihovom mišljenju u pojasu Save u Zagrebu ima dovoljno, a mogli su i samostalno dopisati dodatne sadržaje. Većina ispitanika (75,6%) tvrdi da u pojasu rijeke Save u Zagrebu ima dovoljno pješačkih staza, prema 38,1% ispitanika dovoljno ima i biciklističkih staza. Klupa i sadržaja za boravak uz obalu za druženja, roštiljanja i ostale aktivnosti ima dovoljno prema 12,8% ispitanika. 9,3% ispitanika tvrdi da uz Savu ima dovoljno skulptura, edukativnih ploča, interaktivnih elemenata i labirinata. Da ima dovoljno sprava za vježbanje tvrdi 7,4% ispitanika. Prema 6,7% ispitanika uz Savu ima dovoljno i sadržaja za manifestacije na otvorenom. Prema 6,1% ispitanika uz Savu ima dovoljno sportskih i rekreacijskih sadržaja. Dječjih igrališta ima dovoljno prema 5,8% ispitanika, 4,5% ih tvrdi da ima dovoljno kioska i pozornica, a prema 3,8% ima dovoljno plaža te sadržaja za umjetničke, povijesne i druge izložbe. 3,5% ispitanika tvrdi da u pojasu Save ima dovoljno platoa za ležanje, sjedenje i okupljanje na atraktivnim lokacijama, a 3,2% smatra da ima dovoljno pristupa obali rijeke za sve uzraste (sa stepenicama, stazama, rampama za invalide i ostalim elementima). 4,1% ispitanika posebno je navelo da svih ponuđenih sadržaja na popisu nema dovoljno u pojasu rijeke Save.

Neki su zapisali i dodatne komentare: „*livada za šetat psa*“, „*Ne mogu procijeniti*“, „*ne pokošene trave*“, „*ovisi o lokaciji, ali generalno mislim da ni jedan od navedenih nije zastupljen dovoljno*“, „*kanti za smeće?*“, „*samo blatne, improvizirane staze za pješake*“, „*trebalo bi biti više pješačkih, biciklističkih i staza za jahače*“, „*Pristupi Savi kod priobalne ceste kod Jankomira*“. Može se zaključiti iz odgovora ispitanika da su neki već i u ovom pitanju htjeli naglasiti sadržaje koji u pojasu Save nedostaju, a čega se dotiče sljedeće pitanje u anketi.

U sljedećem pitanju ispitanike se tražilo da među ponuđenim sadržajima odaberu one kojih prema njihovom mišljenju u pojasu rijeke Save u Zagrebu nema dovoljno. Ispitanici su

mogli dopisati i dodatne sadržaje za koje smatraju da su važni za pojas rijeke Save, a nisu ponuđeni u odgovorima.

Veliki broj ispitanika (73,1%) tvrdi da nema dovoljno pristupa obali rijeke za sve uzraste (stepenice, staze, rampe za invalide...). Dosta ispitanika (71,5%) smatra da u pojasu rijeke Save nema dovoljno platoa za ležanje, sjedenje i okupljanje na atraktivnim lokacijama. Neznatno manji broj ispitanika (70,8%) smatra da nema dovoljno klupa i sadržaja za boravak uz obalu (sadržaji za druženje, roštiljanje i druge slične aktivnosti). Količina sportskih i rekreacijskih sadržaja nije dovoljna prema 66,3% ispitanika, a prema njih 59% nedostaju i dječja igrališta. Ispitanici dalje smatraju (njih 53,8%) da nema dovoljno sadržaja za manifestacije na otvorenom te da nedostaju skulpture, edukativne ploče, interaktivni elementi i labirinti (prema 48,4% ispitanika). Prema 47,8% ispitanika u pojasu rijeke Save u Zagrebu nedostaje sprava za vježbanje, njih 45,2% smatra da nedostaju plaže, 44,2% ispitanika tvrdi da nema dovoljno sadržaja za umjetničke, povijesne i druge izložbe. Ispitanici dalje smatraju (njih 42,3%) da nema dovoljno biciklističkih staza, a 40,4% ispitanika tvrdi da nema dovoljno kioska i pozornica. U pojasu rijeke Save prema manjem broju ispitanika (njih 16,3%) nema dovoljno pješačkih staza.

Ispitanici su dodatnim komentarima ukazali na sadržaje i aktivnosti koje je prema njihovom mišljenju potrebno omogućiti na Savi:

„stabla tj. hladovina jer bez toga nema mogućnosti boravka za toplog vremena, a tada to jedino i ima smisla – za kišnih dana je blatnjavo“,

„Infrastruktura u smislenom obliku sa svrhom, rasvjeta na nasipu“,

„visoka vegetacija, šumski klasteri, hladovina“,

„Štandovi (sladoled, osvježavajući napitci)“,

„Sava je dovoljno zagađena ljudskom aktivnošću, treba ići u korist Save a ne u korist nas“,

„Ja bih to sve zabetonirala i nikakve posebne kupališne sadržaje. Nego staze, ceste, tramvaj da ide i da se onemogući pristup toj odvratnoj prljavoj smrdljivoj vodi. Treba Savu okružiti gradom kao što Temzu okružuje London, kao što je Dunav okružen Budimpeštom. Znači da ne postoji nikakav pojas između Save i nasipa nego da to sve bude beton i grad. Zaštitu od poplave i sustav odvodnje vode bi trebalo drugačije urediti, ugledati se na majstore Nizozemce, platiti njih kada već nemamo stručnjake i riješiti zaštitu od poplave tako da se makne taj depresivni nasip i sve zabetonira“.

Mogu se iščitati različiti pristupi i mišljenja ispitanika gdje se neki zalažu za ekološke vrijednosti Save, a neki kvalitetu i isplativost vide isključivo u izgradnji tehničkog krajobraza. Dodatni komentari ispitanika:

„Staza na nasipu nije prilagođena. Primjerice ondje se kreću i biciklisti i pješaci, ali i osobe koje se bave rekreativno trčanjem. Iz tog razloga svi si međusobno smetaju. Kada bi uz nasip bile uređene i biciklističke staze ili se našlo bilo koje druge rješenje...“,

„pod platoi za okupljanje mislim samo na održavanje travnate površine, površine pod šljunkom (plaže) ili drvene (mulići, pontoni i sl.)“,

„Splavi na samoj rijeci s ugostiteljskim objektima“,

„Ležaljke, nešto za kupiti vodu, sladoled, pivo. Dati Močvari da ima gore terasu, Papillon, Brazil, Sidro i bircevi takve vrste“.

Neki ispitanici se osvrću na preopterećenost postojećih staza koje su s obzirom na količinu namjena (šetanje, trčanje, vožnja biciklom) uske te ukazuju na važnost ugostiteljskih sadržaja te platoa i ostalih sadržaja za boravak u prostoru i njihovo promišljeno uređenje.

Dalje se pitalo ispitanike je li, prema njihovom mišljenju, pojas Save potrebno urediti drukčije ili ga treba očuvati takvim kakav je. Ispitanici su mogli odabrati između četiri ponuđena odgovora i dopisati komentare za dodatno obrazloženje. Veći dio ispitanika (72,8%) smatra da pojas rijeke Save treba planski urediti kao krajobrazni park koji podrazumijeva sportske i rekreacijske sadržaje, sportove na vodi, sadržaje za odmor, ugostiteljstvo, turizam i kulturu, planska naselja, prirodna obilježja, šume i poljoprivredne površine. Da je pojasu rijeke Save potrebno vratiti prirodni karakter i povećati ekološku vrijednost Save smatra 19,9% ispitanika, a njih 3,5% smatra da je pojas rijeke Save potrebno očuvati i održavati takvim kakav je, bez dodatnih intervencija u prostoru. Nekolicina ispitanika (1,6%) smatra da je pojas rijeke Save potrebno izgraditi stambenim i poslovnim građevinama, trgovačkim centrima i raznim mješovitim namjenama te da je potrebno izgraditi površine za okupljanja i manifestacije.

U nastavku navodimo dodatne komentare kojima su ispitanici dodatno obrazložili svoje mišljenje:

„mostovi preko Save su potpuno bez sadržaja dok je u drugim gradovima to potpuno drugačije. Treba biti više mostova“

„Osigurati manje oscilirajući vodostaj pomoću postojećeg odteretnog kanala Sava-Odra (u slučaju viška voda) te budućom retencijom (branom) kod ornitološkog rezervata (u slučaju niskog vodostaja). Tada bi bilo moguće planski urediti naplavne zone, približiti čovjeka rijeci, stvoriti šumske zajednice unutar naplavnih zona, pretvoriti naplavne zone u krajobrazni park i renaturalizirati samo korito rijeke Save po uzoru na europske trendove renaturalizacije rijeka u gradovima (primjer rijeke Isaar u Münchenu)“

„kombinirati s izgradnjom uz nasipe, ali ne svugdje, te s javnim prijevozom“

„Ostali europski gradovi na rijekama imaju uređene gradske površine koje su integrirale rijeku u gradski pojas – Grad Zagreb se odmaknuo od Save jer tok rijeke Save nije uređen i kontroliran“

„razviti sadržaj koji će očuvati prirodni karakter ali i doprinijeti vrijednosti prostora“

„planski urediti ali bez ugostiteljskih objekata i slično, samo ekološki“

„odgovor pod 3 uz poštivanje ekološke vrijednosti, prirodnog izgleda i toka Save“, ovdje se ispitanik osvrnuo na ponuđeni odgovor koji je naveden treći po redu, a predlaže uređenje pojasa rijeke Save kao krajobraznog parka. Većina ispitanika dodatnim komentarima su dali do znanja da žele određene intervencije u prostoru rijeke Save koje će više pozivati na korištenje, ukazali su na tehničke poteškoće koje treba riješiti da bi se sadržaji i uređenje Save za korištenje mogli ostvariti te ukazuju na važnost očuvanja ekoloških vrijednosti pojasa rijeke Save.

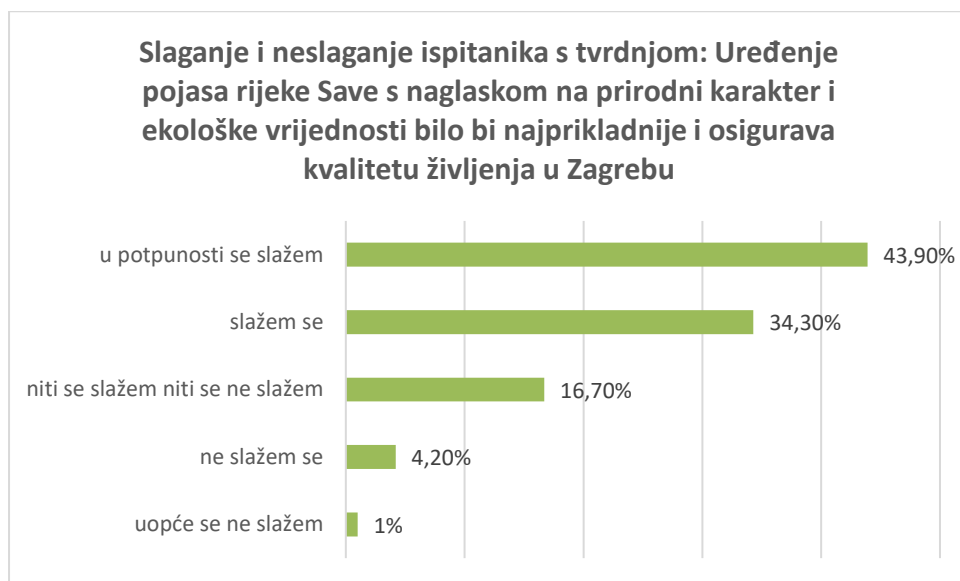
Prethodno pitanje služilo je kao uvodno drugom setu pitanja na drugoj stranici anketnog upitnika.

9.1.3. Druga tematska cjelina: uređenje pojasa rijeke Save koje je optimalno i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu

Ispitanicima smo na početku druge tematske cjeline kratko objasnili što se želi ispitati sljedećim pitanjima odnosno da se želi utvrditi uređenje pojasa rijeke Save koje je prema njihovom mišljenju optimalno i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu. Predstavila su se tri primjera uređenja pojasa rijeka u Europi i ispitanici su trebali odabrati koliko se slažu ili ne slažu s tvrdnjama da je neki oblik uređenja najprikladniji za rijeku Savu i kvalitetu življenja u Zagrebu.

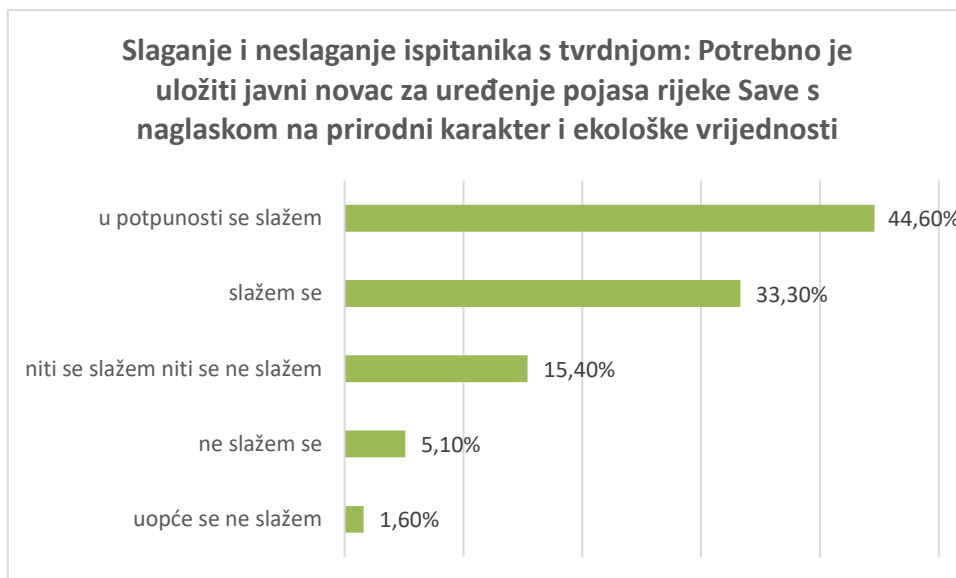
Prvo smo predstavili slike obale rijeke Dunav u Bratislavi (Slovačka) na području gdje je naglasak na prirodni karakter i ekološke vrijednosti rijeke i opisali mogućnost provođenja slobodnog vremena vožnjom kajaka i drugim aktivnostima na vodi.

Da je uređenje pojasa rijeke Save s naglaskom na prirodni karakter i ekološke vrijednosti najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu smatra 78,2% ispitanika, a samo 5,1% ispitanika smatra da takav oblik uređenja pojasa rijeke Save nije najprikladniji te da ne osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu.

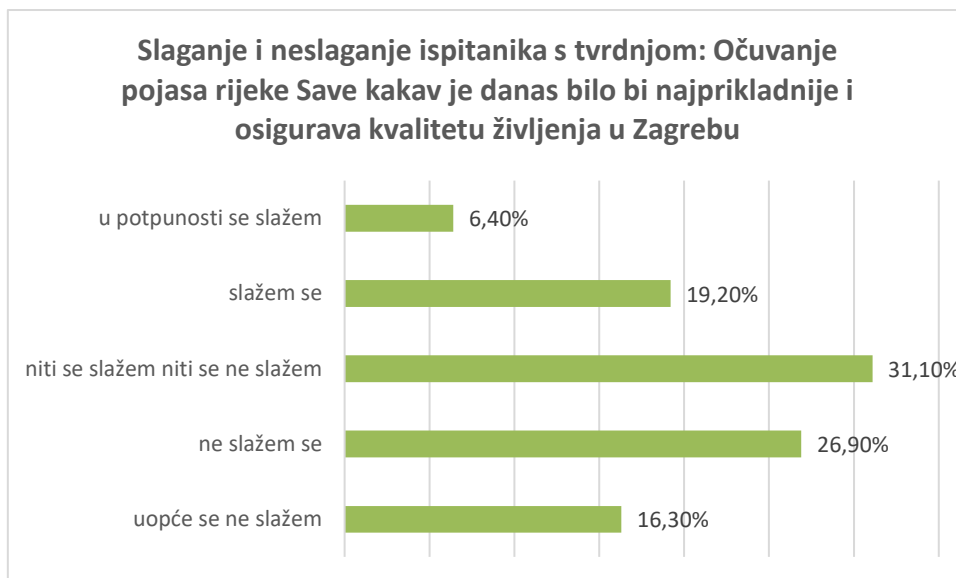
Grafikon 9.1.3.1. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Uređenje pojasa rijeke Save s naglaskom na prirodni karakter i ekološke vrijednosti bilo bi najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu

Da je potrebno uložiti javni novac za uređenje pojasa rijeke Save s naglaskom na prirodni karakter i ekološke vrijednosti slaže se 77,8% ispitanika, a 6,7% ispitanika ne slaže se i smatraju da ne treba uložiti javni novac u takav oblik uređenja pojasa Save u Zagrebu.

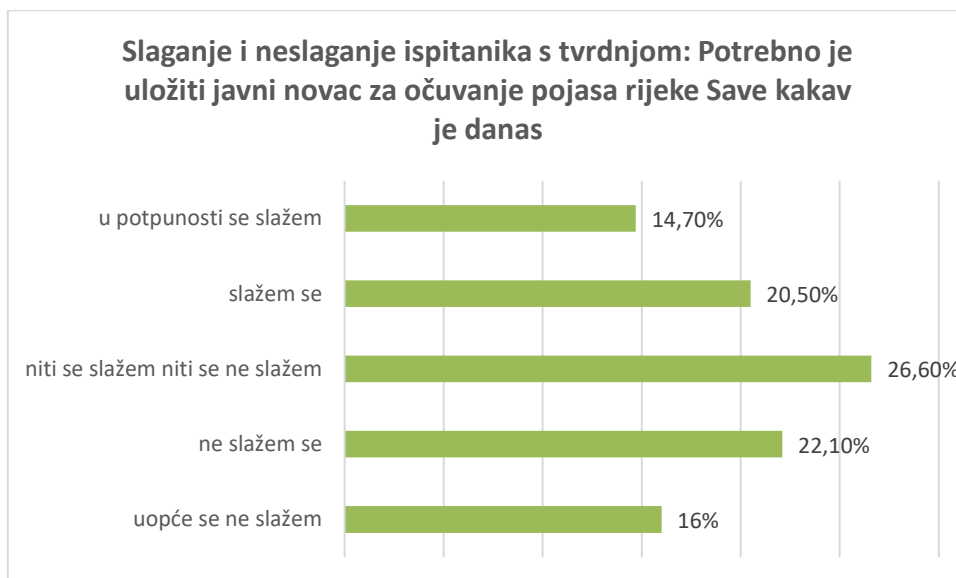
Grafikon 9.1.3.2. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Potrebno je uložiti javni novac za uređenje pojasa rijeke Save s naglaskom na prirodni karakter i ekološke vrijednosti

Na idućoj slici u anketi prikazali smo rijeku Savu u Zagrebu kakva je danas, opisana je travnata površina od obale rijeke do nasipa s pješačkom i biciklističkom stazom, a sadržaji za razno korištenje slijede nakon nasipa prema sjevernom i južnom dijelu grada. Ispitanici su u sljedećem pitanju ostali dosta podijeljeni. Da bi očuvanje pojasa rijeke Save kakav je danas bilo najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu slaže se 25,6% ispitanika. Čak je 31,1% ispitanika ostalo neodlučno, a 43,2% ispitanika se ne slaže i smatraju da očuvanje pojasa rijeke Save nije najprikladnije za Zagreb. S obzirom da takvom uređenju ispitanici trenutno svjedoče, možda su ostali neodlučni jer nisu sigurni kakvo bi drukčije rješenje bilo optimalno pa ovakvim odgovorima žele poručiti da je bolje ostati 'na sigurnom'.

Grafikon 9.1.3.3. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Očuvanje pojasa rijeke Save kakav je danas bilo bi najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu

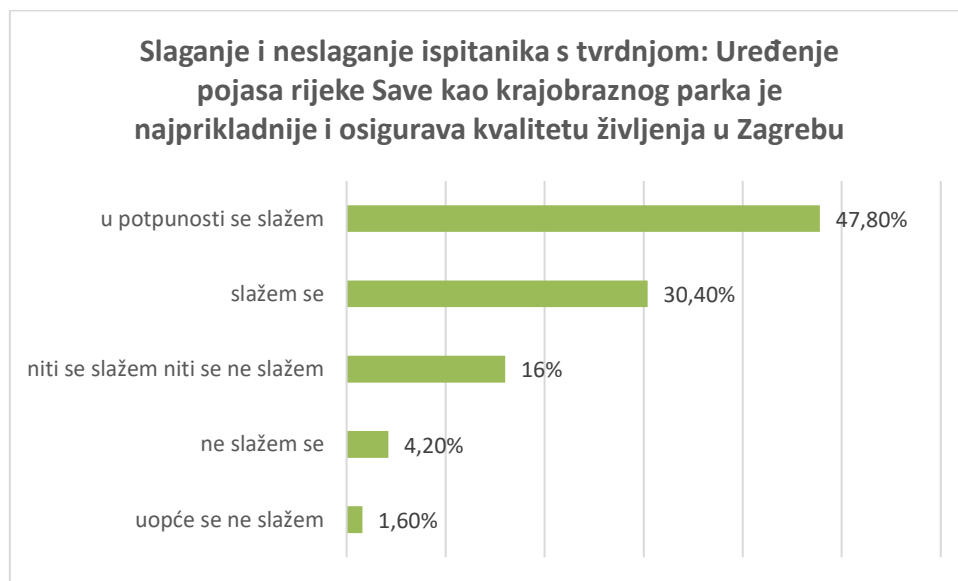
Može se očekivati da su ispitanici slično odgovorili i kada su se trebali izjasniti smatraju li da je potrebno uložiti javni novac za očuvanje pojasa rijeke Save kakav je danas. S tom se tvrdnjom slaže 35,2% ispitanika, a njih 26,6% niti se slaže niti se ne slaže. 38,1% ispitanika pak smatra da ne treba uložiti novac u takav oblik uređenja.

Grafikon 9.1.3.4. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Potrebno je uložiti javni novac za očuvanje pojasa rijeke Save kakav je danas

Na sljedećim slikama u anketnom upitniku predstavili smo drugi primjer uređenja u Europi, rijeka Neckar u Stuttgartu (Njemačka). Rijeka Neckar u Stuttgartu uređena je kao „krajobrazni park“ odnosno regionalni sustav manjih parkova uz tok rijeke, koji kao „zeleni koridor“ povezuje nekoliko gradova i regenerira prirodni okoliš u području regije Stuttgart.

Da je uređenje pojasa rijeke Save kao krajobraznog parka najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu slaže se 78,2% ispitanika, a svega 5,7% ispitanika se ne slaže i smatraju da uređenje pojasa Save kao krajobraznog parka nije najprikladnije te ne osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu. Primjećuje se da se u ovoj tvrdnji većina ispitanika ipak slaže te bi uređenje pojasa Save kao krajobraznog parka bilo najprikladnije.

Grafikon 9.1.3.5. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Uređenje pojasa rijeke Save kao krajobraznog parka je najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu

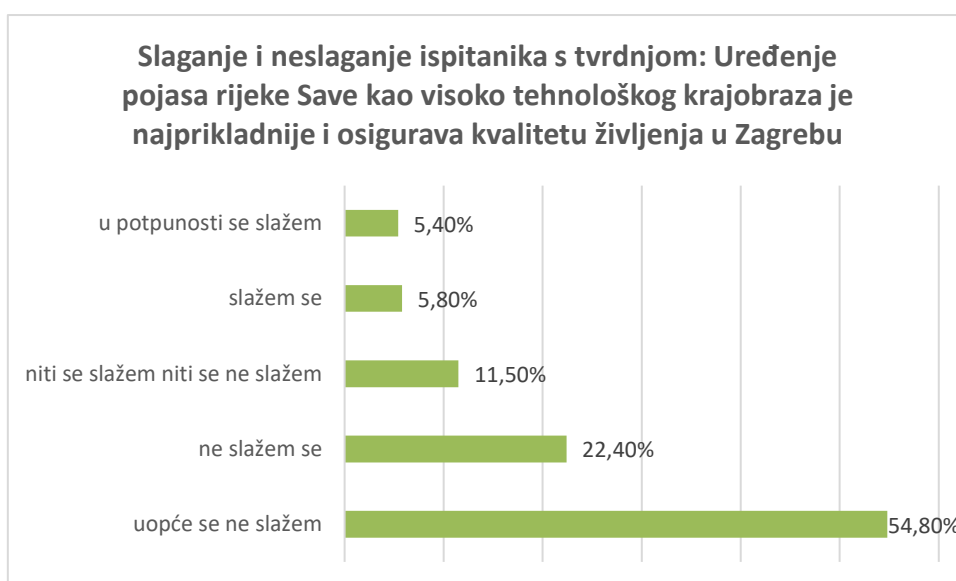
Da je potrebno uložiti javni novac za uređenje pojasa rijeke Save kao krajobraznog park slaže se 73,7% ispitanika dok se njih svega 7,3% ne slaže i smatraju da ne treba uložiti novac za uređenje pojasa rijeke Save kao krajobraznog parka.

Grafikon 9.1.3.6. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Potrebno je uložiti javni novac za uređenje pojasa rijeke Save kao krajobraznog parka

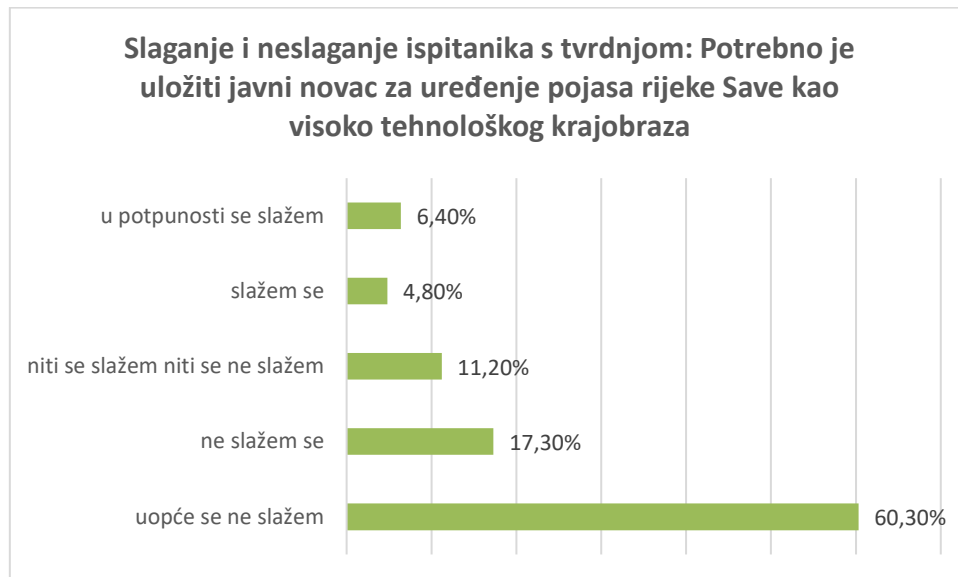
Na trećem primjeru uređenja pojasa rijeka u Europi prikazali smo 3D vizualni prikaz projekta „Beograd na vodi“ kao primjer visoko tehnološkog krajobraza koji podrazumijeva masovnu gradnju stambenih i poslovnih kompleksa velikih dimenzija i guste izgradnje.

S tvrdnjom da je uređenje pojasa rijeke Save kao visoko tehnološkog krajobraza najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu ne slaže se 77,2% ispitanika, a svega 11,2% ispitanika smatra da je uređenje pojasa Save u Zagrebu kao visoko tehnološkog krajobraza najprikladnije.

Grafikon 9.1.3.7. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Uređenje pojasa rijeke Save kao visoko tehnološkog krajobraza je najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu

Većina ispitanika (77,5%) smatra da se ne bi trebalo uložiti javni novac za uređenje pojasa rijeke Save kao visoko tehnološkog krajobraza dok 11,2% ispitanika smatra da je potrebno uložiti javni novac za uređenje pojasa rijeke Save kao visoko tehnološkog krajobraza. S ovim podacima dolazimo do zaključka da ispitanici ne podržavaju uređenje pojasa rijeke Save u Zagrebu kao visokotehnološkog krajobraza, smatraju da takvo uređenje ne osigurava kvalitetu življenja i ne žele da se javni novac ulaže u takav oblik uređenja pojasa Save u gradu.

Grafikon 9.1.3.8. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Potrebno je uložiti javni novac za uređenje pojasa rijeke Save kao visoko tehnološkog krajobraza

Najveća neodlučnost ispitanika te podjednaki postotak slaganja i neslaganja s tvrdnjama primjećen je u prijedlogu očuvanja pojasa rijeke Save kakav je danas. Najviše ispitanika uopće se ne slaže da je pojas rijeke Save potrebno urediti kao visoko tehnološki krajobraz te uložiti novac u takvo uređenje. Većina njih se slaže da bi se pri uređenju pojasa Save trebao naglasiti prirodni karakter i ekološke vrijednosti krajobraza te uložiti novac u takav oblik uređenja, a većina ih se isto slaže da bi bilo najprikladnije pojas Save urediti kao krajobrazni park i uložiti novac u takav oblik uređenja. Iako manji, nije zanimariv i postotak neodlučnih ispitanika u svim pitanjima o oblicima uređenja pojasa Save što bi se moglo protumačiti tako da možda smatraju kako bi trebalo kombinirati različite oblike uređenja na za to prikladnim dijelovima pojasa Save u Zagrebu.

Na kraju drugog seta pitanja ispitanici su mogli iznijeti dodatne komentare o načinima uređenja pojasa rijeke Save u Zagrebu. Ispitanici su isticali važnost da se osiguraju sadržaji za sport, rekreaciju i boravak u prirodi koji će biti u skladu s prirodnim karakterom pojasa Save. Neki ispitanici tvrde sljedeće:

„Smatram da je u današnje vrijeme bitno održati ekološku stranu rijeke Save te krajolik oko nje urediti u skladu s ekološkom održivošću, ali s minimalnim negativnim učincima kao što je npr. onečišćenje“

„Pojas rijeke Save nužno je urediti na održivi način kako bi se zadovoljili svi stupovi održivog razvoja, a dobio funkcionalan i estetski privlačan prostor za njegove stanovnike. Savi nije potrebno uređenje na razini projekta, potreban mu je planerski pristup s više razine, krupnijeg mjerila jer problem Save veže za sebe okolno područje koje zahtijeva šire razmatranje i interdisciplinarni pristup. Područje Save suviše je složeno i njemu je potrebna prije svega funkcionalna revitalizacija obalnog pojasa Save i šireg područja naselja“.

Neki ispitanici dalje naglašavaju da je važno strogo očuvati ekološke vrijednosti pojasa Save, neki smatraju da bi krajobrazni park na primjeru Stuttgarta, a u području između mosta Mladosti i Jadranskog mosta na Savi, „oživilo“ krajobraz središnjeg dijela grada. Ispitanici predlažu ostvarenje vizualnog kontakta s rijekom i mogućnost kupanja na Savi. Neki smatraju da treba vratiti prirodni tok Save kroz Zagreb, a odteretni kanal koristiti u slučajevima visokog vodostaja. Neki ispitanici dodatno su obrazložili problem poplava rijeke Save:

„Problem uređenja područja od nasipa do rijeke su poplave, zato mislim da su neka rješenja upitna. Svejedno sam za očuvanje zelene površine kao takve s manjim ili većim izmjenama (npr. uređenja prostora za ležanje/postavljanje klupa) kako bi se taj prostor više koristio“

„Treba osigurati prostore za izlivanje voda rijeke u slučaju prevelikih voda kao posljedica klimatskih promjena. To mogu biti svojevrsne inundacije u zaobilju koje primaju višak voda, a nakon prestanka opasnosti vraćaju ih u korito rijeke“.

Ispitanici predlažu da se dio „života“ iz centra grada prenese u pojas rijeke Save no bez gradnje naselja, dodatnih zgrada i trgovačkih centara. Neki smatraju da urbanizaciji i gradnji ugostiteljski sadržaja treba pristupati oprezno:

„Smatram da trenutno uređenje toka Save nije loše no ima puno neiskorištenog potencijala s rekreativnog i ekonomskog aspekta. Bilo koje uređenje u kojem se zadržava prirodni značaj i zelena površina oko toka Save bit će bolja od trenutnog uređenja. Krajobraz se može urediti na način na koji se povećava bioraznolikost oko Save (time i u gradu općenito), a i veći dio ljudi će htjeti provoditi vrijeme tamo što bi otvorilo i mogućnost za ekonomsku korist takvog uređenja. Tehnološki park oko Save (poput prijedloga u Beogradu) ne dolazi u obzir!“

„Krajobrazni park je super rješenje ali vrlo su problematični potencijalni ugostiteljski, turistički i kulturni sadržaji koji (po tipičnim hrvatskim investitorskim poslovnim modelima) mogu komercijalizirati prostor, umanjiti kvalitetu prirodnog ambijenta i ograničiti pristup“.

Ispitanici tvrde da je teško odabrati jedno ponuđeno rješenje za uređenje pojasa Save zbog različitog karaktera rijeke u određenim dijelovima grada, ali da je važno zadovoljiti socijalne i ekološke komponente rješenjima uređenja. Govore i da se ne bi trebalo zadirati u

prirodni tijek rijeke jer se na rijekama gdje se to činilo pokazalo kao loše rješenje (primjeri nisu navedeni u komentaru).

Neki ispitanici smatraju da je potrebno uklopiti visoko tehnološki krajobraz, a neki smatraju da će se tako izgubiti „*sve blagodatni boravka blizu rijeke u zelenilu*“:

„Dio obale bi želio da se privatnim novcem uredi u obliku visoko tehnološkog krajobraza, a dio privatno/javnim novcem kao turističko – rekreacijski krajobrazni park, pri čemu to dvoje ne mora nužno biti u potpunosti odvojeno. Dijelovi obale na krajnjem istoku i zapadu koji su već pomalo i izvan Zagreba slobodno neka ostanu u prirodnom obliku. Rizik od poplave treba eliminirati izgradnjom kanala za odvodnju, a u idealnom scenariju volio bi da Sava postane plovna od Zagreba da privuče i ponešto gospodarske aktivnosti“.

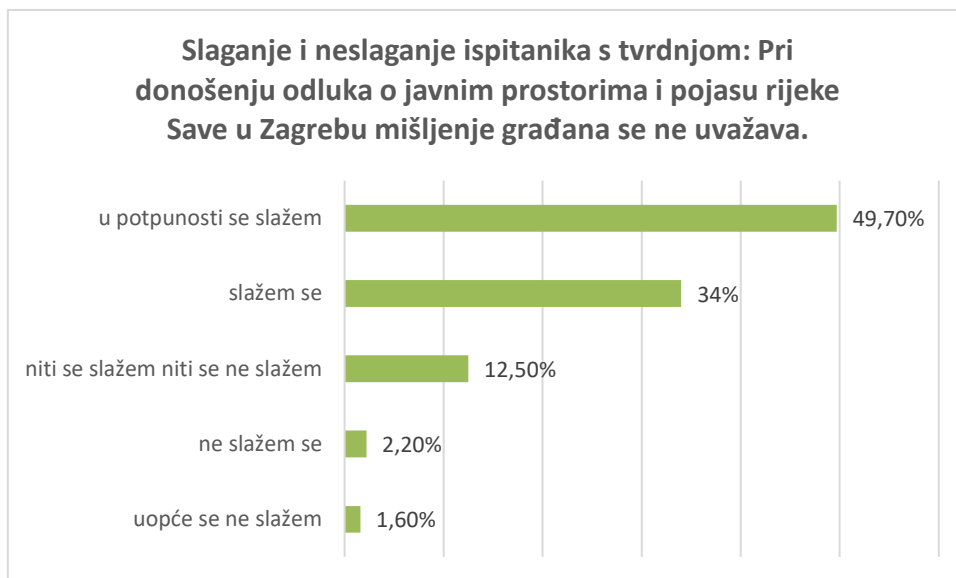
U dodatnim komentarima ispitanika vide se različiti pristupi poimanju načina uređenja rijeke Save i preferencije ispitanika se kreću od tvrdnji da se Savi trebaju vratiti ekološke vrijednosti i prirodne karakteristike no dosta ispitanika kod takvih tvrdnji naglašava i potrebu za barem minimalnom intervencijom uklapanja boravišnih sadržaja koje opisuju kao „sklad prirodnih obilježja i čovjeka“. Neki ispitanici naglašavaju širi značaj Save koji se mora uzeti u obzir na planerskoj razini i tek onda razmišljati o projektnom uređenju, a nekoliko ispitanika predlaže da se uz prirodni karakter i uređenje krajobraznog parka odrede urbanizirana područja s građevinama različitih namjena.

9.1.4. Treća tematska cjelina: sudjelovanje javnosti u donošenju odluka o pojasu rijeke Save

U trećem setu pitanja na trećoj stranici anketnog upitnika istražili smo mišljenje ispitanika o sudjelovanju javnosti u donošenju odluka o pojasu rijeke Save.

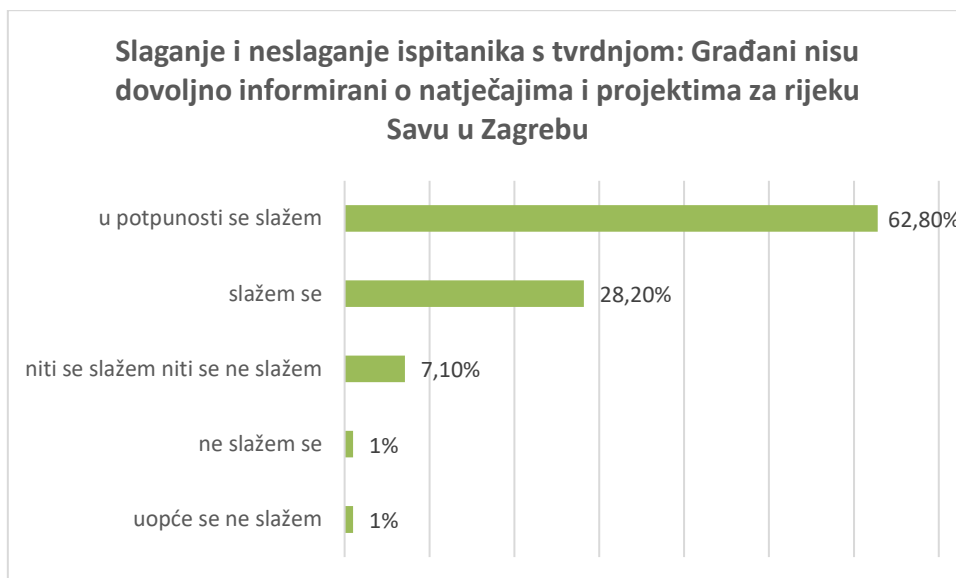
Da je pojas Save potpuno zanemaren i ne daje se dovoljno pažnje kvalitetnom i optimalnom uređenju Save u Zagrebu slaže se 75,9% ispitanika, a svega 8% ispitanika se ne slaže i smatraju da pojas Save u Zagrebu nije zanemaren te se dovoljno ulaže u optimalno uređenje pojasa rijeke.

Zabrinjavajuće je da čak 83,6% ispitanika smatra da se pri donošenju odluka o javnim prostorima i pojasu rijeke Save u Zagrebu mišljenje građana ne uvažava dok svega 4,1% ispitanika smatra da se mišljenje građana uvažava pri donošenju odluka o javnim prostorima i Savi u Zagrebu. Ovakav podatak daje nam do znanja da su građani svjesni da je njihova uloga u donošenju prostorno planskih odluka gotovo zanemarena.

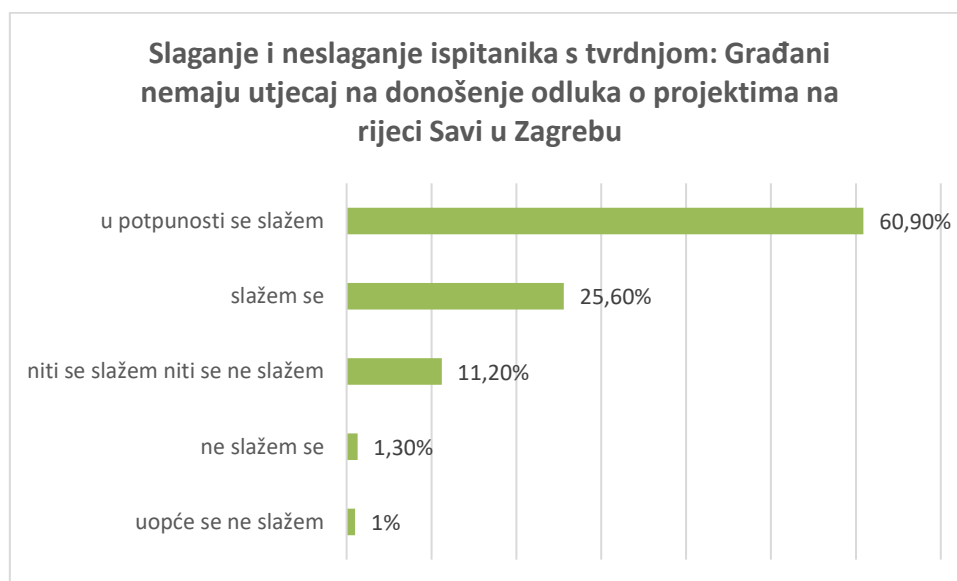
Grafikon 9.1.4.1. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Pri donošenju odluka o javnim prostorima i pojasu rijeke Save u Zagrebu mišljenje građana se ne uvažava

Ispitanici su u sljedećem pitanju gotovo pa jednoglasni, izrazito veliki broj ispitanika (91%) smatra da građani nisu dovoljno informirani o natječajima i projektima za rijeku Savu u Zagrebu te samo 1,9% ispitanika smatra da su građani dovoljno informirani o natječajima i projektima.

Grafikon 9.1.4.2. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Građani nisu dovoljno informirani o natječajima i projektima za rijeku Savu u Zagrebu

Da građani nemaju utjecaj na donošenje odluka o projektima na rijeci Savi u Zagrebu smatra 86,5% ispitanika i svega 2,2% ispitanika smatra da građani imaju utjecaj na donošenje odluka o projektima na rijeci Savi u Zagrebu.

Grafikon 9.1.4.3. Slaganje ili neslaganje ispitanika s tvrdnjom: Građani nemaju utjecaj na donošenje odluka o projektima na rijeci Savi u Zagrebu

Kada se radi o informiranju ispitanika 83,3% ispitanika bi se željelo više informirati, a 4,1% ispitanika se ne želi informirati o aktualnim projektima i aktivnostima.

Kada bi znali da mogu utjecati, 75,9% ispitanika bi sudjelovali u odlukama o uređenju Save u Zagrebu dok 6,41% ispitanika ne bi sudjelovali u donošenju odluka iako bi znali da mogu imati utjecaja. Ispitanici su na ovaj način dali do znanja da imaju volje sudjelovati ako će se njihova mišljenja i stavovi razmatrati i potencijalno utjecati pri donošenju odluka.

Da ne idu na javna izlaganja te rasprave projekata i prostornih planova Zagreba tvrdi 58,3% ispitanika. 38,8% ispitanika zalaže se za promjene u Zagrebu, a za promjene u kvartu u kojemu žive zalaže se 26,3% ispitanika dok 17,6% ispitanika tvrdi da se ne zalažu za promjene u kvartu i u Zagrebu. Svega 5,1% ispitanika tvrdi da idu na javna izlaganja te rasprave projekata i prostornih planova Zagreba; ti su ispitanici uglavnom stručnjaci, krajobrazni arhitekti (37,5%), arhitekti (25%), drugi inženjeri (18,75%), ekonomisti (12,5%) te agronomi (6,25%). Većina (46,6%) ispitanika koji su izjavili da idu na javna izlaganja te rasprave projekata i prostornih planova žive u Zagrebu cijeli život. U Zagrebu 6 do 10 godina živi 20% ispitanika koji idu na javna izlaganja i rasprave, njih 26,6% u Zagrebu živi više od 20 godina te jednu do pet godina. 6,6% ispitanika koji tvrde da idu na javna izlaganja i rasprave u Zagrebu žive 11 do 20 godina. Prema tome, ostali ispitanici koji nisu stručnjaci u području uređenja i upravljanja rijekom Savom ne idu na javna izlaganja i rasprave projekata te prostornih planova, a većina onih koji idu žive u Zagrebu cijeli život. Neki ispitanici tvrde da se izlaganja projekata objavljuju

prekasno te da je nekada na izlaganja gotovo nemoguće doći jer se održavaju u radno vrijeme dok je većina stanovnika na poslu.

Neki ispitanici odlaze u drugu krajnost i postavljaju pitanje poput „Zar ima javnih izlaganja?“.

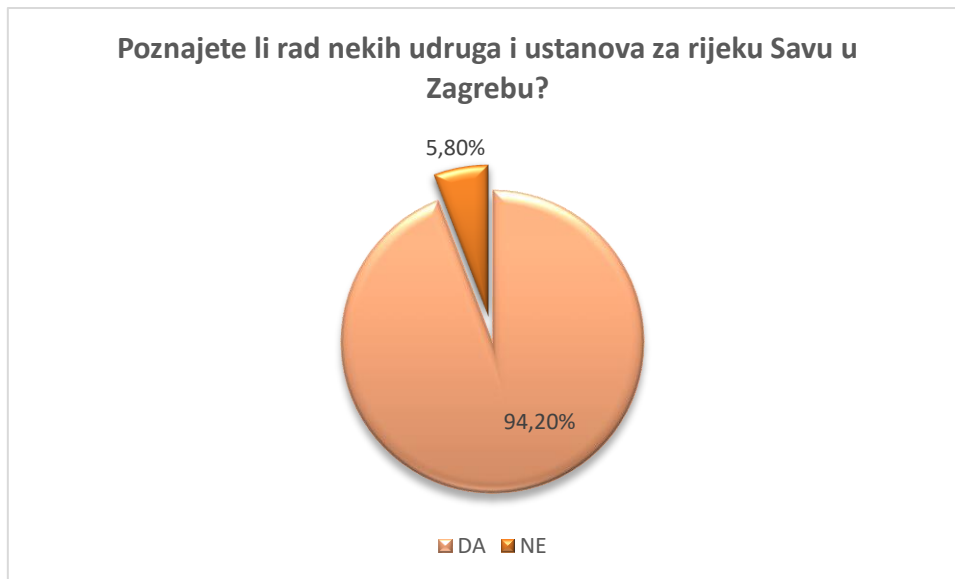
Neki tvrde da se gradska vlast treba izmijeniti da gradom upravlja netko tko će uistinu slušati građane i struku.

„Upoznata sam s procedurom i dok se propisi ne promijene, građani nemaju utjecaja. Kao stručnjak nemam volje sudjelovati jer više ne vjerujem u sustav i da se može promijeniti“.

Grafikon 9.1.4.4. Sudjelovanje ispitanika na javnim izlaganjima, raspravama projekata i prostornih planova te zalaganje ispitanika za promjene u kvartu i u gradu Zagrebu

Velika većina ispitanika (94,2%) ne poznaje rad nekih udruga i ustanova za rijeku Savu u Zagrebu dok rad udruga i ustanova poznaje svega 5,8% ispitanika među kojima su arhitekti, krajobrazni arhitekti i urbanisti. Jedna krajobrazna arhitektica poznaje rad Udruge Punkt, druga poznaje rad Zelene akcije, a ispitanik arhitekt ovdje navodi i projekt Zagreb na Savi. Ekonomist spominje Veslački klub, grafička dizajnerica aktivističku grupu Zelena akcija te političku stranku Za Grad koju navode i dvoje krajobraznih arhitekata. Suradnica za financijsko praćenje programa EU spominje Javnu ustanovu Zeleni prsten, a biotehnolog i student krajobrazne arhitekture navode Udrugu Zelene i plave Sesvete. Tehničar spominje Hrvatske vode, a prevoditeljica navodi građansku platformu Jedan posto za grad.

Grafikon 9.1.4.5. Odgovor ispitanika na pitanje u anketi: Poznajete li rad nekih udruga i ustanova za rijeku Savu u Zagrebu

Na kraju trećeg seta pitanja u anketnom upitniku ispitanici su mogli dopisati dodatne komentare o pojasu rijeke Save i poželjnim načinima uređenjima:

„Moj je otac kao sedmogodišnjak preplivao Savu i to je bio uobičajen način druženja i uživanja u prirodi u njegovo vrijeme za većinu djece u Trnju. Danas nikome nešto slično ne bi palo na pamet, a kamoli da se preporuča. Svakako bi Savu trebalo nekako približiti djeci, a ne da se ona izbjegava zbog trenutno realnog straha od mulja, kukaca poput krpelja i slično. Mislím da se to može urediti na način da spriječimo daljnje propadanje i devastaciju kako Save tako i na pola trulih mostova preko nje“.

Neki ispitanici tvrde da se Zagreb više treba povezati u smjeru sjever jug uz izgradnju dodatnih kolnih i pješačkih mostova, jedan ispitanik smatra da je trenutno stanje Save dobro, ali da se travnate površine ne kose redovno i da bi bilo dovoljno postaviti rasvjetu s klupama za sjedenje. Ispitanici tvrde da je potrebno razviti turizam, osigurati šetališta, restorane i igrališta, a neki ponovno tvrde da uređenje treba biti *„zelenilom a nikako gradnjom“*. Prema ispitanicima treba izraditi koncept koji će prihvatiti struka i javnost pa ga tek onda postupno realizirati, neki predlažu da ako je potrebno može se i referendumom izabrati projekt uređenja, a neki ispitanici su ogorčeni i tvrde sljedeće:

„Meni ti je zapravo te spike o Zagrebu na Savi već puna kapa. Svakih par godina ponovno se reaktualizira projekt, organiziraju radionice, mudruje i sve stane na tome“

„Ne dirajte Hipodrom. Neka ostane gdje je i neka Grad više ulaže u popularizaciju konjičkog sporta“, ispitanica je reagirala na pitanje Hipodroma u Novom Zagrebu zbog projekta „Grad u gradu“ koji je 2019. uzrokovao snažan otpor javnosti i stručne javnosti (više o projektu u potpoglavlju 3.3. Primjeri građanskih inicijativa u Zagrebu).

„Zanimljiva je ideja da se neki sadržaji tamo naprave (ali bez velikih intervencija u prirodu), obavezno samo zeleni sadržaji, stabla itd. No, isto tako je pitanje je li to prioritet od javnog novca dok u gradu nema dovoljno vrtića i jaslica ili su derutni, a i neke škole i bolnice“
„Komentar općenito o gradu i smjeru u kojem se neplanski razvija i betonira sve što se može, bez ulaganja u zelene površine i normalnu infrastrukturu funkcioniranja kvartova i općenito podizanja kvalitete života. Mislím da bi uređenje pojasa Save bila dobra inicijativa i projekt u slučaju da se zadrže prirodne površine, ali da se urede i ponudi novi sadržaj za stanovnike, ali isto tako plansko uređenje bi trebalo pratiti uređenje i razvitak ostatka grada“.

Ispitanici postavljaju pitanje i raspodjele javnog novca, s obzirom na druge gradske probleme, koji je onda prioritet ulaganja javnog novca, je li to Sava i kada bi zapravo rijeka bila prioritet za ulaganje javnog novca u uređenje. Iznenadjuće jest da je dosta ispitanika dodatno obrazložilo svoje mišljenje o trenutnoj uređenosti rijeke Save i budućim koracima za razvoj i zaštitu. Tako su pokazali da su vrlo motivirani, pitanja su ih potakla na razmišljanje i obrazlaganje vlastitog mišljenja te su time pokazali izrazitu zainteresiranost za temu.

9.1.5. Zaključak online anketnog istraživanja

Poslije analize anketnog istraživanja donijeli smo zaključak o tome kako ispitanici doživljavaju krajobraz rijeke Save u Zagrebu te o drugim važnim saznanjima.

U anketnom istraživanju su većinom sudjelovale žene te radnosposobno visokoobrazovano stanovništvo između 31 i 40 godina starosti. Najviše ispitanika je ekonomske struke, zatim su sudjelovali krajobrazni arhitekti, arhitekti i pravnici te druge brojne struke u manjem udjelu. Ispitanici većinom žive u Zagrebu cijeli život i najveći je udio ispitanika iz zapadnog i središnjeg dijela grada, ne žive uz rijek Savu ali prijevoznim sredstvom brzo mogu doći do rijeke.

U prvim, općenitim pitanjima o zadovoljstvu ispitanika o količini javnih zelenih površina s dovoljno društvenih sadržaja na razini cijelog Zagreba, ispitanici su uglavnom bili dosta podijeljeni. Problem kod tih pitanja je možda to što su općenita. Ljudima je teško percipirati zelenilo i sadržaje na razini cijelog grada pa možda razmišljaju o površinama koje su njima bliske, poznatije i češće ih posjećuju te su prema svojim nekim iskustvima donijeli zaključak na razini cijelog grada. Kod nekih pitanja nema dvojbe i tamo se čak 90% ispitanika slaže s određenim tvrdnjama. Primjerice, ispitanici smatraju da obale rijeke trebaju biti pristupačne i uređene. Dosta se pak ispitanika i dalje boji poplava pa misle da bi Sava mogla opet poplaviti. Prema tome, mišljenje ispitanika o mogućnosti poplava je podijeljeno, a veliku ulogu u tome ima povijesna pozadina poplave iz 1964. te informiranost ispitanika o mogućnosti poplava. Na obali rijeke Save nema dovoljno sadržaja za boravak, sport i igru, a velika većina ispitanika smatra da u pojasa Save u Zagreba treba biti još uređenih površina poput Bundeka i Jaruna. Većina ispitanika voljela bi da obala Save ima više pristupa te da je na rijeci moguća turistička plovidba, odnosno žele biti „u kontaktu“ s rijekom te da život „na“ rijeci zaživi.

Ispitanici se uglavnom slažu da u pojasu rijeke Save bilo kakvih društvenih sadržaja općenito nema dovoljno. Složili su se da ima dovoljno pješačkih staza, a manje od polovice ispitanika smatra da ima dovoljno i biciklističkih staza. Može se zaključiti da u pojasu Save nedostaje društvenih sadržaja podržanih potrebnom infrastrukturom, nedostaje biljna raznolikost, neki smatraju da treba povećati strogo prirodne vrijednosti pojasa rijeke, a neki pak smatraju da će izgradnja i betonizacija povećati općenitu vrijednost pojasa Save.

U drugom dijelu anketnog istraživanja ispitanici su izrazili stav o uređenju pojasa rijeke Save koje je prema njihovom mišljenju optimalno i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu. Gotovo 80% ispitanika složilo se da je uređenje pojasa rijeke Save s naglaskom na prirodni karakter i ekološke vrijednosti najprikladnije čime je još jednom potvrđena teorija autora Cifrić i Trako da ljudi više vrijednosti daju prirodnim krajobrazima (više u poglavlju 2.1. Kulturni i prirodni krajobrazi). Prema tome, ispitanici smatraju da je u takav oblik uređenja potrebno uložiti novac. Ispitanici nisu sigurni bi li pojas Save u Zagrebu trebalo očuvati kakav je danas i uglavnom su ostali podijeljenog mišljenja pa tako nisu sigurni bi li trebalo u takav oblik uređenja ulagati javni novac. Da je pojas Save potrebno urediti kao krajobrazni park i uložiti javni novac u takav oblik uređenja ponovno smatra gotovo 80% ispitanika. Isto toliko ispitanika smatra da uređenje pojasa Save kao visoko tehnološkog krajobraza nije najprikladnije i u takav oblik uređenja ne bi trebalo uložiti javni novac. Stoga, uređenje pojasa Save s naglaskom na prirodni karakter i ekološke vrijednosti te uređenje kao krajobraznog parka je prema ispitanicima najprikladnije, osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu i potrebno je uložiti javni novac u takve oblike uređenja. Ispitanici su tako pokazali da smatraju kako treba kombinirati različite oblike uređenja u pojasu Save, a uređenje pojasa rijeke kao visoko tehnološkog krajobraza treba izbjeći ili urediti u vrlo maloj mjeri, promišljeno i pažljivo implementirati.

U posljednjem dijelu istraživanja ispitanici su trebali izraziti mišljenje o sudjelovanju javnosti u donošenju odluka o pojasu rijeke Save. S obzirom da ponovno gotovo 80% ispitanika smatra da se ne daje dovoljno pažnje kvalitetnom i optimalnom uređenju Save u Zagrebu, nije za čuditi raniji podatak gdje su bili podijeljeni u mišljenju o trenutnom uređenju pojasa rijeke. Ovakav podatak nam pokazuje da trenutno uređenje nije prikladno te takvo održavanje pojasa rijeke nije optimalno. Takvo stanje posljedica je i neuključivanja svih zainteresiranih strana u donošenje odluka o javnim prostorima, a ispitanici tvrde da se pri donošenju takvih odluka mišljenje građana ne uvažava te da građani nisu dovoljno informirani o natječajima i projektima. Ispitanici tvrde da bi se željeli više informirati o aktualnim projektima i aktivnostima; sudjelovali bi i u donošenju odluka o uređenju Save u Zagrebu kada bi znali da na to mogu utjecati. S obzirom na prethodna saznanja nije za čuditi da ispitanici uglavnom ne idu na javna izlaganja te rasprave projekata i prostornih planova, a oni koji idu uglavnom su stručnjaci.

Može se rezimirati da ispitanici smatraju kako je pojas Save u Zagrebu važan dio gradskog identiteta čiji puni potencijal nije ostvaren. U pojasu rijeke nedostaje društvenih sadržaja i dovoljno pristupa obali te bi ga se trebalo urediti s naglaskom na prirodna obilježja s ekološkim karakteristikama i kao krajobrazni park. Da bi takvo uređenje bilo prikladno, optimalno i osiguralo kvalitetu življenja potrebno je u proces donošenja prostorno planskih

odluka uključiti građane i stručnu javnost kako bi onda i usmjerenje korištenja javnog novca bilo optimalno i transparentno.

9.2. Intervju s predstavnicima stručne javnosti

U intervjuu s predstavnicima stručne javnosti kroz sedam otvorenih pitanja smo razgovarali o temama vezanim za uređenost pojasa rijeke Save te njegovih prednosti i nedostataka. Dotaklo se pitanja optimalnog uređenja za kvalitetu življenja u Zagrebu te pokušaja rješavanja problema uređenja. Ispitalo se mišljenje predstavnika stručne javnosti o sudjelovanju stručne javnosti i građana u izradi i donošenju odluka o prostornim planovima.

U ovom radu se istražuju prostorno planske karakteristike i utjecaji planiranja na pojas Save u Zagrebu, struktura stanovnika, društveno značenje rijeke krajobraz Save iz perspektive javnosti te kako javnost percipira ulaganje javnog novca u uređenje pojasa Save. Sukladno tome odabrali smo i predstavnike stručne javnosti koji su planerske struke; krajobrazni arhitekti i arhitekt urbanist, zatim sociolog i ekonomist. Intervjuirali smo pet predstavnika stručne javnosti: Stručnjak A, krajobrazni arhitekt – Javna ustanova (JU) Zeleni prsten Zagrebačke županije; Stručnjak B, ekonomist – Ekonomski institut Zagreb; Stručnjak C, sociolog - umirovljen; Stručnjak D, arhitekt urbanist – umirovljen; Stručnjak E, krajobrazni arhitekt – ovlašteni ured.

9.2.1. Trenutna uređenost pojasa rijeke Save u Zagrebu te njezine prednosti i nedostaci

U prvom pitanju dotakli smo se teme trenutne (2020.) uređenosti pojasa rijeke Save u Zagrebu te se ispitalo koje su prema predstavnicima stručnjaka prednosti i nedostaci takvog oblika uređenja. Predstavnici stručne javnosti su se uglavnom složili da se radi o tehnički korektnom rješenju koje zadovoljava funkciju obrane od poplava i čuvaju se prirodni elementi pojasa rijeke. Ipak, takvo uređenje uzrokuje otuđenost od rijeke, intervencije u prostoru su točkaste odnosno nasumične, nedostaju sadržaji (posebice na desnoj odnosno južnoj obali Save) i ne zadovoljava se korist društva te nema nekog koncepta ili programa koji će definirati kako treba planirati i uređivati rijeku. Predstavnici stručnjaka tvrde sljedeće:

„Prednost je takvo uređenje da ne bumo poplavili u Zagrebu i izvan Zagreba. Nema opasnosti od poplava, ne bi trebali popuštati nasipi jer su uređeni što se tiče tehnikalija. (...) Na desnoj obali Save, to je ova Remetinečka strana, tamo nema apsolutno ničega. Ljudi to dosta koriste za šetanje, nema birtije, nema ničega, golf je relativno blizu da se može otići na cugu ali nije razvikan. Što se tog dijela tiče isto je tehnički uređen, ne možeš reći da mu je nedostatak da nema nekakvih sadržaja jer tamo dolaze ljudi koji ne žele sadržaje“ (Stručnjak A, krajobrazni arhitekt – JU Zeleni prsten).

„Šetnicama uz lijevu obalu Save, i po Jarunu možemo trčati, voziti bicikl, malo teže to možemo i desnom obalom, do Bundeka, i dalje do jezera Savica nizvodno od toplane. Rekreacija, dakle, što je svakako dobro i s time će se složiti trkači i šetači, a naročito ribiči na Savici koji pecaju u miru par kilometara od Trga bana Jelačića. Sava, međutim protječe kroz geografsko središte grada i na njenim obalama bi se mogla postići daleko veća društvena korist (ne nužno na štetu šetača i ribiča, naravno). (...) Zagreb je presječen Savom za razliku od mnogih drugih gradova na rijekama. Firencu, Pariz, Prag i tolike druge europske gradove njihove rijeke objedinjuju, spajaju, znaju to biti često i žile kucavice grada. Ne i u Zagrebu. Stoljećima je bio daleko od rijeke, u 20. stoljeću je stigao do lijeve obale, a onda je slavljeni gradonačelnik Holjevac onako partizanski, forsirao Savu i začeo naseobine kojima je trebalo 20 do 30 godina da zažive kao grad. Rijeka je, očito nepromišljeno, shvaćena kao prepreka i takvom se smatra i danas. Trenutni sustav uređenja Save pretpostavlja puno obale s obje strane da se voda ne prelije kada nabuja. Sustav je izgrađen nakon poplave 1964. i naselja oko Save su sigurna ali je prostor između rijeke i nasipa s obje strane upotrebljiv samo za šetnju. Rijeka je čišća nego što je bila, ali više nikada neće biti čista kao kada su se gospoda Šafranek i Fulir kupali na starom kupalištu, to je prošlost. Prostor između nasipa i korita Save je funkcionalno sveden na protupoplavni pojas i ništa drugo. Dijeli grad na dva dijela i ne vidim da takav krajobraz ima društvenu svrhu, nema opravdanja da bude takav. Zelenilo gradu treba ali to se može osigurati i na drugim mjestima. Sava je fizički centar grada koji je neiskorišten, a stvara i silne prometne probleme“ (Stručnjak B, ekonomist).

„Područje je djelomično uređeno, preovlađuju prirodni sadržaji, prostor iako neplaniran ima prvenstveno rekreativne funkcije. Radi se o „prostoru između“ s preplitanjem raznih funkcija i potencijala. Mislim da je ta mješavina najbolja kombinacija. Stvaranje isključivo stambenih ili poslovnih karakteristika prostora („Zagreb na Savi“ npr.) ne bi bilo dobro rješenje – opći nedostatak rekreativnih površina kompenziran je neplaniranim izostajanjima promjena i radikalnih rješenja“ (Stručnjak C, sociolog).

„Vrlo je slaba (trenutna uređenost pojasa Save). Osim malo šetališta, skulptura i klupa te rasvjete, nema ništa. Prednost je da se ne uništava prirodni krajolik, drveće u inundaciji raste, a slično je i u zaobalju. Nedostatak je da nema jasnog koncepta kako planirati i uređivati rijeku i obale te zaobalje. Mnoge ideje su „nabacane“, no stava o tome nema“ (Stručnjak D, arhitekt urbanist).

„To je klasično pitanje koje se uvijek ponavlja kada se ova tema aktualizira. Najjednostavniji odgovor je da je to prostor u koji se još uvijek samo točkasto intervenira, bez postojanja javnog i stručnog konsenzusa o cjelovitoj i provedivoj ideji širokopoteznog zahvata. To je, smatram, ključni problem. S druge strane, takva situacija još uvijek pruža priliku da se nakon višedesetljetnih 'lamentiranja' o tom prostoru, konačno napravi iskorak i artikulira provediv, održiv/obazriv projekt usmjeren dugoročnim potrebama grada i građana. Međutim, taj izazov prije svega predmijeva kontinuitet, posvećenost, znanje, otvorenost i upornost

'voditelja'/investitora' (grad i država u sinergiji), uz rezultate koji neće biti vidljivi odmah. Nažalost, u tom smislu moram izraziti bojazan da kao sustav nismo sazreli za takvu igru na 'duge staze'" (Stručnjak E, krajobrazni arhitekt).

9.2.2. Uređenje pojasa rijeke Save u Zagrebu koje je optimalno i osiguralo bi kvalitetu življenja u Zagrebu

Predstavnici stručne javnosti uglavnom tvrde da je prepreka uređenju problem regulacije Save, pitanje izgradnje hidroelektrana ili nekog drugog načina kojim će se Sava regulirati da prostor bude iskoristiv. Neki se osvrću ne neuspješne pokušaje unosa nasumičnih sadržaja u inundacijski pojas rijeke te na pitanje javnosti parcela uz pojas Save (HRT, Kockica). Problem je u upravljanju otpadom i načinu upravljanja rijekom jer je pod upravom Hrvatskih voda, a da bi se riješio problem otpada intervenirati moraju gradske vlasti. Neki stručnjaci smatraju da gradnja u pojasu Save treba biti minimalna ili stambena uz naglasak prirodnih obilježja; treba osigurati javna područja, rekreacijske sadržaje, možda uvesti promet rijekom i nasipima te kontakt s obalom ostvariti izgradnjom kupališta i sličnih sadržaja. Prije svih radnji na projektnim razinama potrebno je donijeti program uređenja za cijeli pojas Save koji će se izraditi interdisciplinarnom suradnjom svih potrebnih struka uz sudjelovanje građana i stručne javnosti. Predstavnici stručne javnosti se dotiču sljedećeg:

„Pojas Save bi prema Zakonu o vodama trebao prvo ići na Studiju utjecaja na okoliš, da se uopće vidi što se smije raditi. Po jednoj od studija koje postoje u Zagrebu (...) od Jadranskog mosta na desnoj obali Save bi se radio park za građanstvo krajobrazno uređen, a iza toga bi bila nekakva poludivljina, nije loša zamisao. (...) Savsku opatovinu ne bi trebalo dirati već ostaviti kao divljinu, a uzimimo Jarun, on je već uređen i nije predaleko. Problem je s ovim inundacijskim dijelom koji se ne bi smio uređivati. (...) Neka se nešto doda u urbanim dijelovima Zagreba do toplane, tu je onaj Racinjak ako se dobro sjećam natječaja, od zadnjeg mosta na desnoj strani, to bi bio nastavak Bundeka. (...) Da bi se osigurala kvaliteta življenja trebale bi, prvo i osnovno, postojati kante za smeće; trebalo bi ih biti jako puno i trebalo bi ih se redovito prazniti, što je opet nemoguće na inundacijskom dijelu raditi jer su pod upravom Hrvatskih voda i Grad nema veze s tim. Ono kino i gluposti koje su napravljene, prije mosta na lijevoj strani iza Jaruna, preko puta Mladosti; to je isto bačena lova i postoji mogućnost poplava, evo sada je bila zadnja poplava (...), tamo nema šanse ni u osmom mjesecu kada padne kiša, nema popločenja, nema ničega. To je na dijelu gdje je nekad bilo uređeno kupalište pa su napravili kak ti one 'instalacije', one ništa ne vrijede i tamo se nije apsolutno nitko skupljao, nema nikakvog sadržaja i najvjerojatnije je hrpa smeća ostala, znači ništa od toga. (...) Sada kada gledaš na Savu, ovaj cijeli komad Save, jel bi se trebao urediti? Bi. Da l' bi ga trebali bolje održavati? Bi. Da l' bi ljudi trebali manje uništavati, čemu ja svaki dan prisustvujem, znači vožnji autima po nasipu, vožnja s bagerima, deranje nasipa, po kruni nasipa se voze, da ne velim da smeća ima k'o u priči. Onda se Hrvatskim vodama brani inundacijski pojas kositi na dijelu do

prvog mosta, Jadranskoga, brani im se kositi jer to ptičicama bude smetalo, a to što će naletiti veliki vodni val, izdignuti Savu gore pa će Sava početi proljevati na neke dijelove gdje ne bi smjela, e to je manji problem. I svi su se Zagrepčani koji su se bavili Savom u Zagrebu, što je stara istina, bojali Save. Nikada nismo na Savi zaživili. (...) Nama je Sava i izvor za piće jer puni vodospremnike kod Samobora i kod Zaprešića. Mi moramo izregulirati Savu da bi vode imali u tim spremnicima jer ćemo morati bušiti i bušiti, a Sava je puna nanosa jer država isto ne da vađenje nanosa iz Save, to jest šoder. (...) Bosanci na svojem dijelu vade, onda mi iz Slavenskog Broda idemo kod njih kupiti šoder iz iste rijeke. Mislim suludo.

Tako da, mogla bi se Sava fino urediti, mogla bi imati urbani dio, poludivljinu i divljinu, sve bi mogli imati. Ali se ne smije zaboraviti i dvadeset godišnje održavanje što piše u zakonu. Kod nas to sve pada u vodu jer se neće ništa održavati a za održavanje ne smije nitko dati ni lipe. (Stručnjak A, krajobrazni arhitekt – JU Zeleni prsten).

„Dakle, prvi korak je regulirati Savu, hidroelektranama ili drugačije kako bismo bili sigurni da se neće izlirati do sadašnjih nasipa. Drugi korak je napuniti taj prostor sadržajima. Ne nužno stambenom izgradnjom, čak ne uopće, već puno kvalitetnijim javnim građevinama i sadržajima. Usput, projekt Manhattan i kako ga sve ne zovu na Savi ne bi optimalno zapunio trenutno neiskorišteni prostor. Riječ je o grabežljivom projektu kojim se osvaja prostor kako bi se izgradilo ono što investitor misli da će najbolje prodati. Može se isplatiti samo ako se jeftino i to vrlo jeftino može dobiti potrebno zemljište koje uz to prostornim planom mora biti određeno kao građevinsko. U takvim ugovorima negdje pri kraju piše i da grad mora osigurati infrastrukturu. Sitnica, nema što. „Iz aviona“ se vidi da investitor mora biti u sprezi sa gradskom upravom i da uprava treba biti itekako korumpirana da bi odobrila tako nešto i još tvrdila da čini dobro svom gradu i da tako treba delat i dalje. Disfunkcionalnost „jarka“ povećana je izgradnjom objekata koji nisu javno dostupni. Zgrada Hrvatske radiotelevizije je usred grada i po definiciji je javni servis, a zauzima prostor koji ni po čemu nije javni. (...) Usred grada postoji tako povelika uzurpirana parcela, posve nedostupna građanima. Ne možete ni u „Kockicu“ a to što joj je dozvoljeno prići ne znači ništa jer tamo nema javnih sadržaja. Sjećam se silnih kritika upućenih CK SKH kojem niste smjeli ni blizu. Sad možete ali nemate zašto jer su tamo ministarstva. (...) Tek dalje kod stambenih zgrada na Savici ima nešto gradskog života koji kao takav uz Savu nije dovoljan. (...) Sav život, sva gradska vreva je daleko od Save i Zagreb se i dalje raspolučuje. Ono što se i u Novom Zagrebu počelo urbanizirati u punom smislu, daleko je od rijeke. Bundek je jedina svijetla točka, ali tamo je okupljanje sezonsko. Zimi, u kasnu jesen i u rano proljeće je hladno, nikoga nema, to je park u kojem se ne može odvijati ništa cjelogodišnje. (...)

Strateška greška, rekao bih istočni grijeh zagrebačkog urbanizma je taj desant preko Save, on je generirao sve ove probleme. Holjevac se slavi i napravljen mu je spomenik s portalom kojim kao da je otišao u neku drugu dimenziju i stvorio u njoj surogat grada. Novi Zagreb nisu bez razloga godinama zvali „spavaonica“. Stvarno i nije bio ništa drugo, prvih dvadesetak godina telefonske govornice su se mogle izbrojati na prste. Telefoniranje je u

međuvremenu riješeno na drugi način možda zato jer ga nisu rješavali urbanisti. Problemi koje su urbanisti trebali rješavati su ostali“ (Stručnjak B, ekonomist).

„Održati kombinaciju stanovanja, rekreativnih aktivnosti, prirodnih i javnih područja, slobodnih područja, unos mješovitih sadržaja...“ (Stručnjak C, sociolog).

„Takvo (uređenje) koje bi se podredilo prirodnim obilježjima rijeke, a ne joj nametalo tehnička rješenja poput brana i hidroelektrana ili skretao tok rijeke u kanal Odra, a rijeku u gradu učinila kanalom. Gradnja na obalama treba biti na pojedinačnim lokacijama i ne previsoka. Treba urediti kupališta i sunčališta, priveze za plovila, javni promet rijekom, ali i duž nasipa (tramvaj). Nasipe ne treba rušiti već prostore u zaobalju prilagoditi što lakšem pristupu nasipima“ (Stručnjak D, arhitekt urbanist).

„Još jedno pitanje koje ima više novinarski nego stručni karakter. Ozbiljan odgovor na to pitanje nije moguće dati u ovom intervjuu, odnosno on bi zasigurno bio 'opterećen' mojim profesionalnim rakursom. Naime, stvarne potrebe grada i građana, sadašnje i buduće, kao i sve potencijale tog prostora uz Savu (urbanističke, krajobrazne, ekološke, energetske, ekonomske...), moguće je prepoznati te artikulirati u cjeloviti programski okvir, jedino interdisciplinarnim, odnosno transdisciplinarnim pristupom. Pri tome se naravno podrazumijeva da je taj program popraćen i ozbiljnim studijama financijske i ekonomske opravdanosti.

A iz perspektive građanske komocije mogu iskazati želju da se taj prostor uredi kao središnja zelena cezura grada, koja će sustavom tematskih parkova te zonama kulturnih, obrazovnih, upravnih i sportsko-rekreacijskih sadržaja ujedno snažno povezati grad s obje strane Save“ (Stručnjak E, krajobrazni arhitekt).

9.2.3. Pozadina kratkotrajnih i neuspješnih pokušaja rješavanja problema uređenja pojasa Save u 21. stoljeću, ali i ranijih pokušaja

U trećem pitanju intervju s predstavnicima stručne javnosti ispitali smo njihovo mišljenje o pokušajima rješavanja problema uređenja pojasa Save u Zagrebu u 21. stoljeću i ranije. Stručnjake smo pitali za mišljenje o tome zašto su ti pokušaji kratkotrajni i neuspješni. Ovdje stručnjaci polaze od različitih gledišta, neki tvrde da je uzrok neuspješnog rješavanja problema uređenja zbog nepoštivanja struke i vlasništva te da je u svemu tome novac glavni faktor. Probleme spominju i u dokumentaciji u kojoj se stalno nešto mijenja. Tvrde dalje i da su važne predradnje odnosno da projekti neće biti izvedivi sve dok se Sava ne regulira tako da inundacijski pojas bude upotrebljiv. Zbog raznih zamisli različitih stručnjaka dolazi do sukoba između struka i pokušaja implementacije jednakih sadržaja na cijeli potez rijeke. Ne postoje jasne vizije i zajednički koncept, a hrvatsko društvo nije naviklo da se projekti provode dugoročno pa politika traži i prihvaća kratkoročna rješenja. Neki stručnjaci Savu opisuju kao

„žilu kucavicu“ i „vodu kralježnicu“ grada koja povezuje grad i s njim čini jednu važnu međusobno uvjetovanu cjelinu. Stručnjaci tvrde:

„Zato jer se prvo ne poštiva struka. Ne poštiva se vlasništvo i ne poštiva se upravljanje sitnim česticama. Novce neću spominjati, ionako su najbitniji, ako nema novaca neće se urediti. Natječaji se raspisuju i raznorazni su pokušaji rješavanja problema...kratkotrajni i neuspješni? Zato što se ne radi prema pravilima struke nego se radi na temelju idejnoga rješenja u kojemu uopće nisu ugradili sve što bi trebalo biti. Ne treba zaboraviti i da je Sava uzvodno od Zagreba zaštićena skoro do onoga dijela ispred Jadranskog mosta i do Jaruna. To je Natura 2000, pod zaštitom je i tu ne možeš ništa raditi. Zato su propale i hidroelektrane; sada da ne ulazim da su propale jer nisu bile napravljene ni u projektnoj dokumentaciji kako su trebale biti od 30 megavata, trebale su biti protočne pa su ih vratili na protočne, ništa, to je sve otpalo. Ostala je u prostornom planu Zagrebačke županije samo još jedna kod Zaprešića hidroelektrana i to koja će biti protočna. To je prije jedno osam godina bilo rečeno da će biti protočna pa su onda upetljali nebuloze“ (Stručnjak A, krajobrazni arhitekt – JU Zeleni prsten).

„Zato jer su potrebne predradnje. Potrebna je regulacija Save koja bi taj jedva upotrebljivi prostor učinila upotrebljivim. Svako malo voda dopre do vrha nasipa pa treba otvarati retencione kanale jer bi poplavilo kao 1964. To se više ne može dogoditi, ali to je tek dio uređenja rijeke Save. Predradnja je, dakle, nužna jer što ćete raditi tamo ako je poplavno. Nužna je, obimna i vrlo skupa pa ne može biti zagrebački, još manje hrvatski prioritet. Zato se tamo ništa ne može dogoditi, možete lijepo projektirati i na natječajima dobivati prve i ostale nagrade, ali u dogledno vrijeme ništa ne možete započeti. Mogu tome dodati i da je starim planom koji je jeftiniji od hidroelektrana bilo predviđeno da Sava bude plovna do Zagreba. To je vrlo stari projekt, svojevremeno je osnovana Direkcija za Savsku luku gdje su se ljudi zapošljavali i dočekali mirovinu, sve bez luke koja do dan danas nije ni započeta. Od Siska do Zagreba možete kajakom, ako je vodostaj povoljan i s kakvim manjim brodićem, ali to je još vrlo daleko od riječnog prometa. Daljnji je uvjet da se Sava izjaruža, produbi, postane lukom i tako stvore uvjeti za javne sadržaje. Tu može biti ne samo gospodarska već i putnička luka u kojoj bi protočnost vode omogućila i protočnost ljudi, roba, aktivnosti... Tek kad se ostvare ova dva velika infrastrukturna projekta život uz rijeku će moći procvjetati, onda će se Zagreb moći spojiti i postati jednim gradom. Vodoprivredno riješena Sava s lukom je san, od jave smo daleko, vrlo daleko. Sve dok Sava može poplaviti svakog proljeća, svi ti razni projekti uređenja nisu izvedivi; u močvari mogu planirati što hoću ali dok ju ne isušim sagraditi neću ništa“ (Stručnjak B, ekonomist).

„Zbog sukoba različitih zamisli i koncepata, zbog toga što se ne radi o jedinstvenom području istih karakteristika, zbog megalomanskih zamisli unificirajućeg sadržaja – upravnih sadržaja, primjerice kakav je Zagreb na Savi projekt...Teško je a možda i nemoguće postići unificirajuća stajališta o najprimjerenijem načinu upotrebe područja. Ne treba zaboraviti i

smanjeni priljev stanovnika u Zagreb pa izostaje potreba masovne stambene izgradnje i tome slično“ (Stručnjak C, sociolog).

„Zato jer nema vizije i usaglašenog zajedničkog koncepta“ (Stručnjak D, arhitekt urbanist).

„Kao što sam već spomenuo u odgovoru na prvo pitanje, mislim da je glavni 'kamen spoticanja' nerazvijena kultura 'kontinuiteta' strateških vizija i odrednica, bilo da je riječ o političkom ili stručnom djelovanju. Nevjerojatna je potreba da se stalno iznova otkriva 'topla voda'. Iz takve ograničene i jednoznačne perspektive, očekuju se samo brza rješenja, te se nema strpljenja za nešto što je dugoročno, za čiju je integralnu realizaciju potreban kontinuitet nekoliko desetljeća, tijekom kojih će se zasigurno više puta promijeniti struktura upravljačkih i političkih garnitura“ (Stručnjak E, krajobrazni arhitekt).

9.2.4. Struke koje bi trebale sudjelovati u donošenju optimalnog rješenja uređenja pojasa

U četvrtom pitanju predstavnike stručne javnosti smo pitali o tome koje bi sve struke, prema njihovom mišljenju, trebale sudjelovati u donošenju optimalnog uređenja pojasa rijeke Save. Svi su se stručnjaci uglavnom složili da pristup treba biti interdisciplinaran. Krajobrazni arhitekt (Zeleni prsten) tvrdi da bi prvenstveno trebali sudjelovati krajobrazni arhitekti zbog razumijevanja takvog prostora u skladu s prirodom, no da bi glavna struka trebala biti urbanistička koju zatim prate krajobrazni arhitekti, arhitekti, građevinari, statičari i svega minimalno biolozi jer se radi o urbanom okruženju. Prema stručnjaku ekonomistu važno je u donošenje optimalnog rješenja uređenja uključiti meteorologe, ekologe, hidrologe, građevinare, hidrograditelje, urbaniste, prostorne planere, projektante, arhitekate, sociologe i ekonomie čijim će se izračunom zatvoriti financijska konstrukcija. Sociolog kao stručnjak također ističe da je važno uključiti krajobrazne arhitekate, urbaniste, psihologe, sociologe, građane i inozemne stručnjake. Arhitekt urbanist isto tako dodaje još energetičare, hidrotehničare, prometne stručnjake i ekologe. Još jedan krajobrazni arhitekt kao stručnjak ponovno ističe važnost interdisciplinarnog i transdisciplinarnog pristupa problemu gdje bi najveću ulogu trebale imati 'prostorne struke'. Stručnjaci obrazlažu sljedeće:

„Prvenstveno naša (krajobrazni arhitekti). Ne zato što smo mi te struke nego prvenstveno naša jer mi taj dio prostora razumijemo u skladu s prirodom. Arhitekti ga razumiju u skladu s urbanim okruženjem i ne treba zaboraviti da se jedino na našem faksu uči Studija o utjecaju na okoliš, samo ju mi učimo. Prva i krovna struka bi trebala biti urbanistička, ne arhitekti nego arhitekti urbanisti, onda bi mi trebali raditi u suradnji s građevinarima, hidrolozima koji rade u Hrvatskim vodama i bave se rijekom Savom.

Mi kao nositelji na idejnim rješenjima, iako sad po zakonu mi ne smijemo biti nositelji pa će biti neki arhitekt, a arhitektonska struka se uključuje tek na onim dijelovima gdje se

pojavljaju urbani dijelovi. Biologe bi zvao eventualno da se ukaže pažnja na neke stvari. Samo da velim da je Sava uzvodno od Zagreba zaštićena, a ministarstvo ne zna radi čega je to proglasilo. Mi imamo Breganu zaštićenu radi ribe blistavac (...) a oni su zaštitili cijelu Savu radi nepoznavanja elementarnih stvari i velim, gospođa iz ministarstva ne zna reći zašto su zaštitili Savu uzvodno od Zagreba, stavili u Naturu, to nitko ne zna, a blistavac se zadržava do ušća u rijeku Savu pritoka Bregane, tako da to onda pada u vodu.

Trebali bi dalje fizičari, statičari i raznorazne struke. Prvi su urbanisti sa 100%, mi drugi sa 70%, 30% arhitekti jer imaš one urbane dijelove, onda idu građevinari, kemičari i statičari, a biolozi ne jer mislim radi se o urbanom okruženju prema tome nema čuvanja prirode, nema prilagođavanja prirode, ali da se proba sačuvati sve što se da sačuvati, naravno uz neko normalno održavanje svega toga“ (Stručnjak A, krajobrazni arhitekt – JU Zeleni prsten).

„Lako za struke, to je lako nabrojati, potrebni su meteorolozi, ekolozi i hidrogeolozi koji poznaju riječni ekosustav, zatim građevinari niskogradnje koji će graditi hidrocentrale (ako se za to odlučimo) hidrograditelji koji će jaružati rijeku, a zatim urbanisti, prostorni planeri inženjeri, projektanti, arhitekti. Trebat će i sociolozi koji će predložiti uvjete za društveno optimalno nastavanje obale i, naravno, ekonomisti koji će izračunati koliko će to koštati i tko će i kako “zatvoriti financijsku konstrukciju“. Na kraju dolaze građevinari da to sve sagrađe. Možemo i sanjati o EU fondovima koji će to financirati. Struke se, dakle, nameću u same po sebi; pitanje koje se uvijek zaobilazi je participacija dionika“ (Stručnjak B, ekonomist).

„Sve struke koje valoriziraju područje, uključujući krajobrazne arhitekate, urbanisti, psiholozi, sociolozi, građani Zagreba, drugi stručnjaci – iz inozemstva i tome slično“ (Stručnjak C, sociolog).

„Urbanisti, arhitekti, krajobrazni stručnjaci, hidrotehničari, energetičari, prometni stručnjaci, ekolozi, sociolozi, ekonomisti te oni koji bi znali kako uspostaviti kontakt s javnosti“ (Stručnjak D, arhitekt urbanist).

„I to smo već dotakli u prethodnim odgovorima. Dakle samo interdisciplinarni, odnosno transdisciplinarni pristup može osigurati zadovoljavajuće i dugoročno održivo rješenje. Pri tome ipak treba naglasiti da 'prostorne' struke (urbanizam, arhitektura i krajobrazna arhitektura) trebaju biti **'primus inter pares'**“⁵ (Stručnjak E, krajobrazni arhitekt).

⁵ (lat.) prvi među jednakima

9.2.5. Uvažavanje stava stručnjaka pri donošenju prostorno planskih odluka

U petom pitanju intervjua predstavnike stručne javnosti smo pitali uvažava li se prema njihovom mišljenju stav stručnjaka pri donošenju prostorno planskih odluka. Svi su stručnjaci ovdje počeli govoriti o politici kao utjecajnom dioniku pri donošenju prostorno planskih odluka čija je 'riječ zadnja'. Krajobrazni arhitekt iz Zelenog prstena tvrdi da se stav stručnjaka ne uvažava i rade onako kako im politika nalaže. Ekonomist tvrdi da su stručnjaci ti koji predlažu prostorno planske odluke no da i pri izradi dolaze u sukobe s korumpiranom politikom koja prostorne planove korigira u skladu s pojedinačnim interesima na štetu cijelog društva. Kritiku daje i prostornim planerima da često rade misleći kako sve mogu smišljati sami. Govori da takav način planiranja koji je pod utjecajem politike i pojedinačnih interesa dovodi do točkastog planiranja Zagreba kritizirajući naselja Jarun i Trešnjevka kao primjere nekadašnjih skladnih naselja koja su godinama degradirana točkastim intervencijama neskladne izgradnje visokih građevina. Ekonomist zatim govori da takvo planiranje rezultira nezadovoljstvom građana i raznim demonstracijama. Stručnjak sociolog izražava nadu za uvažavanjem stručnih odluka prostornih planera no isto tako propituje interese koji se na kraju uvažavaju. Arhitekt urbanist tvrdi da su odluke prostornih planera pod utjecajem politike i interesnih strana, a idući krajobrazni arhitekt kao predstavnik stručne javnosti vjeruje da stručnjaci pri izradi prostornih planova daju maksimum svog profesionalnog znanja koji nekada rezultira nelogičnim rješenjima; tada se prema njemu može govoriti o političkom utjecaju ali i propitivati integritet takvih stručnjaka koji na kraju i potpisuju te prostorno planske dokumente. Opširniji komentari predstavnika stručne javnosti:

„Ne. Što se tiče prostorno planskih odluka (...) ja ti govorim za Zagrebačku županiju, za Zagreb ti neću ni spominjati, vidjela si što je bilo za GUP. Za prostorni plan za Zagrebačku županiju je bilo lupetanja do besvijesti, čisto političke dnevne teme i to se lupa bezveze. Ne uvažava se stav stručnjaka osim podobnih stručnjaka koji onda rade kako im vele, neću reći investitori jer investitori tek na kraju dolaze, već kako politika radi“ (Stručnjak A, krajobrazni arhitekt – JU Zeleni prsten).

„Stručnjaci predlažu prostorno planske odluke; donosi ih politika. Stručnjak treba napraviti prostorni plan Zagreba, županije, općine, svugdje gdje su takvi dokumenti obavezni. Stručnjaci će tijekom izrade biti manje uvažavani nego što bi htjeli jer će u većini slučajeva uletiti u sukob. S jedne strane će u Le Corbusier-ovoj maniri smatrati da oni mogu sve smisliti sami jer oni znaju najbolje što prostoru i ljudima u prostoru treba. Taj stav je još uvijek jak kod urbanista i arhitekata. Da citiram Le Corbusier-a, „stan je stroj za stanovanje, a arhitekt taj stroj zna napraviti“.

Konzekventno, prostor je mjesto za javni život i gradske funkcije a arhitekt i urbanist su ti koji ga znaju organizirati i servirati korisnicima. S druge strane tu su interesi za korištenje prostora i politika koji opsjedaju prostornog planera dok još radi plan i zahtijevaju od njega da se građevinska područja šire jer je to nekome u interesu i zaradit će. Zahtijeva se da se

poljoprivredno zemljište, koje je netko kupio jeftino, uredi i prenamjeni u građevinsko pa će ga onda prodati skuplje. Pritisak je vrlo jak i ide kroz korumpirane političke strukture, a vi se onda u tom prijeporu pitate gdje je struka. Ona pokušava to riješiti bez participacije svih dionika, a prisiljena je na participaciju politike. Osim toga, arhitekti, urbanisti i prostorni planeri žive od toga. Izgubit će posao ako ne uvažavaju političari barem malo. Vrlo je malo prostornih planera koji će stati na zadnje noge i neće se dati političarima, u interesu prostora, održivog razvoja, čistog okoliša i dobrog stanovanja. (...) taj prijepor najčešće ide na štetu prostora, a to se u gradu vidi gdje god krenete. Gotovo preko noći, u nekom prostoru, naselju gdje je bilo dovoljno mjesta i parkova između zgrada izraste novogradnja. Gustoća stanovanja je veća od planirane, nije smjelo biti tako gusto ali ipak jest i sve je po planu i zakonu. Rade se, naime, tzv. točkaste izmjene prostornih planova. Principi i pravila o gustoći, visini i katnosti vrijede i dalje, u važećem planu to uostalom i piše, ali u točki koju smo izmijenili smije biti malo gušće s više katova i tako dalje. U konačnici prostor ostaje poprilično istočkan. Oko Jaruna, na primjer, izgrađeno je prekrasno naselje s niskim kućama, katnicama što su se nastavljale na zelenilo, a onda su jedna za drugom posljednjih dvadesetak godina niknule visoke zgrade. I Trešnjevka je puna toga. Onaj dio koji je nekada bio dobro i suvremeno isplaniran i izgrađen još 1930ih godina, naselja sjeverno od Trešnjevačkog placu, imao je zgrade s vrtovima i predvrtovima, ostaci se još vide i možete zamisliti kako je to nekad skladno i prostrano izgledalo. Svako malo takva zgrada nestane i umjesto nje, vrta i predvrta sve se gotovo preko noći pretvori u veliku zgradu koja se ugurala kao slon u staklanu.

Eto kako se sluša struka to jest kako popušta pod pritiskom. S druge strane struka misli da sve može sama smisliti, a onaj građanin i ostali dionici se o tome uglavnom ne pitaju unatoč tome što su propisane javne rasprave za svaki prostorni plan. Dionici se tu ne pitaju ili se pitaju premalo i eto prijepora, nezadovoljstva građana, eto demonstracija za čuvanje parka gdje mora doći crkva ili nekakva stambena zgrada. Stanari, ako su složni uspiju to odgoditi toliko puta koliko treba da investitor odustane. Tako se uz veliki trošak vremena i živaca tu i tamo postižu uspjesi umjesto da se s dionicima planira od početka, da se uvažavaju svi interesi i da se isplanira nešto suvislo. Tada je to dobrobit za sve: dobro stanovanje, kvalitetan život i kvalitetno uređen prostor, čuvanje okoliša i zeleni grad“ (Stručnjak B, ekonomist).

„Nadam se da se uvažava (stav stručnjaka), no pitanje je koliko su stavovi usklađeni i čiji interesi u konačnici preovlađuju“ (Stručnjak C, sociolog).

„Kod nekih da (uvažava se stav stručnjaka), ali kod većine je to samo alibi za odluke političara i developera“ (Stručnjak D, arhitekt urbanist).

„Na ovo pitanje također nije moguće dati jednoznačan odgovor. Naime, svaki radni tim koji je sudjelovao u izradi prostorno-planske dokumentacije sastoji se od stručnjaka svih potrebnih profila te želim vjerovati da svi oni pri tome daju maksimum svojih profesionalnih potencijala. Međutim, zašto se onda često puta događa da je krajnji rezultat tih dokumenata samo formalan, bez pravih odgovora na prostorne potrebe i probleme, ja doista ne znam pravi

odgovor. Može se špekulirati o utjecaju politike, nekih privatnih interesa i slično? Naravno, ali onda je legitimno postaviti i pitanje o profesionalnom integritetu tih stručnjaka koji potpisuju takve dokumente prepune 'kompromisa'. Ali to je već domena nekih drugih institucija...“ (Stručnjak E, krajobrazni arhitekt).

9.2.6. Sudjelovanje građana u donošenju prostorno planskih odluka

U šestom pitanju stručnjake smo pitali trebaju li građani sudjelovati u donošenju prostorno planskih odluka, zašto te na koji način bi građani trebali i mogli sudjelovati. Krajobrazni arhitekt iz Zelenog prstena tvrdi da građani mogu sudjelovati na organiziranim javnim raspravama no uglavnom ne iskazuju interes, a ako ga i iskažu tada ne razumiju mjerila planova koja su predmet javnih rasprava. Ekonomist tvrdi da građani trebaju sudjelovati jer je to i njihovo demokratsko pravo i određeno je zakonom. Ipak, tvrdi da je praksa vrlo loša, planovi se na javnim raspravama ne izlažu dovoljno transparentno, teško su čitljivi laicima koji uglavnom sudjeluju da vide kako će plan utjecati na njihovu parcelu. Ekonomist se dalje osvrće na prekasno uključivanje građana i stručne javnosti, kada je plan već gotov i teško je utjecati na njegove značajne izmjene. Ponovno spominje da takvi temeljni propusti dovode do nezadovoljstva građana i dolazi do demonstracija i prosvjeda. Sociolog naglašava da pri uključivanju javnosti u donošenje prostorno planskih odluka treba koristiti participativne tehnike, anketna istraživanja, intervjuje i slično. Arhitekt urbanist naglašava da sudjelovanje građana mora biti neupitno prema Barcelonskoj povelji (Europska povelja o prostornom planiranju iz 2013. godine). Idući krajobrazni arhitekt smatra da je javnost nužno uključiti u fazi izrade programske osnove prostorno planskog dokumenta kako bi se izbjegla negodovanja javnosti u fazi kada bi se prostorni planovi već trebali provoditi. Stručnjaci tvrde:

„Ima predstavljanja prostornih planova na kojima oni (građani) pišu primjedbe i one se uvažavaju ili odbijaju. To je pitanje malo čudno, više je onako politički jer građani ne sudjeluju, ne mogu sudjelovati i druga stvar je da neće sudjelovati. Na predstavljanjima prostornih planova i izmjenama prostornih planova ljudi najnormalnije donose primjedbe i pišu, a neke se uvažavaju i neke se ne uvažavaju. (Dalje stručnjak govori o nerazumijevanju mjerila gdje se građani uglavnom fokusiraju na nešto što ima veze s njihovom parcelom) Urbanist se bavi skalom 1:100 000, a ovaj ga tupi na 1:500“ (Stručnjak A, krajobrazni arhitekt – JU Zeleni prsten).

„Naravno da trebaju. Prema elementarnim demokratskim načelima imaju pravo barem reći što hoće na nekom prostoru. Ironično je da zakonodavstvo o prostornom planiranju i prostornom uređenju jasno određuje što je participacija, što su javne rasprave i kako sve to treba uvažavati i provoditi. U praksi, međutim, održava se javna rasprava o prostornom planu koji je kao nacrt negdje izložen pa ga možete doći pogledati i onda naiđete na prvu prepreku, netransparentno iznošenje planova. To su planovi koje samo stručnjak može iščitati. Postojeće stanje je izmiješano s onim što se planira i samo stručnjak može shvatiti što na tom planu već

postoji, a što se predlaže planom. To je prvi problem, građanin koji se u to ne razumije jedva može vidjeti o čemu se u planu radi. Svodi se na to da samo oni građani koji imaju osobni problem na mjestu gdje stanuju dolaze pred takvu kartu, pronađu se na njoj i onda zahtijevaju da se posiječe neko drvo, sruši ograda koju je susjed napravio a nije smio i sl. Razmišljanja o urbanizmu i širih pogleda na prostor u takvim raspravama uglavnom nema. Osim toga, kada nešto i spomenete najčešće se nasučete na birokratski sarkazam jer napišete da bi u predloženom prostornom planu nešto trebalo biti drukčije, oni vama po zakonu moraju odgovoriti što i učine da ostvare zakonsku obavezu, a u odgovoru čitate da se prijedlog odbacuje jer ne odgovara konceptu prostornog plana. Kako sarkastično; kritika koncepta se odbacuje jer nije u skladu s konceptom. Oni su odgovorili, ispunili zakonsku obvezu i plan se može usvojiti. Participacija fali i ne provodi se, građanin najčešće nema pravo glasa ili ga ima na takav birokratski, manipulirani način. I onda ne preostaje drugo nego na ulicu, u park, transparente u ruke i vikati 'ne dam svoj park'. Nitko od građana, naravno, ne misli da je to njihov park, njihova parcela. Misle na zajednički posjed na 'naš park', javno dobro svih koji ga imaju pravo koristiti" (Stručnjak B, ekonomist).

„Svakako, što veća i intenzivnija uvažavanja stanovnika uz primjenu participativnih tehnika, anketnih istraživanja, intervjuja, panela i tome slično...“ (Stručnjak C, sociolog).

„Naravno. To je jedno od temeljnih opredjeljenja tzv. Barcelonske povelje koju je donijelo Europsko vijeće urbanista“ (Stručnjak D, arhitekt urbanist).

*„Naravno da trebaju. Javnost mora biti korektiv interesa koji se prelamaju u prostoru, bez obzira što to ponekad može dobiti i političke konotacije. Konstruktivan doprinos javnosti prije svega vidim u fazama kada se još daju i usklađuju odgovori na pitanja **što, gdje i koliko**. Dakle, to je faza artikuliranja programske osnove/programskog okvira za realizaciju nekog prostorno-planskog dokumenta ili 'velikog' projekta. Mogućnost iskazivanja prostornih potreba od općeg/javnog interesa neke lokalne zajednice, te uvažavanje tih zahtjeva civilizacijski je doseg demokratskih društava. A fazu odgovora na pitanje **kako** prepustio bih stručnjacima i njihovim specifičnim znanjima“ (Stručnjak E, krajobrazni arhitekt).*

9.2.7. Dovoljno uključivanje građana i stručne javnosti u donošenje prostorno planskih odluka u Zagrebu

U posljednjem sedmom pitanju intervjua stručnjake se pitalo smatraju li da se građane i stručnu javnost uključuje dovoljno u donošenje prostorno planskih odluka. Neki smatraju da javnost ne iskazuje dovoljno interese i prema tome ne dolaze na javne rasprave, odnosno da sudjeluju samo oni koji su zainteresirani za utjecaj plana na njihovu parcelu ili su stručnjaci. Većina stručnjaka smatra da se građane i stručna javnost nisu dovoljno i na vrijeme uključeni dok se još raspravljaju problemi u prostoru te da se javnost uključuje čisto kako bi se 'odradilo' sudjelovanje propisano zakonima. Stručnjaci govore sljedeće:

„Na primjer, mi smo imali predstavljanje prostornog plana po svim većim gradovima za Zagrebačku županiju. Mi smo došli tamo i tko je htio doći je došao. Druga stvar što je to sve bilo na dnevno političkoj osnovi, tu su svi trkeljali nešto i svađali se oko nebuloza. (..) Tipa u Zaprešiću su ukinuli ornitološki rezervat na svojoj strani, a Sava-Strmec na desnoj strani je i dalje ornitološki rezervat. Oni to nisu smjeli napraviti; dobili su potvrdu od ministarstva i oni su to ukinuli, mislim a koje to ima veze sa Zagrebačkom županijom!? Čim je posebno ornitološki rezervat, nalazi se pod upravom države i prema tome to je državna stvar. Bilo je još i pitanja za smeće, odlagališta, za raznorazne stvari. Tako da građani normalno sudjeluju u tome, mislim, tko je zainteresiran. Postoje i raznorazne kvaziudruge koje radi svojih nekakvih interesa pljuju po svima. Najčešće se pljuje po Hrvatskim vodama i Hrvatskim šumama jer ljudi misle da je to vlasništvo, a oni samo upravljaju ili gospodare područjima“ (Stručnjak A, krajobrazni arhitekt – JU Zeleni prsten).

„Ne uključuje se dovoljno, ni u izradi plana ni u javnoj raspravi. Projekti kao što je onaj Horvatinčićev na Cvjetnom trgu prolaze na silu. Vikali smo „ne damo Varšavsku“ noćili uz gradilište, ali nije uspjelo. Opet ćemo, prilika će nažalost biti i previše. Ne smije se stati“ (Stručnjak B, ekonomist).

„Sigurno nedovoljno – nikada dovoljno konzultacija i participacije svih slojeva stanovnika i stručnjaka na iznošenje stavova, ideja...“ (Stručnjak C, sociolog).

„Nije dovoljno samo organizirati javna izlaganja i javni uvid. Sa građanima treba raditi zajedno na definiranju problema u prostoru i načinima njihovih rješavanja. To treba biti dio urbanističke legislative“ (Stručnjak D, arhitekt urbanist).

„Protokoli i procedure sudjelovanja javnosti očito egzistiraju samo pro forma, iako treba biti potpuno iskren i kazati da se to ipak ne može postaviti i sagledati iz 'crno-bijele' perspektive“ (Stručnjak E, krajobrazni arhitekt).

9.2.8. Zaključak intervjua s predstavnicima stručne javnosti

Predstavnici stručne javnosti slažu se da je trenutno (2020.) uređenje pojasa Save tehnički korektno i s obzirom da se održava kao jednolični zeleni pojas otvorena je prilika za ostvarenje uređenja koje bi bilo optimalnije jer trenutno ne ostvaruje svoj potpuni ekološki, socijalni i urbani potencijal koji bi povezivao sjeverni i južni dio grada. S jedne strane, problem je u tome što je inundacijski pojas pod upravom Hrvatskih voda, a s druge strane dovodi se u pitanje javnosti površina uz inundacijski pojas rijeke (Hrvatska radiotelevizija i Kockica). Stručnjaci uglavnom smatraju da treba naglasiti ekološka obilježja pojasa Save u kombinaciji s krajobrazno uređenim površinama s urbanim sadržajima, a predlažu i mjestimičnu izgradnju. Stručnjaci smatraju da su dosadašnji (do 2020.) pokušaji rješavanja problema uređenja kratkoročni i neuspješni zbog nepoštivanja struke i točkastih intervencija u pojasu rijeke te zbog toga što se prvenstveno nije rješavao problem regulacije rijeke. Isto tako, smatraju da se konstantno sukobljavaju različiti interesi te da nema zajedničkog koncepta odnosno programske osnove koja obuhvaća šire područje i koja zahtijeva dugoročnu realizaciju. Svi se stručnjaci slažu da uređenje pojasa Save zahtijeva uključivanje velikog broja stručnjaka iz različitih područja djelovanja, zahtijeva interdisciplinarni pristup s 'prostornim strukama' na čelu. Stručnjaci se isto tako slažu da prostorni planeri pri izradi planova 'pravo glasa' imaju onoliko koliko se njihov prijedlog slaže sa željama politike i određenih interesa zbog čega se planovi gotovo konstantno rade nauštrb cjelokupnog društva u korist ostvarenja profita od strane zasebnih aktera. Predstavnici stručne javnosti smatraju da građani trebaju sudjelovati u donošenju prostorno planskih odluka no trenutni zakonski okviri javnost prekasno i u minimalnoj mjeri uključuju u donošenje odluka. Građane se ne uključuje u određivanje problema i ciljeva već primjedbe mogu priložiti za već gotove prostorne planove. Tada se pojavljuje i problem nerazumijevanja planova jer javna izlaganja nisu dovoljno transparentna i prilagođena laičkoj javnosti.

Zaključno, da bi bila moguća izrada optimalnog rješenja uređenja pojasa Save u Zagrebu, a koje će osigurati kvalitetu življenja, potrebno je uložiti dugoročne napore uz pravodobnu i otvorenu komunikaciju sa svim stručnjacima, zainteresiranom javnosti i građanima. Problemu se treba pristupiti sa strpljenjem i uložiti vrijeme u analizu svih pristupa problemima i određivanju ciljeva kao polazišnim točkama. Važno je osigurati konstantno informiranje javnosti javnim izlaganjima, tribinama i suvremenim marketinškim kanalima koji će privući pažnju javnosti i potaknuti ju na aktivnu suradnju. Rješenja se ne mogu očekivati u kratkom vremenskom razdoblju jer Sava je živi organizam čiji će zahvati imati utjecaj kako na cijeli grad Zagreb tako i na tok rijeke u širem prostornom obuhvatu.

10. Zaključak

Pojas rijeke Save u Zagrebu često je aktualna tema među prostorno planskim strukama i na raznim natječajima donošena su razna rješenja za uređenje pojasa rijeke. U ovom radu istražili smo povijesne prakse u uređenju i trenutno stanje uređenosti pojasa rijeke Save. Istražili smo pojam i ulogu krajobrazu, kako se definira pojam građana te društvena uloga krajobrazu i javnih prostora. Iako je Hrvatska 2002. usvojila Europsku konvenciju o krajobrazima, sudjelovanje javnosti još nije dovoljno uređeno a participacija građana i zainteresirane javnosti provodi se na samom kraju planerskog procesa, odnosno prije usvajanja planova i donošenja prostorno planskih odluka. Da takva praksa donošenja odluka nije adekvatna svjedočimo u primjerima građanskih inicijativa u Zagrebu koje okupljaju građane i uz podršku stručne javnosti žestoko se bore protiv provedbe izgradnje građevina i megalomanskih struktura na površinama koje za to nisu namijenjene.

Da bismo lakše razumjeli pojas Save u Zagrebu osvrnuli smo se na sliv rijeke u cjelini. Proučili smo projekte i udruženja za rijeku Savu u Zagrebu i na području sliva; istražili smo povijesnu i društvenu ulogu Save u Zagrebu te statističke podatke za razumijevanje uloge riječnog krajobrazu Save u strukturi gradskog krajobrazu te za razumijevanje strukture stanovnika u Zagrebu.

Analizirali smo upravljanje prostorom rijeke Save u 20. i 21. stoljeću te se osvrnuli na kratki pregled prijedloga uređenja obale Save. Kratkim analizom zona Zagreba i okolice zaključili smo da pojas Save trenutno djeluje kao zasebna zona kulturnog krajobrazu s prirodnim elementima, a koja se prožima gradom i dijeli ga na dva dijela. Pregledom sadržaja u pojasa rijeke dobili smo generalnu ilustraciju koja pokazuje da svi društveni sadržaji slijede nakon inundacijskog pojasa rijeke s nasipima, prema gradskim strukturama. Jedina „svijetla točka“ su pješačke i biciklističke staze na nasipima koje koriste brojni građani za šetanje i rekreaciju.

Primjeri uređenja obala rijeka u Europi poslužili su kao svojevrsno uporište empirijskom istraživanju te izvor dobre i loše prakse uređenja obala rijeka, načina donošenja prostorno planskih odluka te participacije javnosti.

Empirijskim istraživanjem doznali smo stavove i mišljenje građana i stručne javnosti o krajobrazu rijeke Save u Zagrebu. Online anketnim istraživanjem ispitali smo prigodan uzorak od 312 ispitanika, odnosno stanovnika Zagreba, koji su većinom žene te visokoobrazovano stanovništvo koje uglavnom živi u zapadnom i središnjem dijelu grada. Ispitanici Savu smatraju važnim gradskim elementom koji nema dovoljno društvenih sadržaja i prirodnih elemenata. U nekim su pitanjima ostali podijeljenih mišljenja kao što je pitanje ponovne mogućnosti pojave poplava u Zagrebu te mišljenje o tome je li trenutno uređenje pojasa rijeke optimalno. Većinom se slažu da je uređenje pojasa rijeke s naglaskom na prirodna obilježja najprikladnije jednako kao i uređenje pojasa kao krajobraznog parka. Smatraju da građani nisu dovoljno informirani i uključeni u donošenje odluka o javnim prostorima i rijeci Savi, ali i da ne sudjeluju na javnim izlaganjima, tribinama te prezentiranjima prostornih planova i projekata. Ipak, kada

bi znali da mogu utjecati na donošenje prostorno planskih odluka sudjelovali bi i više se samostalno angažirali.

Nakon online anketnog istraživanja proveli smo intervju s pet predstavnika stručne javnosti: dva krajobrazna arhitekta, arhitekt urbanist, sociolog i ekonomist. Stručnjaci se uglavnom slažu da je trenutno stanje pojasa Save tehnički korektno, a to što je na neki način neiskorišteno predstavlja nove prilike za ostvarenje adekvatnog uređenja s društvenim sadržajima i prirodnim elementima. Stručnjaci ukazuju na problem upravljanja jer inundacijskim pojaskom upravljaju Hrvatske vode pa na neki način „Grad tamo nema što tražiti“, ali se dovodi u pitanje i javnost velikih parcela uz pojas rijeke koje zauzimaju Hrvatska radiotelevizija i Kockica. Nije ohrabrujuća i činjenica što gotovo svi stručnjaci smatraju da bez obzira što struka izrađuje prostorne planove, politika uvijek „vodi glavnu riječ“ i zbog toga se čine promjene u planovima koje idu na štetu društva. Takvim upravljanjem prostorno planiranje gubi svoju svrhu, a glas građana može se na kraju tužno opisati kao „zadnja rupa na svirali“.

Da bi Sava jednog dana uistinu zaživjela u Zagrebu potrebno je učiniti više većih koraka unatrag. Kako je rekao krajobrazni arhitekt (stručnjak E u istraživanju), Zagrebu treba programska osnova koja će u suradnji s građanima i zainteresiranom javnosti prepoznati važne probleme u prostoru Save i predložiti temeljne ciljeve za daljnje postupke rada. Ona treba biti glavna podloga svim budućim projektima, a fizičke i vizualne promjene u pojasku Save moramo očekivati postupno i u dužem vremenskom periodu. Rijeka Sava u Zagrebu je kompleksan obuhvat koji zahtijeva veliki angažman širokog spektra stručnjaka koji će u suradnji s građanima donositi odluke i optimalna rješenja, a rezultat vidljiv u prostoru ne možemo očekivati sutra, ali možemo osigurati kvalitetu življenja u Zagrebu nadolazećim generacijama.

11. Prilozi

U ovom poglavlju priložit će se alati korišteni za empirijsko istraživanje, anketni upitnik kojim se ispitalo mišljenja i stavove stanovnika Zagreba o krajobrazu rijeke Save u Zagrebu te pitanja za intervjuje koji su se proveli telefonski s pet predstavnika stručne javnosti; dva krajobrazna arhitekta, ekonomist, sociolog i arhitekt urbanist.

11.1. Anketni upitnik

Prilažemo anketni upitnik koji se provodio putem interneta:

Krajobraz rijeke Save u Zagrebu iz perspektive stanovnika i stručne javnosti

U svrhu izrade diplomskog rada provodi se anketno istraživanje o mišljenjima stanovnika Zagreba i stručne javnosti o krajobrazu rijeke Save u Zagrebu.

Anketu provodi studentica Studija krajobrazne arhitekture Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Anketiranjem stanovnika i intervjuiranjem stručne javnosti saznat ćemo mišljenje građana i stručne javnosti o riječnom krajobrazu Save u Zagrebu, stavove o različitim tipovima uređenosti i mišljenja o sudjelovanju javnosti u donošenju odluka o krajobrazima.

Molimo Vas da izdvojite oko 5 minuta svoga vremena da iskreno odgovorite na pitanja. Vaše sudjelovanje pomoći će u povećanju znanja o stavovima građana i stručne javnosti o riječnom krajobrazu Save u Zagrebu.

Anketa je u potpunosti anonimna i prikupljeni podaci koriste se samo u svrhu obrade podataka za diplomski rad.

Za sve nejasnoće javite se na kontakt: anasenhold@yahoo.com

Anketu podržava:
Sveučilište u Zagrebu
Agronomski fakultet i Studij krajobrazne arhitekture
Svetošimunska cesta 25, 10000 Zagreb, Hrvatska
Telefon: +385 (0)1 2393 777
E-mail: dekanat@agr.hr

Zagreb, 2020.
Studentica Ana Šenhold

*napomena:

Za pomoć pri izradi ankete korištena je anketa Mišljenja i stavovi stanovnika Sesveta o kvaliteti javnih površina u gradskoj četvrti Sesvete. Anketu je proveo Studij krajobrazne arhitekture Agronomskog fakulteta u Zagrebu 2019. godine u Zagrebu i Sesvetama.

1. Koliko ste općenito zadovoljni količinom javnih zelenih površina u Zagrebu?

- Vrlo sam nezadovoljan/na
- Nezadovoljan/na sam
- Niti sam zadovoljan/na niti sam nezadovoljan/na
- Zadovoljan/na sam
- Vrlo sam zadovoljan/na

2. Koliko ste općenito zadovoljni količinom sadržaja za boravak, sport, rekreaciju i sadržaja za igru na javnim površinama u Zagrebu?

- Vrlo sam nezadovoljan/na
- Nezadovoljan/na sam
- Niti sam zadovoljan/na niti sam nezadovoljan/na
- Zadovoljan/na sam
- Vrlo sam zadovoljan/na

U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete s navedenim tvrdnjama:

- 1 - uopće se ne slažem
- 2 - ne slažem se
- 3 - niti se slažem niti se ne slažem
- 4 - slažem se
- 5 - u potpunosti se slažem

3. Rijeke su važan dio identiteta gradova kojima protječu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

4. Obale rijeka trebaju biti pristupačne i uređene.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

5. Bojim se da bi Sava mogla poplaviti.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

6. Ne bojim se i mislim da Sava više neće poplaviti.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

7. Volio/voljela bih živjeti u blizini rijeke Save u Zagrebu kada bih znao/znala da više neće biti poplava.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

8. Na obali rijeke Save nema dovoljno sadržaja za boravak, sport, rekreaciju i igru.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

9. Rijeka Sava u Zagrebu važna je za očuvanje kvalitete zraka u gradu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

10. Rijeka Sava u Zagrebu je zagađena.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

11. U pojasu rijeke Save u Zagrebu treba biti više uređenih površina kao što su Jarun i Bundek.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

12. Volio/voljela bih da ima više pristupa obali rijeke Save da mogu slobodno vrijeme provoditi uz vodu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

13. Volio/voljela bih da je rijekom Savom u Zagrebu moguća turistička plovidba.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

14. Kada bi uz Savu bilo više zanimljivih sadržaja, sigurno bih češće boravio/la tamo.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

15. Volio/voljela bih da se na obali Save održavaju koncerti, tematski festivali i druge manifestacije.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

16. Živate li uz rijeku Savu u Zagrebu?

- Da, moj kvart je odmah do nasipa i rijeke Save pa do rijeke mogu doći pješice.
- Ne, ali prijevoznim sredstvom mogu brzo doći do rijeke Save.
- Ne, bliža mi je Medvednica.
- Ne, bliži mi je Maksimir.
- Ostalo...

17. Prema Vašemu mišljenju kojih sadržaja u pojasu Save u Zagrebu ima dovoljno?

- biciklističke staze
- pješačke staze
- plaže
- klupe i sadržaji za boravak uz obalu (druženje, roštiljanje...)
- dječja igrališta
- pristupi obali rijeke za sve uzraste (stepenice, staze, rampe za invalide...)
- sportski i rekreacijski sadržaji
- sadržaji za manifestacije na otvorenom
- skulpture, edukativne ploče, interaktivni elementi, labirinti
- sadržaji za umjetničke, povijesne i druge izložbe

- sprave za vježbanje
- platoi za ležanje, sjedenje i okupljanje na atraktivnim lokacijama
- kiosci, pozornice
- ostalo...

18. Prema Vašemu mišljenju kojih sadržaja u pojasu Save u Zagrebu nema dovoljno?

- biciklističke staze
- pješačke staze
- plaže
- klupe i sadržaji za boravak uz obalu (druženje, roštiljanje...)
- dječja igrališta
- pristupi obali rijeke za sve uzraste (stepenice, staze, rampe za invalide...)
- sportski i rekreacijski sadržaji
- sadržaji za manifestacije na otvorenom
- skulpture, edukativne ploče, interaktivni elementi, labirinti
- sadržaji za umjetničke, povijesne i druge izložbe
- sprave za vježbanje
- platoi za ležanje, sjedenje i okupljanje na atraktivnim lokacijama
- kiosci, pozornice
- ostalo...

19. Prema Vašemu mišljenju je li potrebno pojas Save urediti drukčije ili ga treba očuvati takvim kakav je?

- Pojasu rijeke Save potrebno je vratiti prirodni karakter i povećati ekološku vrijednost Save.
- Pojas rijeke Save potrebno je očuvati i održavati takvim kakav je, bez dodatnih intervencija u prostoru.
- Pojas rijeke Save potrebno je planski urediti kao krajobrazni park koji podrazumijeva sportske i rekreacijske sadržaje, sportove na vodi, sadržaje za odmor, ugostiteljstvo, turizam i kulturu, planska naselja, prirodna obilježja, šume i poljoprivredne površine.
- Pojas rijeke Save potrebno je izgraditi stambenim i poslovnim građevinama, trgovačkim centrima i raznim mješovitim namjenama. Potrebno je izgraditi površine za okupljanja i manifestacije.
- Ostalo...

Uređenje pojasa rijeke Save koje je optimalno i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu

Predstaviti ćemo tri primjera uređenja pojasa rijeka od kojih molimo da odaberete koliko se slažete ili ne slažete da je neki oblik uređenja najprikladniji za rijeku Savu i kvalitetu življenja u Zagrebu.

Na slici vidite obalu rijeke Dunav u Bratislavi (Slovačka) na području gdje je naglasak na prirodni karakter i ekološke vrijednosti rijeke. Na obali i plažama rijeke moguće je provoditi slobodno vrijeme, voziti kajak i druge slične aktivnosti na vodi.

U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete s navedenim tvrdnjama:

- 1 - uopće se ne slažem
- 2 - ne slažem se
- 3 - niti se slažem niti se ne slažem
- 4 - slažem se
- 5 - u potpunosti se slažem

20. Uređenje pojasa rijeke Save s naglaskom na prirodni karakter i ekološke vrijednosti bilo bi najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

21. Potrebno je uložiti javni novac za uređenje pojasa rijeke Save s naglaskom na prirodni karakter i ekološke vrijednosti.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Na slici vidite rijeku Savu u Zagrebu kakva je danas. Pojasom rijeke pruža se travnata površina od obale rijeke do nasipa s pješačkom i biciklističkom stazom. Sadržaji za raznoliko korištenje slijede nakon nasipa prema sjevernom i južnom dijelu grada.

U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete s navedenim tvrdnjama:

- 1 - uopće se ne slažem
- 2 - ne slažem se
- 3 - niti se slažem niti se ne slažem
- 4 - slažem se
- 5 - u potpunosti se slažem

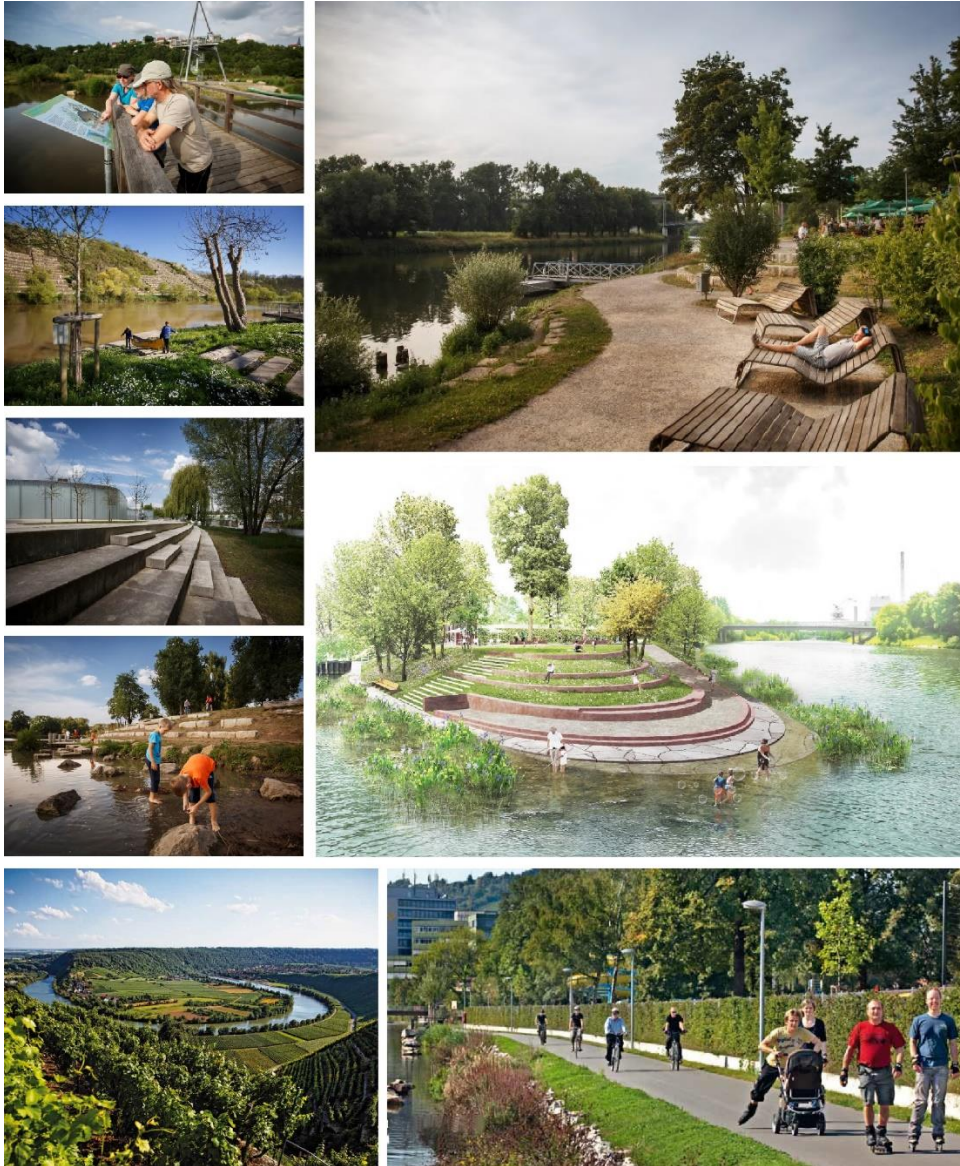
22. Očuvanje pojasa rijeke Save kakav je danas bilo bi najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

23. Potrebno je uložiti javni novac za očuvanje pojasa rijeke Save kakav je danas.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Na slikama vidite rijeku Neckar u Stuttgartu (Njemačka) čiji tok je uređen kao „krajobrazni park“, regionalni sustav manjih parkova uz tok rijeke, koji kao „zeleni koridor“ povezuje nekoliko gradova i regenerira prirodni okoliš u području regije Stuttgart. Krajobrazni park podrazumijeva mrežu međusobno povezanih prirodnih područja i uređenih zelenih površina, koja uključuju sportske i rekreacijske sadržaje, sportove na vodi, aktivnosti na obali, sadržaje za odmor, ugostiteljstvo, turizam i kulturu, manja planirana naselja i industrijska područja, poljoprivredne površine, šume i ostala prirodna obilježja.

U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete s navedenim tvrdnjama:

- 1 - uopće se ne slažem
- 2 - ne slažem se
- 3 - niti se slažem niti se ne slažem
- 4 - slažem se
- 5 - u potpunosti se slažem

24. Uređenje pojasa rijeke Save kao krajobraznog parka je najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

25. Potrebno je uložiti javni novac za uređenje pojasa rijeke Save kao krajobraznog parka.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Na slici vidite 3D vizualni prikaz projekta 'Beograd na vodi' kao visoko tehnološkog krajobraza koji podrazumijeva masovnu gradnju stambenih i poslovnih kompleksa velikih dimenzija i guste izgradnje.

U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete s navedenim tvrdnjama:

- 1 - uopće se ne slažem
- 2 - ne slažem se
- 3 - niti se slažem niti se ne slažem
- 4 - slažem se
- 5 - u potpunosti se slažem

26. Uređenje pojasa rijeke Save kao visoko tehnološkog krajobraza je najprikladnije i osigurava kvalitetu življenja u Zagrebu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

27. Potrebno je uložiti javni novac za uređenje pojasa rijeke Save kao visoko tehnološkog krajobraza.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

28. Ovdje možete iznijeti dodatne komentare o načinima uređenja pojasa rijeke Save u Zagrebu:

Sudjelovanje javnosti u donošenju odluka o pojasu rijeke Save

Molimo da iskreno odgovorite na sljedeća pitanja o aktivnosti grada, javnosti i Vas osobno za rijeku Savu.

U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete s navedenim tvrdnjama:

- 1 - uopće se ne slažem
- 2 - ne slažem se
- 3 - niti se slažem niti se ne slažem
- 4 - slažem se
- 5 - u potpunosti se slažem

29. Pojas Save je potpuno zanemaren i ne daje se dovoljno pažnje kvalitetnom i optimalnom uređenju rijeke Save u Zagrebu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

30. Pri donošenju odluka o javnim prostorima i pojasu rijeke Save u Zagrebu mišljenje građana se ne uvažava.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

31. Građani nisu dovoljno informirani o natječajima i projektima za rijeku Savu u Zagrebu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

32. Građani nemaju utjecaj na donošenje odluka o projektima na rijeci Savi u Zagrebu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

33. Želio/željela bih se više informirati o projektima i aktivnostima za rijeku Savu u Zagrebu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

34. Kada bih znao/la da mogu utjecati, sudjelovao/la bih u odlukama o uređenju Save u Zagrebu.

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

35. Molimo da označite tvrdnje koje se odnose na Vas:

- Idem na javna izlaganja te rasprave projekata i prostornih planova Zagreba
- Zalažem se za promjene u kvartu u kojemu živim
- Zalažem se za promjene u Zagrebu
- Ne idem na javna izlaganja te rasprave projekata i prostornih planova Zagreba.
- Ne zalažem se za promjene u kvartu i u Zagrebu.
- ostalo...

36. Poznajete li rad nekih udruga i ustanova za rijeku Savu u Zagrebu?

- DA
- NE

37. Ukoliko poznajete rad nekih udruga i ustanova za rijeku Savu u Zagrebu, možete li ih nabrojati?

38. Imate li dodatne komentare o pojasu rijeke Save i poželjnim načinima uređenja?

Sociodemografski podaci o ispitanicima

39. Spol

- Muški
- Ženski

40. Dob

- 15 - 20 godina
- 21 - 30 godina
- 31 - 40 godina
- 41 - 50 godina
- 51 - 60 godina
- više od 60 godina

41. Završeni stupanj obrazovanja

- Trogodišnja srednja škola
- Četverogodišnja srednja škola
- Viša škola
- Preddiplomski studij
- Diplomski studij
- Magistarski ili doktorski studij

42. Što ste po zanimanju?

- Učenik/ca
- Student/ica
- Radnik/ca
- Nezaposlen/a
- Umirovljenik/ca

43. Koje je Vaše zanimanje (specifično)? (npr. arhitekt/ica, ekonomist/ica, trgovac/kinja, automehaničar/ka, domaćin/ca itd.)

44. Koliko dugo stanujete u Zagrebu?

- Manje od godinu dana
- 1 do 5 godina
- 6 do 10 godina
- 11 do 20 godina
- Više od 20 godina
- Stanujem u Zagrebu cijeli život

45. U kojoj gradskoj četvrti Zagreba stanujete?

- Podsused – Vrapče
- Stenjevec
- Črnomerec
- Trešnjevka – sjever
- Trešnjevka – jug
- Podsljeme
- Gornji grad – Medveščak
- Donji grad
- Trnje
- Maksimir
- Gornja Dubrava
- Donja Dubrava
- Sesvete
- Peščenica – Žitnjak
- Novi Zagreb – istok
- Novi Zagreb – zapad
- Brezovica
- Ostalo...

11.2. Intervju s predstavnicima stručne javnosti

Prilažemo sedam pitanja koja su korištena za provedbu intervju s predstavnicima stručne javnosti.

Pitanja za intervju s predstavnicima stručne javnosti:

1. Što mislite o trenutnom stanju uređenosti pojasa rijeke Save u Zagrebu? Koje su prednosti i nedostaci?
2. Prema Vašemu mišljenju kakvo bi uređenje pojasa rijeke Save u Zagrebu bilo optimalno i osiguralo kvalitetu življenja?
3. U 21. stoljeću, ali i prije, predloženi su brojni primjeri uređenja pojasa rijeke Save u Zagrebu. Prema Vašemu mišljenju zašto su još uvijek pokušaji rješavanja problema uređenja kratkotrajni i neuspješni?
4. Prema Vašemu mišljenju koje sve struke trebaju sudjelovati u donošenju optimalnog rješenja uređenja pojasa rijeke Save i zašto?
5. Prema Vašemu mišljenju uvažava li se stav stručnjaka pri donošenju prostorno planskih odluka?
6. Trebaju li građani sudjelovati u donošenju prostorno planskih odluka i zašto? Na koji način bi građani trebali i mogli sudjelovati?
7. Prema Vašemu mišljenju uključuje li se dovoljno građane i stručnu javnost u donošenje prostorno planskih odluka u Zagrebu?

12. Popis literature

1. Andlar G., Aničić B., Pereković P., Rechner Dika I., Hrdalo I. (2010). Kulturni krajobraz i legislativa – stanje u Hrvatskoj. Agronomski fakultet. Zagreb
2. Bandić M. (2019). Javni poziv investitorima za iskazivanje interesa za sudjelovanje u razvoju i realizaciji projekta „Grad u Gradu“ u Zagrebu. Republika Hrvatska. Grad Zagreb.
<https://www.zagreb.hr/userdocsimages/arhiva/gospodarstvo/aktualno/Javni%20poziv%20Grad%20u%20Gradu.pdf> – pristup 11.08.2020.
3. Bilogrivić G. (2015). Rijeka Sava u povijesti. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Slavanskom brodu 18-19. listopada 2013., ur. Branko Ostajmer, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2015., 603 str. 1(2015): 168-171. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
4. Bratislava Convention Bureau, mrežne stranice.
<https://www.visitbratislava.com/about/modern-city-on-the-danube/> - pristup 14.01.2020.
5. Cifrić I., Trako T. (2008). Usporedba percepcije prirodnog i kulturnog krajobraza u Hrvatskoj. Primjena metode semantičkog diferencijala. Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Zagreb
6. Crnobrnja N. (2005). Zagrebački savski mostovi. Građevinar 57 (2005) 12, 977-985.
7. Déjeant-Pons M., Moller S. (2017). Landscape dimensions. Council of Europe. Strasborug Cedex
8. Društvo arhitekata Zagreb mrežne stranice. UPU Savski park, Remetinec, Tromostovlje. <http://www.d-a-z.hr/hr/natjecaji/rezultati/natjecaj-za-idejno-arhitektonsko--urbanisticko-rjesenje-upu-savski-park--zapad-remetinec--rotor-tromostovlje--jug-u-zagrebu,51.html?t=r> – pristup 15.08.2020.
9. Društvo arhitekata Zagreb, mrežne stranice (2020). <http://d-a-z.hr/hr/vijesti/slucaj-knezija--nuzan-je-novi-sustav-prostornog-planiranja,5091.html> – pristup 12.08.2020.
10. Gašparović S., Sopina A. (2018). Uloga pejzaža u planiranju Grada Zagreba od početka 20. do početka 21. stoljeća. Prostor 26(2018) 1(55).
11. Grad Zagreb službene stranice (2019). Projekt Zagreb City_Memorandum o razumijevanju. <https://www.zagreb.hr/projekt-zagreb-city-memorandum-o-razumijevanju/148691> - pristup 11.08.2020.
12. Gudelj I. (2015). 4. savjetovanje o uređenju i višenamjenskom korištenju rijeke Save Zagreb, 4. prosinca 2014. Hrvatske vode 23(2015) 91.
13. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.
<https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22992> – pristup 08.08.2020.
14. Hrvatske vode mrežne stranice (2017). Sava – rijeka s najduljim vodotokom u Hrvatskoj. <https://www.voda.hr/hr/novosti/sava-rijeka-s-najduljim-vodotokom-u-hrvatskoj> - pristup 13.12.2019.
15. International Sava river basin commission (2008). Misija.
<https://www.savacommission.org/mission> - pristup 15.12.2019.
16. International Sava river basin commission (2008). Vizija.
<https://www.savacommission.org/vision> - pristup 15.12.2019.

17. JU Zeleni prsten Zagrebačke županije mrežne stranice. O nama. <https://zeleni-prsten.hr/web/o-nama/> - pristup 10.12.2019.
18. JU Zeleni prsten Zagrebačke županije mrežne stranice. Projekt Sloboda za Savu. <https://zeleni-prsten.hr/web/category/sloboda-za-savu/> - pristup 10.12.2019.
19. JU Zeleni prsten Zagrebačke županije mrežne stranice. Zajedno za rijeku Savu. <https://zeleni-prsten.hr/web/?s=zajedno+za+rijeku+savu> – pristup 16.12.2019.
20. JU Zeleni prsten Zagrebačke županije mrežne stranice. Zaprešić – Sava i Strmec – Sava. <https://zeleni-prsten.hr/web/zapresic-sava-i-strmec-sava/> - pristup 10.12.2019.
21. Jukić M. (2008). Rijeka Sava kao resurs u prostornom planiranju. Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar. Zagreb
22. Jurcan E., Jurković Ž., Šmit K., Jakopec S., Franić I., Jukić M., Maković Z. (2019). Otvoreno pismo gradonačelniku Zagreba Milanu Bandiću. Udruženje hrvatskih arhitekata, Hrvatska komora arhitekata, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Udruga hrvatskih urbanista, Udruženje arhitekata Hrvatske gospodarske komore, Hrvatsko društvo krajobraznih arhitekata, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske. Zagreb. <http://hdka.hr/2019/04/26069/> - pristup 12.08.2020.
23. Karbić M., Škreblin B. (2013). Grad na rijeci ili pored nje: srednjovjekovni Zagreb i rijeka Sava. Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod. Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
24. Komazlić A. (2015). Vratimo Kupalište na Savi! Pogledaj.to. <http://pogledaj.to/prostor/vratimo-kupaliste-na-savi/> - pristup 09.10.2020.
25. Lalović K., Radosavljević U., Đukanović Z. (2015). Reframing public interest in the implementation of large urban projects in Serbia: The case of Belgrade waterfront project. FACTA UNIVERSITAS. Series: Architecture and Civil Engineering Vol. 13, pp 35 - 46
26. Lethmate G., Spiering H. (2003). Emscher Landscape Park – a new regional park in the Ruhr area (Germany). http://81.47.175.201/PE_Sta_Perpetua/attachments/article/75/Emscher.pdf - pristup 16.08.2020.
27. Lonjsko polje. Sava TIES. <https://pp-lonjsko-polje.hr/nasi-projekti/sava-ties/> - pristup 15.12.2019.
28. Matekalo Draganović J. (2002). Gradska šetališta Hrvatske. Školska knjiga. Zagreb.
29. Matković I., Obad Šćitaroci M. (2012). Rijeka Sava s priobaljem u Zagrebu. Prijedlozi za uređivanje obala Save 1899.-2010. Prostor 20(2012) 1(43).
30. Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja (2019). Obilježava se Dan rijeke Save. <https://mzoe.gov.hr/vijesti/obiljezava-se-dan-rijeke-save/5505> - pristup 13.12.2019.
31. Mišetić A., Štambuk M., Rogić I. (2004). ŽIVJETI u Zagrebu: prinosi sociološkoj analizi. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb
32. Mrežne stranice Zagreb.info. <https://www.zagreb.info/aktualno/danas-bi-mogao-biti-dan-d-za-zagrebacki-manhattan-probili-su-sve-rokove/264644/> - pristup 12.08.2020.
33. Popis stanovništva, kućanstava i stanova (2011). Stanovništvo prema spolu i starosti. <https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabshtm.htm> - pristup 17.12.2019.
34. Prieur M. (2006). Landscape and social, economic, cultural and ecological approaches. Landscape and sustainable development. Council of Europe. Strasbourg Cedex

35. Rajič F. (2018). Metode i alati uključivanja javnosti u donošenje odluka o promjeni krajobraza. Agronomski fakultet. Sveučilište u Zagrebu. Zagreb
36. Razvojna strategija Grada Zagreba za razdoblje do 2020. godine. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada Zagreba (2017). Zagreb.
https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/gu%20za%20strategijsko%20planiranje/Razvojna%20strategija%20Grada%20Zagreba_SGGZ_18-17.pdf – pristup 09.08.2020.
37. Rijeke Hrvatske mrežne stranice. Sava. <https://crorivers.com/sava/> - pristup 13.12.2019.
38. Rusan A. (2002). Broj IV-24-2002: 9, 13, 69. ARHITEKST. Zagreb
39. Savski vjesnik (2016). Službeni bilten Savske komisije, br. 18.
http://www.savacommission.org/dms/docs/dokumenti/documents_publications/publications/sava_newsflash/18_izdanje/sava-newsflash-no18-web.pdf - pristup 15.12.2019.
40. Sekulić D. (2013). Zagreb na Savi. Društvo Arhitekata Zagreb. <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/zagreb-na-savi,2156.html> – pristup 16.12.2019.
41. Svirčić Gotovac A. (2011). Aspekti ugroženosti javnih prostora. Institut za društvena istraživanja. Zagreb
42. Svirčić Gotovac A., Zlatar Gamberožić J. (2020). Obrana javnih prostora u zagrebačkim slučajevima „Čuvamo naš park“ i „Vratite magnoliju“. Sociologija i prostor, 58(2020) 216(1): 5-31. Institut za društvena istraživanja Zagreb. Zagreb
43. Šimpraga S. (2015). Veslači na Savi zaslužuju bolje pristupe rijeci. Pogledaj.to.
<http://pogledaj.to/prostor/veslaci-na-savi-zasluzuju-bolje-pristupe-rijeci/> - pristup 09.10.2020.
44. Šiško D., Polančec V. (2018). Statistički ljetopis Grada Zagreba 2018. Grad Zagreb, Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada, Sektor za strategijske informacije i istraživanja, Odjel za statistiku.
45. Šmit K., Gašparović S., Petrović Krajnik L., Mlinar I., Krajnik D. (2019). Prostorno planska dokumentacija Zagreba i zagrebačkog područja 20. stoljeća i početka 21. stoljeća. Čimbenici koji su utjecali na provedbu planova od 1986. godine. Zavod za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
46. The Neckar Landscape Park. Verband Region Stuttgart. Stuttgart.
<https://www.region-stuttgart.org/index.php?eID=dumpFile&t=f&f=1536&token=e8d750c4de8f1102d833f76fb7260066df0d6d9c> – pristup 13.01.2020.
47. Tomčić Z. (2002). Zakon o potvrđivanju konvencije o europskim krajobrazima. Klasa: 351-01/02-01/03, NN 12/2002. Hrvatski sabor. Zagreb. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2002_10_12_144.html – pristup 06.08.2020.
48. Van der Heide C.M., Heijman W.J.M. (2013). The Economic Value of Landscapes. Routledge. New York
49. Zakon o prostornom uređenju, Članak 100. <https://www.zakon.hr/z/689/Zakon-o-prostornom-uređenju> - pristup 09.08.2020.
50. Zakon o prostornom uređenju, Članak 102. (NN 39/19)
<https://www.zakon.hr/z/689/Zakon-o-prostornom-uređenju> - pristup 09.08.2020.
51. Zakon o prostornom uređenju, Članak 105. (NN 65/17)
<https://www.zakon.hr/z/689/Zakon-o-prostornom-uređenju> - pristup 09.08.2020.

52. Zakon o prostornom uređenju, Članak 96. (NN 39/19).
<https://www.zakon.hr/z/689/Zakon-o-prostornom-uređenju> - pristup 09.08.2020.
53. Zakon o prostornom uređenju, Članak 97. (NN 65/17).
<https://www.zakon.hr/z/689/Zakon-o-prostornom-uređenju> - pristup 09.08.2020.
54. Zakon o prostornom uređenju, Članak 98. (NN 65/17).
<https://www.zakon.hr/z/689/Zakon-o-prostornom-uređenju> - pristup 09.08.2020.
55. Zakon o prostornom uređenju, Članak 99. <https://www.zakon.hr/z/689/Zakon-o-prostornom-uređenju> - pristup 09.08.2020.
56. Žiljak T. (2002). Načelo građanstva i obrazovanje odraslih. Politička misao. 39 (2002), 1: 109-127

13. Životopis

Rođena sam u Virovitici 12. listopada 1994. i odrasla u Daruvaru gdje sam pohađala osnovnu školu i opću Gimnaziju Daruvar. Kroz cijelo osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje bavila sam se dramsko-scenskim stvaralaštvom i sudjelovala na LiDraNo smotrama. 2013. godine sam upisala Studij krajobrazne arhitekture na Agronomskom fakultetu u Zagrebu. Tijekom studija sam položila I. stupanj hrvatskog znakovnog jezika i A2 stupanj njemačkog jezika. U slobodno vrijeme godinama se bavim plesnom aktivnosti; od 2016. radim u Plesnom studiju Fever administraciju, a od 2017. u studiju radim marketing društvenih mreža, grafički dizajn i radim kao plesna instruktorka salse, bachate te voditeljica salsa fitness treninga. Rad u plesnom studiju pomogao mi je u razvitku komunikacijskih vještina, a u slobodno vrijeme volim učiti nove vještine, čitati knjige, provoditi vrijeme u prirodi i na seoskom imanju.